

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

**YUGOSLAVYA'DA YÜKSELEN
MİLLİYETÇİLİĞİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA
ETKİLERİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜNDÜS ADAŞ

161302088

İSTANBUL,HAZİRAN 2020

T.C.

İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SİYASET BİLİMİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

YUGOSLAVYA'DA YÜKSELEN MİLLİYETÇİLİĞİN
TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

SÜNDÜS ADAŞ

DANIŞMAN

DOKTOR ÖĞRETİM ÜYESİ EMRAH KONURALP

İSTANBUL-2020

T.C.

**İSTANBUL YENİ YÜZYIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ ve ULUSLARARASI İLİŞKİLER
YÜKSEK LİSANS PROGRAMI**

ETİK BEYAN

İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarımı kabullendiğimi beyan ederim.

11/ 06 / 2020

Adı-Soyadı

Sündüs Adaş

İmzası

ÖNSÖZ

“Barış ve adalet haykırarak doğan yirminci yüzyıl, kanın içinde boğulmuş olarak öldü ve bulunduğundan çok daha adaletsiz bir dünya bıraktı arkasında... Yine barış ve adalet haykırarak doğan yirmi birinci yüzyılda önceki yüzyılın izinden gitmekte...” der Eduardo Galeano, “Aynalar” kitabında. Barış ve adaletin her yüzyıl Yugoslavya topraklarında can vermesine rağmen onu ayakta tutmaya çalışan, direnen Yugoslav halkının ruhunu her daim derinliklerinde hisseden biri olarak Balkan coğrafyası özelinde bir çalışma ortaya çıkarttığım için oldukça mutluyum.

Çalışma sürecinde yanımda olan, maddi manevi desteklerini her daim arkamda hissettiğim babam Yakup ADAŞ’a, annem Afife ADAŞ’a ve kız kardeşim Sümeyye ADAŞ’a sonsuz sevgi ve teşekkürlerimi sunarım. Yüksek lisans tezimin planlanmasında, yürütülmesinde ve tamamlanmasında, tecrübe ve bilgileriyle her daim katkı sunan saygıdeğer danışmanım ve değerli hocam Doktor Öğretim Üyesi Emrah KONURALP’e teşekkür eder, kendisine çok şey borçlu olduğumu ifade etmek isterim.

Tüm bu süreç boyunca varlığı ile beni teşvik eden ve destekleyen, tecrübelerini paylaşarak yardımlarını esirgemeyen canım Fehim BİLGE’ye, hem hayatımda hem de tez yazım sürecinde katkısı sonsuz olan sevgili dostum Umutcan MEMO’ya ve hiç bilmediğim bir ülkede desteği ile güç bulduğum kıymetli Hande Shad İZZET’e sonsuz teşekkür ve sevgilerimi sunarım.

İSTANBUL,2020

Sündüs ADAŞ

İÇİNDEKİLER

KABUL ONAY	i
ETİK BEYAN	ii
TEŞEKKÜR	iii
İÇİNDEKİLER	iv
KISALTMALAR	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1
1. MİLLET ve MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI	
1.1. MİLLET NEDİR?	5
1.2. MİLLİYETÇİLİK NEDİR?	10
1.3. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI	14
2. BALKANLAR'DA MİLLİYETÇİLİK	19
2.1. BALKAN BÖLGESİNDE YAŞANAN MİLLİYETÇİ HAREKETLERİN TEMELLERİ	19
3. YUGOSLAVYA FEDERASYONU ve MİLLİYETÇİLİK?	49
3.1. BİRİNCİ YUGOSLAVYA	50
3.2. YENİ DÖNEM: YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ.....	57
3.3. BAĞIMSIZLIK SÜREÇLERİ	71
3.4. YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ SONRASI KURULAN ULUS DEVLETLER	81

4. ESKİ YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ'NDE YÜKSELEN MİLLİYETÇİLİĞİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ	
.....	92
4.1. BİRİNCİ DÖNEM: 1923 – 1945 ARASI İKİ SAVAŞ SIRASI ve ARASINDA İKİLİ İLİŞKİLER	92
4.2. İKİNCİ DÖNEM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN DAĞILMAYA GİDEN SÜREÇTE ve DAĞILMANIN ARDINDAN İKİLİ İLİŞKİLER	96
SONUÇ	111
KAYNAKÇA	118

KISALTMALAR

ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	:	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT	:	Avrupa Topluluğu
BM	:	Birleşmiş Milletler
FYROM	:	Eski Yugoslavya Makedonya Cumhuriyeti
GSMH	:	Gayri Safi Milli Hasıla
IMF	:	Uluslararası Para Fonu
KFOR	:	Kosova Barış Gücü
KOMİNFÖRM	:	Komünist Partileri Enformasyon Bürosu
NLA	:	Arnavut Ulusal Kurtuluş Ordusu
SDA	:	Demokratik Eylem Partisi
SDP	:	Sırp Demokratik Partisi
SSP	:	Sırbistan Sosyalist Partisi
TDP	:	Türk Dış Politikası
TİKA	:	Türkiye İş Birliği ve Koordinasyon Ajansı
UÇK	:	Kosova Kurtuluş Ordusu
UNMIK	:	Birleşmiş Milletler Kosova Misyonu

ÖZET

YUGOSLAVYA'DA YÜKSELEN MİLLİYETÇİLİĞİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

Milliyetçilik; son yüzyıllarda adından sıkça söz ettiren, sınırları şekillendiren, kitlelere uğruna savaşıacak bir amaç veren güçlü bir ideolojidir. Öyle ki, farklı bölgelerde yükselen milliyetçilik ve değişen statüko sınırdış olmasa dahi bir başka ülkeyi etkilemekte ve dış politikasına şekil vermektedir. Bunun önemli örneklerinden biri de şüphesiz Yugoslavya ve Türkiye ilişkileridir. Literatür taraması yöntemi ile gerçekleştirilen bu çalışmada millet ve milliyetçilik kavramları farklı görüşler çerçevesinde ele alınmış, Balkan bölgesinde şekillenen milliyetçi düşünceler kronolojik sırayla açıklanmıştır. Milliyetçi ideolojileri besleyen unsurların altı çizilmiştir. Etnik milliyetçiliğin ülkeleri nasıl yeniden şekillendirdiği ve beraberinde yeniden kabilleşmeyi nasıl getirdiği açıklanmıştır. Ülkesel milliyetçilik ve ortak kimlik çabalarının altı çizilmiş ve Türkiye Cumhuriyeti'nin, eski Yugoslavya topraklarında yükselen milliyetçiliğe nasıl tepki verdiği ve dış politikasını nasıl yönlendirdiği ele alınmıştır.

Sündüs ADAŞ,2020

Anahtar Kelimeler: Millet, Milliyetçilik, Balkanlar, Yugoslavya, Türk Dış Politikası

ABSTRACT

THE EFFECTS OF RISING NATIONALISM IN YUGOSLAVIA ON TURKISH FOREIGN POLICY

Nationalism is a powerful ideology that has frequently been mentioned in recent centuries as it shapes borders, and gives the masses a purpose to fight for themselves. So much so that rising nationalism and the changing status quo in different regions affect another country and shape its foreign policy, even if they do not share borders. One of the most prominent examples of this is undoubtedly the relations between former Yugoslavia and Turkey. In this study, which was carried out by the method of a literature survey, the concepts of nationalism and nationalism were discussed within the framework of different views, and the nationalist ideas that emerged in the Balkan region were explained with a historical perspective. The components that nurture nationalist ideologies are highlighted in this research. The principal aim of this thesis is to discuss how the Republic of Turkey responded to rising nationalism in the territory of the former Yugoslavia and directed its foreign policy.

Sündüs ADAŞ,2020

Key Words: Nation, Nationalism, Balkans, Yugoslavia, Turkey, Foreign Politics

GİRİŞ

Millet ve milliyetçilik kavramlarının tek bir tanımı ve yorumu yoktur. Bunlar ilgili dönemin şartları, olguları ve ideolojileri çevresinde yeniden şekillenebilmektedir. Her milletin toplumsal yapısı, geçmişi, mitleri ve gelenekleri farklıdır, dolayısı ile milliyetçilik anlayışı da farklılık göstermektedir. Kimi milletler için milliyetçilik bir arada yaşamak ve ulusal birliği sağlamak iken, kimi milletler için milliyetçilik bağımsızlık kazanmak veya yayılmacı politikalar için temel oluşturmaktır.

Fransız Devrimi ile adından söz ettiren ve dalga dalga tüm dünyaya yayılan milliyetçilik, tarihe yön vermiş güçlü bir olgudur. Eşitlik, egemenlik, özgürlük ve kendi kaderini tayin etme fikirlerinin yayılmasını sağlayan milliyetçilik düşüncesi, çok uluslu devletlerin ve imparatorlukların temellerini çatırdatmış, yerlerine daha küçük sınırlara ve etnik anlamda daha türdeş bir nüfusa sahip olan ulus-devletleri getirmiştir.

Avrupa'nın merkezinde başlayan bu rüzgâr hızını artırmış ve Balkan coğrafyasında da etkisini göstermiştir. Öyle ki, bu etkinin gücü yüzyıllar geçse de azalmamıştır. Çok sayıda farklı etnik grubun bir arada yaşadığı Balkanlar'da, milliyetçilikle beraber imparatorluk çatısı altında yaşayan etnik gruplar harekete geçmiş ve daha fazla hak ve özgürlük için isyan etmiştir. Bölgenin dağlık yapısı ulaşımı ve haberleşmeyi zor kıldığı için, bölgeye merkezi güçlerin ulaşması her zaman çok kolay olmamıştır. Bu sebeple bölgede gerilla faaliyetleri ve çetecilik her zaman etkili olmuştur. Öte yandan dönemin büyük güçleri, güçlü imparatorluklar yerine yeni kurulacak cılız ulus-devletleri tercih etmiş ve isyanları desteklemiştir. Böylece bölgede sadık müttefiklere ve yön verebilecekleri yeni devletlere sahip olmuşlardır. Gerçekleşen isyanlar sonucu kazanılan bağımsızlıklar ve özerklikler huzuru getirmemiş, etnik milliyetçilik güden ve dolayısıyla yayılmacı bir politika izleyen yeni ulus-devletler birbirleri ile savaşmaya başlamıştır. Birinci ve İkinci Balkan Savaşları ile milliyetçilik zirve yaparak bölgenin çehresini tamamen değiştirmiştir. Bu savaşların ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun bölgede söz hakkı neredeyse kalmamıştır. Balkan Savaşları beraberinde küçümseme

maksadı ile kullanılan, küçülme, parçalanma ve yeniden kabileleşme anlamına gelen Balkanlaşma diğer adıyla Balkanizasyon kavramını doğurmuştur.

Milliyetçi duyguların giderek yoğunlaştığı bu dönemde Saraybosna'da bir Sırp milliyetçisi Avusturya-Macaristan veliaht prensine bir suikast düzenlemiş ve bu vahim olay beraberinde Birinci Dünya Savaşı'nı getirmiştir. Savaşın ardından tarihte Güney Slavları birleştiren ilk devlet yani Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı kurulmuştur. Zaman içinde milliyetçiliğin soğuk yüzünün giderek hissedildiği ülke dikta rejimine geçerek Yugoslavya Krallığı adını almıştır. Krallık, Sırp kimliğini Yugoslavya kimliği olarak empoze etmeye çalışmıştır. Etnik tonu ağır basan bir ülkesel bir milliyetçilik güden ve ortak bir kimlik oluşturmaya çalışan Krallık, Sırp kimliğini seçmiş fakat başarılı olamamıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi ile Nazi işgaline uğrayan Yugoslavya Krallığı yıkılmış ve yerini sosyalizmi benimseyen Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne bırakmıştır. Altı cumhuriyetten oluşan bir federasyon olan Yugoslavya, ortak bir Yugoslav kimliği oluşturmayı hedeflemiş, farklı etnik kökenlerden oluşan farklılıkları siyasi yollarla çözmek istemiştir. Fakat Yugoslavya'ya zayıflatan en önemli olgu cumhuriyetlerin güttüğü etnik milliyetçi ideolojilerdir. Bağımsızlık arzulayan ve bu doğrultuda çaba harcayan cumhuriyetler, kurucu lider Jossip Broz Tito'nun ölümünün ardından bağımsızlık istemlerini daha da yükseltmiştir. Kötü ekonomik koşullar, giderek kısıtlanan özgürlükler ve baskı ardı ardına bağımsızlık ilanları getirmiştir. Bağımsızlıklarını referandumla resmileştiren cumhuriyetler, diğer ülkelerce de tanınmıştır. Bu durum beraberinde kanlı bir iç savaşı getirmiştir. Bütünleştirici bir ulusal yapıdan koparak küçülmeyi ifade etmek anlamında yeniden kabileleşmenin görüldüğü bu dönemde etnik gruplar kimliklerine sıkı sıkıya sarılmıştır.

Etnik milliyetçiliğin zafer kazandığı bu savaş dış güçlerin askeri müdahalesi ile son bulmuştur. Fakat zorlu müzakereler sonucu imzalanan ve barışı getiren antlaşmalar, huzuru sağlamamıştır. Bölünmenin mahallelere kadar indiği, hatta gözle görülen duvarlarla keskinleştirildiği yeni ulus-devletlerde etnik milliyetçilik oldukça güçlüdür. Öyle ki, savaşın ardından 2006 yılında Karadağ, 2008 yılında ise Kosova, Sırbistan'dan ayrılmış ve böylece Yugoslavya, yedi ulus-devlete bölünmüştür.

Çok uluslu bir imparatorluk olan Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması ile imparatorluğun merkezinde kurulan ve ülkesel milliyetçilik güden Türkiye

Cumhuriyeti, Balkan coğrafyasına her zaman bir miras gözü ile bakmıştır. Öte yandan, bölgeyi Avrupa'ya açılan bir kapı gibi de görmüştür. Dış politikada önemli bir güvenlik çemberi olan Balkan coğrafyasında yaşanan gelişmeleri her dönem yakinen takip eden Türkiye, ilk olarak benzer bir (ülkesel) milliyetçilik anlayışına sahip olduğu Birinci Yugoslavya ile ilişkilerini geliştirmiştir. İki ülkenin sınır komşusu olmayışı ve yaşanan sorunlardan direkt etkilenmemesi bu durumu kolaylaştırmıştır.

İkinci Dünya Savaşı ile ilişkiler sekteye uğrasa bile Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin kurulması ile yeniden başlamıştır. Birleştirici bir ulusal kimlik anlayışını ve sorunların siyasi yollarla çözümünü savunan Türkiye, merkezi otoriteyi desteklemiş ve ülkeyi müttefiki olarak tutma çabasına girişmiştir. Öte yandan Yugoslavya'nın belirlediği politikalar Türk Dış Politikasına yön vermiştir. Ülkeyi Batı Bloğuna çekmek isteyen Türkiye, bu doğrultuda çalışmalar yürütmüştür. İki ülke arasında imzalanan dostluk ve işbirliği antlaşmaları ilişkileri güçlü tutmayı başarmıştır.

Yugoslavya'da yaşanan sarsıntılara Türkiye, bu ülkenin iç meseleleri gözü ile bakmış ve aktif bir rol oynamamıştır. Öyle ki, bağımsızlık ilanları ve iç savaşın başlaması sürecinde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Ülkesel milliyetçilik güden Türkiye'nin aksi bir tepki vermesi pek olası değildir. Fakat, bağımsızlık ilanlarının diğer devletlerce tanınması ve Yugoslavya'nın kesin bir parçalanma sürecine girmesi Türk Dış Politikasını yeniden şekillendirmiştir. Daha aktif bir politika güden Türkiye, savaş boyunca uluslararası arenanın dikkatini yaşananlara çekmek için uğraşmış ve büyük güçleri harekete geçirmek için çabalamıştır. Özellikle uygulanan silah ambargosu ile zor durumda kalan Bosna-Hersek için tüm çabasını ortaya koyan Türkiye, Yugoslavya'da artan milliyetçilik doğrultusunda yaşananlar ile dış politikasını yönlendirmiştir. Bölgede söz sahibi ve oyun kurucu olmayı hedefleyen Türkiye, sadece Müslüman kesime yardımcı oluyor görüntüsünü kırmak adına Hırvatlar için de politika yürütmüştür. Savaşa son veren Dayton Antlaşması'nın mimarlarından biri olan Türkiye, savaşın ardından bölgenin yeniden yapılanması için de oldukça aktif bir rol oynamıştır. Öte yandan, savaş sonu ilişkileri normalleştirmek adına aktif bir dış politika yürütmüş ve Sırbistan ile ikili ilişkiler kurmuştur. Türkiye, yumuşak diplomasi ile savaş boyu yürüttüğü ve başarılı olduğu aktif dış politikanın etkilerini sürdürmeye çalışmaktadır.

Bölgede zaman zaman yükselen milliyetçiliğe, ülkesel milliyetçilik çerçevesinde tepki vermekte ve ülkelerin toprak bütünlüğünü savunmaktadır.

Savaşın ardından yeniden kabileleşen ve merkezden ayrılarak etnik milliyetçi çerçevede kurulan yeni Balkan devletleri, milliyetçi sorunlar ile boğuşmaya devam etmektedir. Sorunlar tam anlamıyla çözülememiş ve ülkelerde huzur tam anlamıyla sağlanamamıştır. Öte yandan ülkelerin toprak bütünlüğünden ve oluşturulacak ortak ülkesel bir kimlikten yana olan Türkiye, Balkan ülkelerine bu doğrultuda destek göstermeye devam edecektir.

Tezin asli ana fikri ve teması; milliyetçilik fikri ile yoğurulan Balkan topraklarında, güney Slavları birleştiren son devlet olan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde yükselen milliyetçiliğin Türk Dış Politikasına etkilerinin tartışılmasıdır. Tezin yazımında kullanılan yöntem yazılı kaynakların taranmasıdır. Çalışmada farklı yazılı kaynaklardan, belgesellerden ve gazete yazılarından da yararlanılmıştır.

Araştırmanın birinci bölümünde millet ve milliyetçilik kavramları açıklanmış, sosyal bilimcilerin ve tarihçilerin bu iki kavram hakkında görüşleri yorumlanmıştır. Ayrıca milliyetçilik kuramları tartışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde ise, Balkan coğrafyasında milliyetçiliğin kökleri incelenmiş, bölge devletlerinin milliyetçi düşüncelerini oluşturan ve temellendiren olaylar değerlendirilmiştir.

Araştırmanın üçüncü bölümü, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Yugoslavya Krallığı ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni milliyetçi çerçevelerce ele almıştır. Yugoslavya'nın yıkılma sürecini ve milliyetçiliğin etkilerini incelediğimiz bu bölümün sonunda iç savaş ve barış süreci de analiz edilmiştir.

Dördüncü ve son bölümde ise kurulduğu tarihten, Yugoslavya'nın dağıldığı tarihe dek, güçlü ikili ilişkiler kurmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti'nin Yugoslavya'da yükselen milliyetçiliğe nasıl tepki verdiği ve Yugoslavya Savaşı boyunca dış politikasını nasıl yönlendirdiği ülkesel ve etnik milliyetçilik bağlamında tartışılmıştır.

YUGOSLAVYA'DA YÜKSELEN MİLLİYETÇİLİĞİN TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NA ETKİLERİ

1. MİLLET VE MİLLİYETÇİLİK KAVRAMLARI

Çalışmanın kavramsal çerçevesini ortaya koyan bu bölümde ilk olarak millet kavramının tarihsel gelişim süreci içindeki belirlenimi incelenmiştir. Ardından milliyetçiliğin tarihselliği üzerine bir değerlendirmede bulunularak bu kavram tanımlanmıştır. Son olarak ise milliyetçilik kuramları üzerine bir tartışma yapılmıştır.

1.1. MİLLET NEDİR?

Millet en yalın haliyle, tarihi bir toprağı, ortak mitleri, tarihsel yaşanmışlıkları, ortak ekonomiyi, kamu kültürünü, yasal ödev ve görevleri paylaşan bir insan topluluğu olarak tanımlanabilir. Bu öğeleri içeren bilinen en yaygın tanım Joseph Stalin'in millet tanımıdır. Stalin'e göre "millet, tarihsel olarak evrilmiş istikrarlı bir dil, toprak, ekonomik yaşam ile kendini kültür ortaklığıyla dışa vuran psikolojik yapıdan oluşan bir topluluktur" (Smith, 2017, s. 70).

Millet kavramını tek bir bakış açısına göre anlamlandırmak oldukça güçtür. Kimi yazarlar millet kavramını ortak din, dil, ırk gibi özelliklerle, kimi yazarlar ise aidiyet duygusu, millet olma bilinci gibi olgular ile ilişkilendirmektedir. Şüphesiz, millet kavramı karmaşık ve soyuttur dolayısıyla çok boyutludur ve kavramı açıklamak için etnik temellere bakmamız gerekmektedir. Anthony D. Smith (2017, ss. 16–23) milletlerin çoğunun bir etnik topluluğun devamı olduğunu vurgular ve etnik topluluk özelliklerini altı gruba ayırır: Kolektif bir isim, bir ortak soy miti, paylaşılan tarihsel

anılar, ortak kültürün ayırt edici bir veya birkaç ögesi, belirli bir anavatana duyulan bağ, topluluğun önemli bir bölümü için geçerli olan dayanışma duygusudur. Smith (2017, s. 79)'e göre milletler oluşmadan önce etnik topluluklar mevcuttur, bu savını Antik Mısır'ı örnek vererek açıklar.¹ Antik Mısır Devleti'nin, aristokratik temellerinin yanı sıra, dini temellerinden kopmayı başaramaması, halkın sınıflara ayrılıp farklı şartlarda eğitilmesi, sınıflar arasında ortak bir kamu kültürünün oluşturulmayışı ile Antik Mısır'ın ortak bir tarihi hafızaya sahip olmasının millet olmaya yetemediğini ve Antik Mısır Devleti'ni etnik bir devlet olarak görmek gerektiğini savunur. İki tür etnik topluluğun varlığını savunan Smith, bunları yatay ve dikey etnik topluluklar olarak adlandırır. Yatay etnik topluluklar; bürokratlar, yüksek kademeli askeri görevliler, önemli din adamları, zengin tüccarlardan oluşmaktadır. Smith'in bu kademeye yatay etnik topluluklar demesinin nedeni, toplumsal olarak üst tabakayı temsil ederek, diğer ülkelerin yatay *etnilerin* üst basamakları ile sürekli ilişki içinde olmaları ve coğrafi olarak geniş bir alana yayılmalarıdır. Smith bunları sınırları açısından kendi deyimi ile oyuklu yani esnek ama toplumsal derinlikten yoksun bir tabaka olarak tanımlar (Özkırımlı, 2017; Smith, 2017). Smith yatay *etnilerin* millete dönüşüm modeline bürokratik dâhil etme adını verir. Bu modelin en başarılı örnekleri Birleşik Krallık, Fransa, İsveç, İspanya gibi Batı Avrupa ülkeleridir. Bu model de aristokrasi kesimi varlıklarını sürdürmek için toplumun tüm kesimlerini yönetime dâhil eder. Dikey etnik topluluklar ise tam tersine demotik topluluklardır ve sınıflara yayılma eğilimi göstermektedir. Farklı sınıfları bir araya getiren ortak bir tarih, kültür çevresinde toplanmıştır. Dışarıdan gelebilecek tehlikeye karşı, oluşan bu bağ daha da güçlü hale gelmiştir. Bunun sonucunda ise dışlayıcı bir bağ oluşmuş ve dışarıdan topluluğa kabul edilmek oldukça zorlaşmıştır. Dürzîler, Basklar, Sihler dikey etnik topluluklara örnek gösterilebilir. Dikey *etnilerin* millete dönüşüm modeli ise yerliliğin seferber edilmesi adını alır. Smith burada örgütlü dinin önemini vurgular ve onu dikey grupların devamlılığının ana aygıtı gibi gördüğünü söyler. Dinin şekillendirdiği halkın kendilerine özgü sorunları olduğunun altını çizen Smith (2017, ss. 90–112) örnek olarak Arap milletlerini verir ve bu yöntem daha popülerdir. Görülen o ki, Smith iki grubunda millet haline gelmesini entelektüellerin öncülüğü ile

¹ Bir diğer örneğini ise Antik Yunan ve İsrail üzerinden verir. Smith'e (2017, s. 83) göre millet anlayışını ve milli duyguları en güçlü şekilde görmemiz gereken bu iki devlette dahi milli kimlik olgusunu görmek zordur. Antik Yunan'ın konfederasyon yapısının ortak bir milli kimlik kazanımını engellediğini düşünen Smith, İsrail de ise milli kimlik duygusunun tam olarak oluşmayışını İsrail'in kuzey krallığının yıkışı ile gelen asimilasyon dalgasına bağlamaktadır.

gerçekleşeceğini düşünmektedir. Millet olabilmenin birçok aşamadan geçerek mümkün olacağını da vurgulamaktadır.

Ünlü tarihçi Eric J. Hobsbawm ise milletleri tek bir kıstasla ya da kıstaslar kümesi ile açıklamanın mümkün olmadığını vurgular. Hobsbawm (2017, s. 20) bu kıstasları tanımlama amacından ziyade propaganda amacı için oldukça yararlı bulur. Bu tezini de Tamil milliyetçiliğine dayanarak Sri Lanka adasının üçte birini aşan bir bölge için özerklik ya da bağımsızlık istenmesi ile açıklamaktadır. Yine Kanada'da Fransızca konuşan Quebec bölgesinin özerklik talebi ile de örneği güçlendirmek mümkündür. Hobsbawm esasında milletleri ve milliyetçiliği bir toplumsal mühendislik ürünü olarak görür ve ona göre milli bilinç icat edilmiş geleneklerin en yaygın olanıdır. Millet fikrinin doğuşunu diğer birçok yazar gibi Fransız Devrimi'ne bağlayan Hobsbawm, çalışmalarını dönemlere ayırır. Fransız Devrimi'nden Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar olan ilk dönem Hobsbawm'a göre millet ve milliyetçilik fikirlerinin şekillendiği dönemdir. 1918-1950 arası olan ikinci dönem ise milliyetçilik fikirleri zirveye ulaşır. Yazar yirminci yüzyılın sonuna doğru gelişen milliyetçiliğin ise daha çok bölücü eğilimler taşıdığını savunmuştur (Özkırımlı, 2017, ss. 142–146).

Milletleri oluşturan ön milli bağların varlığını savunan Hobsbawm, bu bağları ikiye ayırır ve şöyle açıklar: ilk bağ insanların bir arada yaşadıkları gerçek mekânların sınırlarını aşan, yerel-üstü popüler kimlik biçimleridir. İkinci bağ ise devlet ve kurumlarla doğrudan ilişkili olan seçkin gruplarının var olan politik bağlarıdır (Hobsbawm, 2017, ss. 67–68). Öte yandan, Hobsbawm geleneklerin ve oluşan bağların hatta dillerin icat edildiğini savunur. Birçok düşünürün aksine Hobsbawm dil birliğini millet olmanın gereklilikleri arasında görmez ve milli dilleri yapay, kurgu ve icat edilmiş olarak niteleyerek modern İbraniceyi bu duruma örnek gösterir. Bir diğer örnek ise Almanca konuşan topluluklar üzerinden verilebilir. Almanca konuşan topluluklar, on birinci yüzyıldan on sekizinci yüzyıla kadar geçen dönemde gerçekleşen olaylar sonucu büyük bir alana yayılmıştı ve hepsi de kendini Alman olarak nitelemekteydi. Milliyetçilik fikirlerinin yükseldiği on dokuzuncu yüzyılda ise Almanlar ve azınlıklar arasında çeşitli politik sorunlar yükselmeye başlamıştı. Belirtmek gerekir ki, bazen dil seçimi tamamen politik olabilir bazen de seçimi yapan tamamen tarihtir. Hobsbawm'a

göre (2017, ss. 77–88) diller devletlerle beraber çoğalır, devletler ise dillerle beraber çoğalmaz.

Milleti ve dolayısıyla milliyetçiliği oluşturan unsurlardan biri de dindir. Hobsbawm (2017, ss. 94–107) dini modern milliyetçilik açısından paradoksal bir çimento olarak tanımlamaktadır. Nitekim dinler beraberinde getirdikleri ingeler ile inananlara ortak bir gerçeklik sunar. İnşa edilen tapınaklar, gerçekleştirilen ibadetler ya da kutsal ikonlar etrafında toplanan insanlar kendilerinden olmayan insanları öteki olarak tanımlamaya hazırdır. Bazı durumlarda dinsel seçimlerin politik olması mümkündür. Bu durumun en bilinen örneği İrlanda'dır. Çeşitli sebeplerle Protestanlığa yönelen İngilizleri takip etmeyi reddeden İrlanda tüm komşuları Protestan olmasına karşın Katolik mezhebinde kalmayı tercih etmiştir. İran ise diğer Müslüman ülkelerden farklı olarak kendini Şia bir ülke olarak tanımlar. Aynı kökenden gelen Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırpalar şüphesiz farklı inançlar ile birbirlerinden ayrışır. Millet olmak için din birliği zorunlu şartlar arasında sayılmasa da bu unsurun önemi çok açıktır. Bu noktada şunu da belirtmek gerekir ki, millet olmak için sıralanan koşulların hiçbiri tek başına insan topluluklarını millet kalıbına sokabilmek için yeterli değildir. Millet, birçok unsurun ya da koşulun iç içe geçmesiyle biçimlenir.

Benedict Anderson (2017, ss. 19–36) ise millet kavramını hayal edilmiş bir siyasal topluluk olarak tanımlar. Bu topluluk hem egemen hem de sınırlıdır. Anderson millet kavramını sınırlı olarak nitelendirir çünkü hiçbir millet kendini tüm insanlık ile örtüştüremez. Egemen olarak tanımlanmasının sebebi ise milliyetçilik fikirlerinin, hanedanlık yönetimlerinin gücünü kaybettiği bir dönemde ortaya çıkmasıdır. Anderson bu düşüncesinin doğruluğunu, 1914 yılında bile uluslararası sistemde birçok devletin hanedanlıkla yönetilmekte olduğunu; fakat bu çürümüş meşruiyetin ulus-devlet düşüncesi ile devam ettirilmeye çalışıldığını söyleyerek savunur. Aynı dönem de ateşlenen Birinci Dünya Savaşı sonrası çokuluslu imparatorluklar dağılarak daha türdeş ülkeler ortaya çıkmıştır.

Millet kavramını ideolojik olarak değil, din ve akrabalık üzerinden tanımlamanın daha kolay olacağını ve milletleri geniş kültürel sistemler ile ele almamız gerektiğini öne süren Benedict Anderson (2017, ss. 26–51) din ve hanedanlık kavramlarına oldukça önem verir. Ona göre millet fikri dini otoritenin ve hanedanlık yönetimlerinin

gerilemeye başladığı bir dönemde ortaya çıkmıştır. Coğrafi Keşifler² ile farklı coğrafyalardaki insanlarla iletişime geçilmesi kitlelerin ufkunu genişletmiştir. İncil'in yerel dillere çevrilmesi ve yerel dillerde daha çok kitap yazılması da insanların düşüncelerini değiştirmiş ve Vatikan'ın otoritesini kaybetmesine sebep olmuştur. Anderson (2017, ss. 54–56) bu durumu kapitalist yayıncılığın gelişmesi olarak tanımlar. Yayınevlerinin artması ve Latince'nin kutsal bir dil olmaktan çıkması da dinden uzaklaşmayı beraberinde getirmiştir.

Bir başka önemli milliyetçilik kuramcısı Ernest Gellner (2006, s. 78) ise milletleri insanların yarattığını iddia eder. Ona göre; uluslar insanların kendi inanç, sadakat ve dayanışmalarının ürünüdür. Gellner kitlelerin aynı kültürü paylaşmaları halinde ulus olabileceklerini söyler. *Uluslar ve Ulusçuluk* adlı eseri ile büyük ses getiren ve milliyetçilik çalışmalarına ışık tutan Gellner, insanlığın gelişimini incelerken, tarihsel gelişim sürecini kabaca tarım ve sanayi toplumu olmak üzere iki döneme ayırır. Tarım toplumunda milletin ana maddesi kültür, üst sınıf ve ruhban sınıfı tarafından beslenmekteydi. Bu dönem birçok kültürel çeşitlilik ortaya çıkmış olsa da hiçbir kültür baskınlık kuramamıştı. Sanayi toplumuna bakacak olursak, Gellner (2006, ss. 93–106) özgün ve tekrarlanamaz olan ilk sanayileşme faaliyetinin ne yaptığını fark etmeyen insanlar tarafından gerçekleştiğini savunur. Kendiliğinden sürekli büyüme ile beslenen ve buna dayanan tek toplum olarak tanımladığı sanayi toplumu evrensel bir vergi sistemini geliştirerek belirli bir düzen sağlamıştır (Yahşi, 2017, ss. 704–707). Hareketli bir toplum olduğu için ise sınıflar arası geçiş mümkündür ve eşitlikçiydi. Sanayi toplumunu milliyetçiliğin köklerinden biri olarak gören Gellner (1992, ss. 27–79), bu toplumda kültürü insanların nefes almasını sağlayan asgari bir atmosfer olarak tanımlar. Millet olabilmek için irade ve kültür kavramlarının hayati önem taşıdığına altını çizen Gellner (1992, s. 102), milletleri bir topluluk halinde var olmayı kendi iradeleri ile seçen gruplar olarak niteler. Şüphesiz, bunlar irade ve kültürü siyasi sebeplerle birleştiren toplumlardır.

Millet kavramını tek bir tanım üzerinden ele almak oldukça güçtür. Bu kavram sosyal bilimciler tarafından farklı bir yönü ön plana çıkarılarak ele alınmıştır. Milletin tanımına ilişkin yukarıda gönderme yaptığımız tüm bu tartışmalardan yola çıkarak bu çalışmada

² Coğrafi keşifler, 15. ve 16. yüzyıllarda Avrupalılar tarafından yeni ticaret yollarının bulunması amacıyla başlatılan ve yeni okyanusların ve kıtaların bulunmasıyla gerçekleşmiş olan keşifleri ifade eder.

benimsenen yaklaşım şudur: bir araya gelmiş ya da gelmek zorunda bırakılmış insanların belirli bir unsur etrafında toplanarak aynı olma çabası milletleri şekillendirmiştir. Bu unsurlar bazen coğrafya, bazen dil, bazen din, bazen de bunların bileşimidir. Bu bağlamda millet kavramını aynı dili konuşarak iletişim kurabilen, belirli bir toprak parçası üzerinde yaşayan, ortak geçmiş, gelecek ve kültür bilincine sahip olan insanların bir araya gelerek oluşturduğu siyasal bir topluluk olarak tanımlayabiliriz. Milletleşme sürecinde zamanla kendinden olmayanı tehlikeli görme eğilimiyle ortak yönler birleştirici duruma gelmiştir. Hayatta kalma çabasının ve iş bölümü zorunluluğunun bir araya gelmeyi hızlandırdığını da göz ardı etmemek gerekmektedir.

1.2. MİLLİYETÇİLİK NEDİR?

Milliyetçiliği tanımlamak tıpkı millet kavramını tanımlamak kadar güçtür. Umut Özkırımlı'nın (2017, ss. 71–72) vurguladığı üzere milliyetçilik sosyal bilimciler nezdinde birçok farklı açıdan ele alınmaktadır. Milliyetçilik, Kedourie'ye göre; doktrin, Smith'e göre; ideolojik hareket, Gellner'e göre; siyasi ilke, Calhoun'a göre ise söylemdir. Araştırmacılar milliyetçiliği farklı yaklaşımlarla ele almıştır. Bu bölümde hem bu yaklaşımlarına hem de milliyetçilik konusunda adından söz ettiren yazarların görüşlerine yer vererek milliyetçilik kavramı değerlendirilecektir.

Milliyetçilik kuramları açısından 1970'ler sonrası dönemin önemli araştırmacılarından biri olan Anthony D. Smith'e (2017, s. 129) göre, genel bir milliyetçilik kavramı üzerinde uzlaşmak mümkün değildir. Her milliyetçiliğin kendine özgü kültürel hareketleri, sembolleri, inanç ve hissiyatları bulunmaktadır. Smith (2017, ss. 132–140) bu durumu pozitif yorumlar. Ona göre bu farklılıklar sayesinde farklı milliyetçi ideolojiler, semboller, kültürler hakkında tarihsel karşılaştırmalar yapmak mümkün olacaktır. Smith milliyetçiliğin beraberinde yasal eşitliği, halkın seferber edilmesini, kamu yararını getirdiğini ve milliyetçilik ile toplumun etkin kılındığını savunur. Bununla beraber milliyetçilik milli beraberlik, dayanışma, kardeşlik gibi duyguları da empoze eder. Smith (2017, ss. 147–157) milliyetçiliğin bir kimlik tipi olduğunu söyler. Ona göre milliyetçilik siyasi bir düşünce biçimi ya da siyasi bir doktrinden öte tüm

dünyaya yayılmış bir kültür biçimidir ve milletlerce anlamı büyüktür. Bu kültür biçimi kişilerin kimliklerini oluşturur. Smith (Smith, 2017, s. 271), milliyetçilik üzerine en bilinen çalışmalarından biri olan *Milli Kimlik* adlı kitabına şu sözlerle son verir: “Kendine ait ayırt edici tarihine, altın çağlarına ve kutsal peyzajlarına sahip milliyetçiliği ile millet, pekâlâ önümüzdeki yüzyılda da insanlığa temel kültürel ve siyasi kimliklerini sağlamayı sürdürecektir”. Öngörülen odur ki, milliyetçilik her dönem de sık atıfta bulunulacak bir kavram olarak karşımıza çıkacak ve devletlerarası ilişkileri şekillendirmeye devam edecektir.

Milliyetçiliğin Üçüncü Dünya ülkelerine ait olduğu, gelişmiş ülkelerin ise bu olguyu sadece gereken zamanlarda panzehir olarak kullandığı tezini savunan Michael Billig (2003, ss. 1–6) ise milliyetçiliğin bir devletin egemenliğini ilan etmesi ile ortadan kalkacak bir kavram olmadığına dikkat çeker. Aslında milliyetçilik duygusu insanlara her gün fark etmeden aşılır. Bazen bir kamu kurumunun önünde dalgalanan ve fark etmeden önünden geçip gittiğimiz bayrak bazen anıtlardır. Göze çarpmadan duran bu semboller kitlelerin bilinçaltına işlenmektedir böylece her gün yenilenir. Bir psikolog olan Billig bu durumu *Banal Milliyetçilik* olarak nitelemektedir. Ona göre milliyetçiliği, siyasilerin sıklıkla dile getirdiği ‘biz, siz, onlar, öteki’ gibi tanımlamalar diri tutar.

Milliyetçilik gelişen iletişim, artan kapitalist yayıncılık ve halk nezdinde dinin zayıflaması ile ortaya çıkan inanç boşluğunu dolduran bir olgudur. Kitlelere gözü kapalı ölüme gidecek kadar büyük bir amaç veren modern inançtır. Ülkenin her köşesine kendi deyimi ile meçhul asker anıtları diktiren bu milliyetçi fikirler halk tarafından oldukça çabuk benimsenmiştir. Anderson milliyetçiliği üç farklı kategoride ele alır. Bunlardan adı en sık duyulan Criollo Öncülerdir. Criollo, teorik olarak saf kan Avrupalı olan ama Amerika’da doğan kişileri tanımlamak için kullanılan bir kavramdır. Anderson’a göre anavatan İspanya’da yükselmeleri mümkün olmayan bu kişiler Amerika kıtasında milliyetçilik ateşinin ilk kıvılcımlarını yakan kişilerdi. Diğer milliyetçilik tipi ise olgun milliyetçiliktir. Avrupa milliyetçiliği bu gruba girer. Var olan dilleri üzerine kalıplaşmış bir milliyetçilik oturtulur. Fransa, İtalya gibi ülkeleri bu gruba örnek vermek mümkündür. Anderson’un üçüncü tip milliyetçiliği ise resmi milliyetçiliktir. Bu milliyetçilik tepeden inme ve zorladır. Japonya bu gruba örnek veren Anderson’a göre militarist yönün ağır basması ve hanedanların varlıklarını koruma dürtüsü ile üçüncü tip

milliyetçilik ortaya çıkmaktadır (Anderson, 2017, ss. 63–83). Anderson milliyetçiliğin Latin Amerika’da ortaya çıktığını savunur. Ona göre Avrupa kıtası milliyetçilik ile daha sonra tanışır. Bu savı kendisini diğer yazarlardan ayırmaktadır.

Milliyetçiliğin çıkış noktasını sanayileşme olarak alan Ernest Gellner ise endüstri toplumunun ihtiyaç duyduğu mesleki eğitimin, gelişimin, disiplinin ve gereken yapının karşılanmasının gerekliliğinden bahsetmektedir. Bu gereksinimleri karşılayacak olan kurumda şüphesiz devlettir (Yahşi, 2017, s. 707). Devlet düzen sağlayıcıdır. Devlet ile eğitimin şekillendirdiği kültür bir araya gelerek ortaya milliyetçilik fikrini çıkarmaktadır. Sanayileşmiş homojen toplumları bir arada tutmak daha kolaydır. Bu yüzden milliyetçilik modern toplumların ürünüdür ve bu ürünü sanayileşme şekillendirmiştir. Milliyetçiliğin sırrını yüksek bir kültürün tüm toplumu kaplaması, onu tanımlaması ve devlet tarafından devamlılığının sağlanması olarak tanımlayan Gellner (1992, s. 46), siyasal ve ulusal birimlerin birbirleri ile uyumlu olması gerektiğini söyler. Biri olmadan bir diğerinin eksik kalacağını vurgular (Çoban, 2012, s. 347). Ernest Gellner’in düşünceleri birçok eleştiri okunun da hedefi olmuştur. Milliyetçiliğin oluşumunu sanayi toplumunun ortaya çıkışına bağlamıştır. Fakat birçok yazar bunu reddeder. Osmanlı İmparatorluğu, Yunanistan ve Balkanlar gibi bölgelerde sanayileşme gerçekleşmemesine rağmen milliyetçi düşünceler ortaya çıkmıştır. Almanya, İngiltere gibi ülkelerde ise milliyetçi düşüncelerin filizleri sanayi toplumundan çok öncedir. Gellner bu eleştirilerden Balkan milliyetçiliğinin kuramı için sorun teşkil ettiğini kabul etmiştir (Özkırımlı, 2017, ss. 156–173).

Eric J. Hobsbawm (2017, ss. 20–30) ise milliyetçiliğin; sembolik kurallar, törenler, gelenekler ve mitler ile siyasi elitlerin, halkı yönlendirmesi sonucu oluştuğunu savunur. Yaygınlaşan matbaa ile iletişim hızı artmıştır ve gerçekleşen sanayi devrimi ile toplumlar değişmeye başlamıştır. Hobsbawm (2017, s. 25) bu değişimi toplumsal mühendislik olarak nitelemektedir ve toplumun spor müsabakaları gibi yeni kurumlar, eğitim sistemi ve kraliyet törenleri gibi sosyalleşme merkezleri ile denetim altında tutulabileceğini söylemektedir (Çoban, 2012, s. 349). Hobsbawm, milliyetçiliğin 1870’lerden 1914’e kadar hızla yükseldiğini vurgular ve bu durumu şaşkıncı bulmaz. Bunun hem toplumsal hem de politik durumun ürünü olduğunu söyler. Birinci Dünya Savaşı’ndan önce, elli yıllık milliyetçilik dönemini kendi deyimi ile yeni ploter sosyalist

hareketlerin reddedilmesi olarak tanımlar. Birinci Dünya Savaşı sırasında ve barış anlaşmaları döneminde rüştünü ispatlayan milliyetçilik, diğer ideolojilere ve özellikle sosyalizme karşı büyük bir zafer kazanmıştır (Hobsbawm, 2017, ss. 147–158). Milliyetçilik, Hobsbawm’a göre birleştirici bir kuvvet olmanın aksine ayrılıkçıdır. Oluşturduğu bir kavramı ile kendilerinden olmayan ve tehdit oluşturacak onlara karşı bir etnik kimlik edinmeyi zorunlu kılmaktadır (Hobsbawm, 2017, s. 215). Milliyetçilik ideolojisi her döneme uyum sağlayabilir niteliktedir. Bu belirsizlik ve içerikten yoksun oluş geniş kitlelerin desteğini kazanmasına yardımcı olmuştur. Son olarak Hobsbawm (2017, s. 240) milliyetçiliğin 21. yüzyılda, 20. ve 19. yüzyıllardaki etkisini ve küreselliğini sürdürmeyeceğini vurgular. Ona göre bu dönemde her ne kadar milliyetçiliğin adı geçse bile rolü oldukça küçük olacaktır. Hobsbawm’ın öngörüsünün yanlışlığı açıktır. 21. yüzyıl beraberinde milliyetçi çatışmaları ve savaşları getirmiştir. Dünya geneline baktığımızda milliyetçiliğin giderek arttığını farklı insanlarla yaşamaya olan tahammülün hızla azaldığı gözlenmektedir. Küresellikten daha küçük birimlere doğru yol alınmaktadır. Hatta çoğu ülke sınırlarını uzaydan görülebilecek duvarlarla belirgin kılma peşindedir. Görünen o ki Hobsbawm öngörüsünde yanılmıştır.

Bu bağlamda, özellikle Soğuk Savaş’ın sona ermedinden sonra liberalizmin neredeyse rakipsiz konuma erişmesinin de etkisiyle, Batılı literatürde ve ülkelerde çokkültürcülük paradigması önem kazanmıştır. Çokkültürcülüğün geniş kültürel azınlıklar barındıran ülkelerdeki bir önemli sonucu, ülkesel aidiyetleri güçlendirmekte başarılı olmanın ötesinde kimliklerin hızla çatışma aracına dönüşmesi, bölünerek ayrışmaların hızla derinleşmesi olmuştur. Balkanizasyon ve modern toplumların sürekli alt kategorilere ayrışarak bir nevi yeniden kabileselleşmesi süreçlerinde bu durumun etkisi göze çarpmaktadır. Diğer bir ifadeyle, çokkültürcülüğün, çoğulculuğu ve toplumsal dayanışmayı güçlendirmekten uzaklaşırken, “değişen -sınıf, ulus, devlet gibi- evrensel özneleri ya da kategorileri parçalayan tikelci etkinin kimlikleri biricikleştirerek, tıpkı ilkel toplumlardaki kabilecilik gibi, modern toplumlarda yeniden kabileselleşme olarak kavramsallaştırılabilecek olan eğilimleri güçlendirdiği” söylenebilir (Konuralp, 2018, ss. 133-134). Bir anlamda, etnik bilinç ile kan bağı bilinci benzeştirilmiş olur ve kabilecilik milliyetçiliğe psikolojik dürtü de kazandırır (Glover, 1997, s. 14).

Milliyetçilik kavramı politik ve bilimsel alanlarda farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bazıları bu kavramla bir bağımsızlık savaşını anlatmak isterken, bazıları da onu değişik halklara karşı yürütülen baskı ve sindirme politikası anlamında kullanır. Tek bir tanım üzerine uzlaşmak olası değildir. Kimi zaman özgürlükçü fikirlerle bir araya gelen milliyetçilik kimi zamanda adını faşist uygulamalar ile beraber tarihe yazdırmıştır. Oldukça çok yönlü olan milliyetçilik kavramını daha iyi anlamak adına çalışmanın bu kısmında milliyetçilik kuramları incelenecektir.

1.3. MİLLİYETÇİLİK KURAMLARI

Milliyetçilik kavramı aslında oldukça yakın bir tarihte tartışılmaya başlanmıştır. 1970 sonrası sosyal bilimciler milliyetçilik kavramı üzerinde yoğunlaşmış ve yöneltilen sorular ile verilen cevaplar milliyetçilik kuramlarını ortaya çıkarmıştır. Milliyetçilik kuramları; ‘millet ve milliyetçilik nedir? Milletler ve milliyetçilik ne zaman doğmuştur? Farklı milliyetçilik türleri var mıdır?’ gibi sorulara cevap aramaktadır.

Milliyetçilik kuramlarını ele aldığımızda bilinen ilk yaklaşım, ilkçi yaklaşımdır. Bu yaklaşım daha çok bir düşünce biçimidir. İlkçiler milletleri eski çağlardan bu yana gelen doğal yapılar olarak görür. Milletlerin farklı dönemlerde ya da farklı çağlarda ortaya çıkmadığını savunur. Daha çok genetik yapıya, dil ve kültüre önem verilir. İlkçilerin, Herder’den etkilendiğini söylememiz mümkündür. Herder milletlerin Tanrı tarafından yaratılan kutsallar olduğunu savunur (Akıncı, 2014, ss. 139–141). İlkçi yaklaşım kendi arasında üç farklı görüşe ayrılır. Bunlardan birincisi etnik kimliğin en az cinsiyet, konuşma-görme-duyma yetisi kadar doğal bir parçamız olduğunu savunan doğalcı yaklaşımdır. Bu görüşü savunanlara göre milliyetçilik her zaman insanlığın yapı taşıdır. Smith bu görüşü ‘eskilcilik’ kavramı ile eleştirmiştir. Ona göre milletler doğal olmamakla birlikte, varlıklarını bozulmadan günümüze kadar getirmeyi başarmıştır (Akıncı, 2014, s. 142; Özkırımlı, 2017, ss. 82–83). İlkçi yaklaşımın bir diğer düşüncesi ise biyolojik yaklaşımdır. Millet olmayı genetik özelliklerde arayan bu yaklaşım içgüdülere de oldukça önem verir. Biyolojik yaklaşımın temelinde üreme kavramı yatmaktadır. İnsanlar üreme eylemine ulaşmak için yakınlarına yani tanıdıklarına

yaklaşır. Bu durumda millet dediğimiz oluşum çok büyük bir aileden meydana gelir. Son olarak ilkçi yaklaşımın üçüncü çeşidi ise kültürel yaklaşımdır. Bu yaklaşımda öne çıkan etnik bağlılıktır. Din, dil ve ortak geçmişin insanlar arasında tutkal görevi gördüğü ve her şeyden önce bu olguların var olduğunu savunur (Özkırımlı, 2017, ss. 88–91). Günümüzde yaşayan ve ilkçi yaklaşımı benimseyen bilindik bir kuramcı bulunmamaktadır. Fakat ilkçilik hala milliyetçi hareketler tarafından kabul görmektedir.

Milliyetçilik kuramları çerçevesinde ele alacağımız ikinci yaklaşım Modernist yaklaşımdır. Modernistler, milletlerin ve milliyetçiliğin sanayi toplumu, ekonomik gelişim, kentleşme gibi süreçlerle hayatımıza girdiğini savunur. Milliyetçilik kavramının eski çağlarda gelişmesinin mümkün olmadığını; bu çağlarda gerekli alt yapının bulunmadığını söylerler. Uygun şartlar ancak modern çağda, yani son birkaç yüzyılda meydana gelmiştir. Modernist kuram yararcı olduğundan hızla kabul görmüştür. Anderson, Hobsbawm, Gellner, Tom Nairn, John Breuilly, Miroslav Hroch modernist yaklaşımın önde gelen kuramcılarıdır. Tom Nairn, milliyetçiliğin toplumun tarihi köklerinde değil, dünyanın gelişiminde aranması gerektiğini söyleyerek, milliyetçiliği kapitalist ekonominin dengesiz dağılımının doğurduğunu vurgular (Özkırımlı, 2017, ss. 102–114). Modernist teorisyen Miroslav Hroch (1995, ss. 65–68) ise 19. yüzyıl sonu Avrupa'sını resmederken rüşünü ispatlamış sekiz ülke sayar ve diğer yandan ise hala devlet olamamış ama bir arada yaşayan, aynı dil ve kültürü paylaşan etnik gruplardan bahseder. Bu etnik grupların devlet olma çabasına milli hareketler diyerek milliyetçiliğin bu hareketlerden oluşan bir milli bilinç olduğunu söyler. Milli bilincin başarılı bir şekilde başlaması ve sona ermesini evrelere ayıran Hroch (1995, ss. 68–78), bunları A, B ve C evresi olarak nitelendirir. A evresini dil ve kültürün yayıldığı başlangıç evresi; B evresini oluşturulan millet yaratma hareketi için kitlesel destek toplama evresi olarak tanımlamaktadır. C evresi ise gereken kitlesel desteğin sağlandığı uyanış evresidir. Hroch'a göre ancak bu üç evre tamamlandığında millet ve milliyetçilik oluşturulabilir (Özkırımlı, 2017, ss. 191–202).

Milliyetçilik kuramının son yaklaşımı ve bu tezin savunduğu Etno-Sembolcü yaklaşım ise John Armstrong, Anthony D. Smith, John Hutchinson gibi milliyetçilik literatüründe adından söz ettiren sosyal bilimcilerle anılmaktadır. Etno-Sembolcü yaklaşım modernistlere tepki olarak ortaya çıkmış olsa da modernistleri gölgede bırakamamıştır.

Etno-Sembolcüler, ilkçiler ve modernistler arasında bir ortaya yol bulmaya çalışmıştır. Her ne kadar milliyetçiliğin modern çağın bir ürünü olduğunu kabul etmiş olsa da mitlerin, sembollerin göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Birçok kişi tarafından etno-sembolcü yaklaşımın kurucusu olarak kabul edilen John Armstrong milletlerin gelişimini antik çağlardan itibaren ele alarak çemberi oldukça geniş tutmuştur. Milletlerin milliyetçilikten önce de var olduklarını fakat yine de belirli bir tarihte icat edilen yapılar olduğunu savunur. Bu görüşü ile Hobsbawm ve Anderson'a katılmaktadır. Etnik bilincin kalıcı olduğunu vurgulayan Armstrong, kitleleri birbirinden ayıran mitlerin, sembollerin oldukça dayanıklı olduğunu ve zamana yenilmediğini söyler. Bu dayanıklılığı çeşitli etkenler sağlar. Bu etkenler Avrupa'da toprağa bağlılık iken Ortadoğu'da göçebe yaşam tarzı olabilir. Yine din bu etkenlerden biridir. İslam, Hıristiyanlık ve Yahudilik çevresinde birçok sembol gelişmiştir. Armstrong imparatorlukların ve yönetim biçimlerinin de kitleler üzerinde etkili olduğunu savunur. Dili de bir etken olarak ele alır yalnız gücünün çok düşük olduğunu söyler (Özkırımlı, 2017, ss. 205–210). Armstrong'un görüşlerini ise Anthony Smith, geliştirmiş ve yeni bir boyuta taşımıştır. Smith etnik kimliklerin son derece dayanıklı olduğunu savunur. Tarih boyunca süregelen gelişmeler bu kimliklere zarar vermiş olabilir ancak tamamen yok etmesi mümkün değildir. Ona göre etnik kökler zaman içinde yenilenmiş ve sürekliliğini sağlamıştır. Smith (1994, ss. 133–134) milliyetçiliği ülkesel ve etnik milliyetçilik olmak üzere ikiye ayırır. Her iki başlıkta bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası alt kategorilere ayrılmaktadır. Bağımsızlık öncesi milliyetçi hareketler sömürgecilik karşıtıdır ve ulus anlayışları yurttaşlığa dayanmaktadır. Bağımsızlık sonrası milliyetçi hareketler ise, bütünleştirici bir çabaya sahiptir. Farklı etnik grupları yine yurttaşlık esasına dayalı olarak ulus anlayışıyla yeni siyasal topluluk üzerinden birleştirmeye çalışmaktadır. Hem bağımsızlık öncesi hem de bağımsızlık sonrası milliyetçi anlayışlar etnik ve seçerici ulus anlayışını benimsemektedir. Bağımsızlık öncesi milliyetçilikte amaç, ana siyasal birimden ayrılarak yeni bir ulus devlet kurmakken yayılmacı olan bağımsızlık sonrası milliyetçilik düşüncesinde ise ana amaç kurulan yeni devleti güçlendirerek sınırları dışında kalan soydaşlarını toprakları ile beraber ülkeye katmaktır (Smith, 1994, ss. 133–134). Bireyin kolektif bir gruba ait hissetmesini tamamen oluşturulan milli kimliğe

bağlayan Smith (1994, s. 260) milletlerin ve milliyetçiliğin çağrısının evrensel olduğunu savunur. Çünkü;

Millî kimlik ve milliyetçilik, etnik toplulukları ve bütün sınıf, din, cins ve bölgelerden insanları, özgür ve eşit milletler dünyasında millet olma, kültürel ve tarihsel olarak aynı kökten gelen yurttaşlardan müteşekkil teritoryal topluluklar olma haklarını yükseltmelerini sağlamış ve onlara esin kaynağı olmayı başarmıştır. (Smith, 1994, s. 260)

Milliyetçiliği bir bütün olarak ele alıp kapsamlı bir açıklamasını yapması, Smith'in milliyetçilik içindeki çeşitlere duyarsız olduğu anlamına gelmemelidir (Konuralp, 2009, s. 26). Tersine Smith (2017, s. 129), çeşitli milliyetçi hareketlerin hedeflerine odaklanılınca milliyetçiliklerin farklı biçimlerinin görüldüğünü vurgular. Smith (2017, s. 129) milliyetçiliği, rengini içinde bulunduğu bağlamdan aldığı için bukalemuna benzetir. Yani milliyetçiliğin her bir desenini ancak ve ancak özgül bağlamında anlaşılabilir. Bağlamların özgüllüğü, bizi milliyetçiliklerin tipolojilerine götürür. Smith milliyetçiliği iki kategoriye ayırarak ele alır. Bunlar ülkesel/toprağa dayalı milliyetçilik ve etnik milliyetçiliktir. Her iki kategori de kendi içinde bağımsızlık öncesi ve bağımsızlık sonrası hareketler şeklinde iki alt kategoriye ayrılır (Smith, 2017, ss. 133–134).

Toprağa dayalı milliyetçi bağımsızlık öncesi hareketler, sömürgecilik karşıtıdır; ve ulus anlayışları sivil ve ülkeseldir (Smith, 2017, s. 133). Toprağa dayalı milliyetçi bağımsızlık sonrası hareketler, bütünleştirici olup nüfusun etnik farklarını sivil ve ülkesel ulus anlayışıyla yeni siyasal topluluk üzerinden birleştirmeye çabalar (Smith, 2017, s. 134). Etnik milliyetçi bağımsızlık öncesi hareketler, ayrılıkçı ve diaspora milliyetçiliklerdir ve etnik ve şecereci ulus anlayışına dayanılır (Smith, 2017, s. 134). Temel siyasal güdülenmeleri, siyasal birimden ayrılıkçılık ve yeni bir etno-millet kurmaktır (Smith, 2017, s. 134). Etnik milliyetçi bağımsızlık sonrası hareketler, etnik ve şecereci ulus anlayışlarına sahip olup irredantist ve pan-milliyetçiliklerdir ve benzer etno-millî devletlerin birliği veya dışarıda kalan 'akrabaların' topraklarıyla birlikte ilhakı yoluyla genişlemeyi amaçlar (Smith, 2017, s. 134).

Smith (1994, s. 121) kuramında “hâl-i hazırda ya da potansiyel olarak bir milleti kuracağı bazı mensuplarınca farz edilen bir halk adına özerklik, birlik ve kimlik edinmek ve bunu sürdürmek için oluşturulan ideolojik bir hareket olarak” tanımlamıştır. Bu yaklaşım milliyetçilik tanımında bulunan üç ana kavrama yer vermektedir. Bunlar

ulusal özerklik, ulusal birlik ve ulusal kimliktir (Konuralp ve Adaş, 2020, s. 318). Çalışmanın bir sonraki bölümünde Balkan bölgesinde ortaya çıkan milliyetçi düşünceler bu üç ana kavram çerçevesinde ele alınacak ve Etno-Sembolcü yaklaşım bağlamında incelenecektir. Milleti oluşturan unsurlar ve milliyetçilik düşüncesinin çok uluslu devletlere etkileri vurgulanarak ortaya çıkan ulus-devletler kuramsal açıdan açıklanacaktır.

2. BALKANLAR'DA MİLLİYETÇİLİK

Balkanlar, Avrupa kıtasının güneydoğusunda bulunan bir yarımadadır. Adını bölgede bulunan Balkan dağlarından alır. Bu terim sık ormanlarla kaplı sıra dağlar anlamındadır ve Türkçe bir kelimedir. Bölgeyi tanımlamak için 19. yüzyıldan önce ise Rumeli ifadesi kullanılmaktaydı (İnalçık, 2016, s. 9). Bölgenin Balkan olarak anılması milliyetçi hareketlerin başlamasından sonradır. Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgede toprak kaybetmesi ve bölgeye gerçekleşen gazeteci akını ile Balkan ismi hızla yayılmış ve Birinci Balkan Savaşı ile herkes bu coğrafyadan sık söz etmeye başlamıştır.

Çalışmanın bu bölümünde Balkan coğrafyasında gerçekleşen milliyetçi hareketler ve bu hareketleri tetikleyen etmenler incelenecektir. Sırp, Hırvat, Boşnak, Bulgar, Makedon, Yunan, Arnavut ve Türk milliyetçiliklerine değinilecek ve etnik toplulukların birbirlerini milliyetçilik yönünde nasıl etkiledikleri analiz edilecektir.

2.1. BALKAN BÖLGESİNDE YAŞANAN MİLLİYETÇİ HAREKETLERİN TEMELLERİ

Balkan yarımadasının bilinen ilk sakinleri Trakyalılar ve İliryalılarıdır. Tarihte bilinen tüm Balkan devletleri günümüz devletlerinin temellerinin oluşmasında etkin rol oynamıştır. Antik dönemin önemli devletleri Balkan yarımadasının güneyinde bugünkü Yunanistan topraklarında kurulmuştur. Şüphesiz, Yunan kolonizasyonu Balkanların gelişmesini büyük ölçüde olumlu etkilemiştir. Bilinen o ki, bölgede gerçekleştirilen ticaretle şehir yaşamının temelleri atılarak mimari hızla gelişmiş ve düşünce yaşamı canlanmıştır. Şehir devletlerin birbirleriyle tutuştukları savaşların ardından hiçbir devlet tam güçle savaşın sonunu görememiş ve devletler güçlerini tüketmiştir.

Bu yüzden Makedonya topraklarında hızla yükselen Büyük İskender'e³ karşı konulamamış ve Büyük İskender topraklarını Hindistan'a kadar genişletmeyi başarmıştır. Bu büyük liderin ölümüyle Makedonya eski gücünü kaybetse de yarımadaadaki önemini korumayı başarmıştır. Makedonya'nın güç kaybettiği dönemlerde bu bölgeyi yöneten bir diğer büyük devleti ise Roma'dır. Kısa sürede tüm Makedonya topraklarını ve Yunanistan'ı işgal ve ilhak eden Roma Devleti, kazandığı toprakları doğrudan yöneterek, giriştiği çeşitli çalışmalarla bölgeyi güçlendirmiştir. Roma Devleti'nin Balkanların büyük bir bölümünde söz sahibi olması ile *Pax Romana*⁴ başlamıştır; ekonomi gelişmiş ve ülkede bulunan madenler işlenmiştir. Refah seviyesinde yaşanan ciddi bir artış sonucu savaşlar durmuş ve yükselen refah ile ticaretin, yönetimin ve ordunun içinde olanlar Romalılaşmıştır.

Çizilen bu kusursuz tablonun en büyük sorunu sınır güvenlidir. Daçyalılarla sorun yaşayan Romalılar, gerçekleştirdikleri seferler ile Daçyalıları sorun olmaktan çıkarsa da tam olarak sınır güvenliğini sağlayamadıkları gerekçesi ile Tuna Nehri'nin gerisine çekilmiş ve sırasıyla Cermenlerin, Gotların, Avarların, Slavların, Bulgarların, Macarların, Peçeneklerin, Kumanların ve Moğolların saldırılarıyla baş etmek zorunda kalmıştır. Roma'nın cezp edici zenginliğine ortak olmak isteyen istilacılar, bazen Moğollar gibi yağmalayıp giderken bazen de Bulgarlar gibi yerleşme eğilimi göstermiştir. Bu gelişmeler Balkan halkının temellerini oluşturur.

Öte yandan, Roma İmparatorluğu, yaşadığı sınır ve yönetim sorunları yüzünden dört farklı bölgeye bölünmüş ve parçalardan biri olan Doğu Roma yani Bizans İmparatorluğu, Balkan tarihini şekillendiren bir güç haline gelmiştir. Merkezi Bizans şehri olan ülke zaman içinde bu isimle anılmaya başlanmıştır. Daha sonra şehrin adı yöneticinin adıyla özdeşleşerek Konstantinapol olarak değişmiştir. Roma'nın ikiye bölünmesinin ardından Doğu Roma'nın başkenti olan Konstantinapol aynı zamanda tüm Ortodoks-Hıristiyan dünyasının da merkezi haline gelmiştir. Bilinen o ki, yaşanan bölünme kiliseler arası gerilimi ve mezhepsel çatışmaları da beraberinde getirmiştir. Roma (Katolik) Kilisesi, Latince ayinler gerçekleştirirken, Bizans (Ortodoks) Kilisesi

³ Büyük İskender, MÖ 336-323 yılları arasında hüküm sürmüş Makedonya kralı ve tarihteki en büyük imparatorudur. Makedonya kralı II. Filip'in oğludur. O zaman dünya üzerinde bilinen toprakların yarıya yakınına 13 yılda fethetmiştir. Dünyanın en büyük askeri dehaları arasında görülmektedir.

⁴ Pax Romana: Roma Barışı

ise Yunancayı inanç dili olarak seçmiştir. Bu dönemde Yunanistan anakarası oldukça güçsüz olmasına karşın Bizans topraklarında Yunanca yaygın olarak kullanılmıştır. Tüm Balkan coğrafyası Konstantinopol'de gerçekleşen bu gelişmelerden etkilenmiştir. (Selen, 1955, ss. 66–75). Milliyetçi hareketlerin başlangıcına kadar tüm Ortodoks Balkan halkı Yunanca ayinlere katılarak dinlerini bu dil üzerinden yaşamıştır. Bizans İmparatorluğu sahip olduğu ticari ayrıcalıklar, silahlar ve kullandığı bürokrasi yöntemleri ile Batı dünyasının en güçlü devletiydi. Balkanlar'daki yönetici kesim Bizans'ın kendilerine yetki tanınmasını istedikleri için Bizans'ı örnek almış ve sistemlerini Bizans'a uydurmak için yoğun çaba göstermiştir. Dönemin Balkan devletlerinin, Bizans İmparatorluğu'nun ışığıyla aydınlandığını söylememiz mümkündür. Bilinen o ki, Bizans İmparatorluğu'nun gücünü gerçekleştiren Slav istilaları sarsmış, Slavların, Balkan topraklarına gerçekleştirdiği akınlar günümüz Hırvat, Sloven, Sırp ve Bulgar ve Boşnak topluluklarının temelini oluşturmuştur. Slavlar göç ettikleri topraklarda tarımla uğraşarak kalıcı hale gelmiştir. Öte yandan, Bizans bir yandan istilalarla uğraşırken bir diğer yandan Selçuklu Devleti ile baş etmeye çalışmıştır. (Yavuz, 2017, s. 190). Türklerin Anadolu'da ilerleyişi Haçlı Seferleri'ni beraberinde getirmiştir. Henüz millet ve milliyetçilik fikirlerinin ortaya çıkmadığını göz önünde bulundurulduğunda Haçlı Seferleri ekonomik, siyasi ve dini sebepler ile açıklanabilir. Seferlerin ardından Bizans İmparatorluğu her ne kadar kısa süreli toparlansa da uzun vadede gücünü kaybetmiş ve Osmanlı Devleti'nin Konstantinopol'u almak için düzenlediği sefer sonucu yıkılmıştır. Bu zafer 1299 yılında küçük bir beylik olarak kurulan Osmanlı Devleti'ne imparatorluğu getirmiştir. Osmanlı, Balkan coğrafyasında kazandığı önemli toprakları kendine has bürokrasisi ile yönetmiş ve Balkan devletlerinin şekillenmesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkanlar'da tahsis ettiği sistem, milliyetçi fikirlerin doğumuna kadar çok sorun yaratmasa da milliyetçi fikirler ve dönemin sorunlarının bir araya gelmesi ile sistem çölmeye başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun tebaasını bölen en önemli faktör din olmuştur. Müslümanların üst sınıf olarak kabul gördüğü sistemde, gayrimüslimler daha fazla vergi ödeyerek birçok sınırlamaya tabi tutulmuştur. Öte yandan hiçbir gayrimüslime dinini değiştirmesi için baskı yapılmamıştır. Balkanlar'da yaşayanlar tüm Osmanlı tebaası kimliğini korumuştur. Osmanlı İmparatorluğu bölgeyi doğrudan yönetme girişiminde bulunmamış, Balkan

Hıristiyanlarını Ortodoks Kilisesi aracılığıyla ve köy idarecileri tarafından yönetmiştir. Ortodoks Kilisesi oldukça önemli bir kurumdu ve Osmanlı İmparatorluğu tarafından iki tuğlu bir sancak sahibi kılınmıştır (Eryılmaz, 1992). Şüphesiz kilise, milliyetçi düşünceler ortaya çıkana kadar Balkan Hıristiyanlarını bir arada tutmak için oldukça güçlü bir yapıştırıcı görevi üstlenmiştir (Kılınç, 2017, ss. 50–55). Smith (1994, s. 63) Yunan Ortodokluğunun, Osmanlı yönetimi altında iken kendi kendini yöneten Yunan Ortodoks milleti için kısa bir dönem ortak etniklik duygusunun din ile sağlandığını vurgular. Fakat bu dini yapının, canlandırılmadığı takdirde milli kimliği oluşturamayacağını söyler. Ona göre örgütlü din tek başına yeterli değildir. Sadece Yunan milliyetçiliği değil bölgedeki tüm milliyetçi fikirler bu duruma örnek verilebilir. Örgütlü din toplumları bir arada tutmayı başarsa da ulus-devlet fikri için yeterli gelmemiştir.

Osmanlı İmparatorluğu, Yunanları, Sırpı, Karadağlıları, Bulgarları, Arnavutları, Makedon, Ulah ve Trakyalıları yönetimi altında tutmaktaydı. Dubrovnik, Eflak ve Boğdan ise özerk bir yönetimle Osmanlı İmparatorluğu'na bağlıydı. Dönemin bir diğer önemli gücü Habsburg İmparatorluğu ise Balkan coğrafyasında Macaristan, Hırvatistan, Slovenya topraklarına sahipti. Erdel bölgesi ise özerkti. 1878 tarihine kadar Osmanlı yönetiminde olan Bosna-Hersek ise bu tarihten sonra Habsburg İmparatorluğu yönetimine geçmiştir. Çoğunluğu Katolik olan Habsburg İmparatorluğu oldukça fazla Sırp Ortodoks nüfusa da sahipti ve farklı renkleri yönetmek Habsburg İmparatorluğu için de oldukça güç olmuştur.

Balkanlara hâkim konumdaki iki imparatorluk da deprem öncesi artçı sancıları hissetmiş ve çeşitli reformlar gerçekleştirmeye başlamıştır. Reformların öncelikli amacı düzeni sağlamak ve gücün sarsılmasını önlemek olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu eski şatafatlı günlerine dönmek için önceliğini askeri reformlara vermiş ve Avrupalı devletlerden ordunun ıslahı için üst düzey askerler getirmiştir. Habsburg İmparatorluğu ise daha kökten değişikliklerin yolunu tutmuştur. İmparatorluk, Ortodokslara garanti vermiş, sınır kuşağındaki köylüleri kayıt altına almaya çalışmış ve imparatorluk dili ile ilgili çalışmalar yürütmüştür. İki imparatorluk her ne kadar değişim ve gelişim için uğraşsa da bu reformlar başarısız olmuştur (Jelavich, 2016, ss. 4–181).

1789 tarihinde, Avrupa'nın ortasında gerçekleşen Fransız Devrimi ile beklenen deprem yaşanmış ve Balkan coğrafyasına milliyetçilik tohumları serpilmiştir. 1804 yılından 1887 yılına kadar Balkan yarımadasında ulus-devlet kurmak için çeşitli isyanlar yaşanmıştır. Devrim'den önce Balkan halkı kendini Sırp ya da Bulgar olarak tanımlamaktan oldukça uzak bir noktadaydı. Halk kendini Ortodoks, Katolik ya da Müslüman olarak tanımlamaktaydı (Mazower, 2017, ss. 80–85). Devrim ve Amerikan Bağımsızlık Bildirisi ile yayılan eşitlik, özgürlük ve özel mülkiyet ve yaşam hakkı gibi liberal fikirler, milliyetçilik fikirlerini tetiklemiştir. Milliyetçiler bu düşünceleri kendilerine göre yoğurmuş ve bireyden daha çok ulus kavramına önem vererek, ortak bir dil, tarih, benzer gelenekler ve aynı dinin mensubu olmanın bireyleri bir araya getirdiği düşüncesini savunmuştur. Öyle ki, milliyetçiler, bireyleri bir araya getiren unsurlardan dilin köşe taşı olduğu düşüncesi ile dil üzerinde çalışmalar yürütmüştür. Bilindiği üzere milliyetçilik ideolojisi oldukça esnektir ve döneminin yaygın ideolojilerine kolayca eklenilebilmektedir. 19. yüzyıla gelindiğinde milliyetçilik, liberalizmle eklenmiştir. Liderler ise anayasal devlet düzenine odaklanmıştır. Bu durumda monarşilerin tahtının sallanması kaçınılmaz olmuştur.

Rahatlıkla söyleyebiliriz ki, hem Osmanlı İmparatorluğu hem de Habsburg İmparatorluğu Balkan coğrafyasında kendi kültürünü empoze etme çabası içine girmemiştir. Böylelikle topluluklar kendi kültürünü ve dilini koruyup devamını sağlamıştır. Bu sebeple 19. yüzyıla gelindiğinde ayrılmak pek zor olmamıştır. Tarihi belleklerini şarkılarla, efsanelerle, destanlarla, gelenek-görenekler ile gelecek nesillere aktaran bu topluluklar artık bağımsızlığın uzak olmadığı düşüncesini kolaylıkla inşa etmeye başlamıştır. Balkan milliyetçiliğinin en önemli unsurları din, dil ve tarihsel yakınlık olmakla beraber bağımsızlık talepleri sadece romantik milliyetçiliğin bir sonucu değildir. Toplulukların aynı dili konuştuğu, aynı inancı paylaştığı ve ortak kültüre sahip olduğu insanlarla bir arada yaşama arzusunun dışında ekonomik sebepler de ulus-devlet fikirlerini güçlendirmiştir. İki imparatorlukta da ticaret Balkan kökenlilerin elindeydi (Demirağ, 2002, ss. 17–18). Ticaretle uğraşan ve sürekli seyahat eden bu tüccar sınıfı milliyetçi fikirlerden ilk önce etkilenenler arasındadır. Bu kesim ulus-devlet fikirlerini gerektiğinde finanse ederek fikirlerin yayılması ve başarıya ulaşması için çaba göstermiştir (Faroqhi, 2005, ss. 65–67). Öte yandan, köylü sınıfı içinse ekonomik durum iç açıcı değildi. İsyanların temelinde köylü hareketlerinin

olması da bu sebeptendir. Hem milliyetçi fikirlerin hızla yayılması hem de ekonomik olumsuzluklar, Balkan halklarının, kendi kendini yönetme arzusunu arttırmış, kötü yöneticilerin adaletsiz tutumları da bu isteği alevlendirmiştir. Güvensiz hisseden halkın silahlanması ve girişilen çete faaliyetlerinin giderek büyümesi, otoriteye karşı silahlı direniş fikrini de beslemiştir. Canlanan ulusal bilinç ile ayrılmaya başlayan halklar kendi ideolojileri çerçevesinde aynı dili konuştuğu, aynı ilaha inandığı ve aynı ırka mensup olduğu insanlarla kendi ulus-devletinde yaşamak için silahlı mücadeleye girişmiştir. İlk isyan bayrağı savaşçı özellikleri ile bilinen Sırlar tarafından çekilmiştir. İlkçi milliyetçi yaklaşımın örneği olarak görülebilecek bir etnik milliyetçilik güden Sırlar, Osmanlı İmparatorluğu'ndan çeşitli haklar talep etmiş ve kendi milis gücünü oluşturma, silah taşıma, kendi vergilerini toplama gibi birçok hak kazanmıştır. Ayrıca dönemin padişahı III. Selim, 1791 yılında yeniçerilerin Belgrad'a dönmelerini de yasaklamıştır. Fakat başıbozukluğun hakim olduğu Yeniçeri Ocağı bu kararı kabul etmeyerek Belgrad'a saldırı düzenlemiştir. Yeniçerilerin saldırısına karşı Belgrad Paşası Sırlara istedikleri tavizleri vermiş ve Sırlar kurdukları milis güçlerle şehri korumayı başarmıştır. Her şey Sırların lehineyken Napolyon'un Mısır'ı işgali gerçekleşmiş, bunun üzerine Osmanlı, asiler ile anlaşmayı kabul etmiştir. Pazvantoğlu Vidin Valisi olarak tanınmış, Yeniçeriler ise Hacı Mustafa Paşa yönetimini kabul etmek şartıyla Belgrad'a dönebilmiştir. Yeniçeriler Belgrad'a döner dönmez ilk iş olarak Hacı Mustafa Paşa'yı öldürüp yönetimi ele geçirmiştir. Kırsal alanda dahi söz sahibi olan Yeniçeriler, yaptıkları ile merkezi otoriteye duyulan güvenin azalmasına sebep olmuştur. Hem Müslümanlar hem de Hıristiyanlar bu durumdan rahatsızlık duymaktaydı. Sırlar çareyi örgütlenmekte bulmuş ve daha önce Avusturya ordusunda subaylık da yapmış bir domuz tüccarı olan Karayorgi Petroviç⁵ önderliğinde birleşmiştir. Kısa sürede otuz bin kişi örgütlenmiş ve ayaklanma giderek yayılmıştır. Dağlarda ki çeteciler de bu örgütlenmeye eklenmiş ve giderek milli bir kurtuluş ordusu havasına bürünen bu milis güçler III. Selim'in sindirme kararı ile yüzleşmiştir. Ağustos 1805 tarihinde Osmanlı ordusu ile Sırp milis güçler karşı karşıya gelmiş ve Sırp güçler kazan taraf olmuştur. Bu zaferin ardından özgüven tazeleyen Sırlar, seferlere devam etmiş ve Aralık 1806 tarihinde Belgrad topraklarının kontrolünü kazanmıştır. Fakat beklenenin

⁵ Kara Yorgi Petroviç, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı Birinci Sırp Ayaklanması'nın lideri ve sonradan bağımsızlığını kazanan Sırbistan'ı uzun süreler yöneten Karadorđević Hanedanı'nın atasıdır (Aslantaş, 2009, s. 110).

aksine Sırlar, bağımsızlık değil, yeniçerilerin topraklarından çekilmesini talep etmiş ve müzakere etmek istemiştir. Şüphesiz 1806 yılında başlayan Osmanlı-Rus Savaşı da Sırp topraklarının önemini artırmıştır. Osmanlı, Sırlara çeşitli haklar vermiş olsa da Rusların bağımsızlık yolunda Sırları desteklediğini açıklaması ile dengeler yeniden değişmiş, Sırlar Osmanlı'dan alacakları özerklik yerine Rus destekli bağımsızlık seçeneğini seçmiştir. Ne var ki, Rusya destek vermekten bir süre sonra vazgeçmiş olsa da ayaklanma sonlanmamıştır. Ancak bekledikleri yardımı alamayan Sırlar güçsüzleşmiş ve savunma savaşına geçmiştir. Osmanlı ordusu kısa sürede Belgrad'a yürümüş ve yönetimi ele geçirmiştir. Fakat yönetimin yeniden tesisi sorunların çözümünü sağlamamıştır (Özdemir Üstündağ, 2014, ss. 246–258).

Karayorgi'nin kaçması ikinci isyanı Miloş Obrenoviç etrafında şekillendirmiştir. Obrenoviç 1814 tarihli bir isyanı bastırması karşılığında isyancıların affedilmesini Belgrad Paşasından talep etmiştir. Fakat talep kabul edilse de uygulanmayarak tüm isyancılar idam edilmiştir. Kandırılmış hissedilen ve bu hareketin devamının geleceğini düşünen Sırlar yeniden isyan etmiştir. Öte yandan, Uluslararası arenanın durgunluğu da onların lehine olmuş ve böylece tüm gözler onlara çevrilmiştir. Osmanlı yönetimi Belgrad Paşasını görevden almış ve müzakere masasına oturmuştur. Görüşmeler sonucu Obrenoviç, Sırbistan Knezi ilan edilmiş ve bir Sırp Meclisi kurulmuştur. Böylece vergi toplama hakkı ve idare hakkı Sırlara verilmiştir. Ayrıca isyana katılanlar affedilmiş ve Yeniçerilerin toprak sahibi olması yasaklanmıştır. Böylece Sırlar; 1809-1812 Osmanlı-Rus Savaşı sonucu yapılan Bükreş Antlaşması ile özerklik hakkına sahip olmuştur (Jelavich, 2016, ss. 195–229; Karpat, 2014, ss. 96–101). Zaman içinde yönetime karşı gösterilen bir isyan olmamakla beraber, özerkliğini kazanmış olan Sırbistan neredeyse bağımsızlığını elde etmiştir. 1830 yılında ilan edilen ferman sonrası, Sırbistan yönetimi artık hanedanlık olabilecek ve fermana göre artık bir konsey ile bir meclis knezin yetkilerini denetleyecektir. Smith'in (1994, ss. 133-134) tipolojisine göre bağımsızlık öncesi etnik milliyetçi hareketler, etnik ve seçerici ulus anlayışını benimseyerek ayrılıkçıdır. Sırp milliyetçi hareketini bu kategoriye örnek olarak verebiliriz. Her ne kadar ilk isyanda ayrılık yerine hak talep etmiş olsalar da Sırp milliyetçi hareketinin esas amacı verili siyasal birimden ayrılarak yeni bir etno-ulus kurmaktır (Konuralp ve Adaş, 2020, s. 316). Elde ettikleri özerklik ile otorite ile bağlarını sadece kâğıt üzerinde bırakarak, tam anlamıyla ulus-devlet olmak adına daha fazla çaba göstermişlerdir.

Sırp milliyetçi isyanlarından sonra ele alacağımız bir diğer milliyetçi isyan Yunan milliyetçi isyanlarıdır. Sırlara oranla uluslararası kamuoyunu daha etkin kullanan Yunanlar özerklikten daha fazlasını elde etmiştir. Sırlar ayaklanma hareketlerini isyan olarak nitelerken, Yunanlar bunu bir devrim hareketi olarak görmüştür. Başlattıkları hareketi oldukça sistemli ve düzenli bir şekilde yürüten Yunanlar; Mora, Rumeli ve Rumen Prenslükleri ile ana bağlantıyı 1814'te Odesa'da kurdukları Filik-i Eterya Derneği⁶ ile sağlamıştır. Filik-i Eterya Derneği'nin başlarda çok fazla üyesi bulunmaz çünkü Yunanlar, derneğe şüpheyle yaklaşmıştır. Derneğe üyelik için edilmesi gereken yeminler ve uygulanması gereken dini ayinler mevcuttu ve üyeliğin kademeleri söz konusuydu. Derneğin amacı İstanbul merkezli bir Yunan devleti kurmaktır. Bu yüzden Dernek, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı isyanlar başlatmayı hedeflemiştir. Kısa zamanda ilerlemek için Rus desteği arayan bu cemiyet beklediği desteği göremesede oldukça hızlı ilerlemiştir. Merkezini İstanbul'a taşıyan Dernek, neredeyse Balkanlar'daki tüm şehirler de gizli örgütlenmeler gerçekleştirmeyi başarmıştır. Dernek, her ne kadar Rusya'nın açık desteğini almasa da Balkanlar'da Rus konsolosların çoğu Yunandı ve bu durum Derneğin işine yaramıştır. Yunanlar, Sırların da desteğini arkalarında görmek istemişlerse de Sırp Knez Miloş bu duruma destek vermemiştir. Derneğin asıl amacı Yunan bağımsızlığı olsa da aynı anda başlayacak bir Balkan isyanının işleri kolaylaştıracağı hesaplanmıştır. Filik-i Eterya'nın ilk isyan hareketleri 1821'de Mora'dan önce Eflak ve Boğdan'da başlatılmıştır. Fakat ilk girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Öte yandan girişim her ne kadar başarısız olsa da gerçekleşecek milliyetçi isyanların temelini atmıştır. Bu doğrultuda bir yıl sonra gerçekleşen Mora isyanını bastırmak Osmanlı İmparatorluğu için çok zor olmuştur (Özsürer, 2016). İsyân öncesi siyasal durumu kısaca özetlememiz gerekirse; Osmanlı İmparatorluğu asi bir ayan olan Tepedelenli Ali Paşa ile karşı karşıya gelmiştir. Bilinen o ki, Ali Paşa, yabancı devletlerle ve Filik-i Eterya ile iletişim halindeydi. Yanya'da tüm gücün kendisinde toplandığı bir özerk yapı peşindeydi. Dönemin padişahı II. Mahmut, Ali Paşa tehlikesinin ortadan kaldırılmasını emretmesi üzerine Osmanlı güçleri yola çıkmıştır. Bu durum Yunan İsyanı için önemlidir çünkü Osmanlı güçlerinin çoğu Batı Balkanlar'da bulunmaktaydı. 1821'de Mora'da isyanı Rus ordusunda subay olan Demetrios Yipsilanti önderliğinde başlamıştır. İsyânlarda 40 bin Müslüman'dan 15

⁶ Dostluk Cemiyeti

bini öldürülmüştür (Jelavich, 2016). II. Mahmut, Fener Patriği V. Grigorios'u resmi elbisesiyle Patrikhane'nin önünde astırarak, misilleme yoluna gitmiştir (Macar, 2012, s. 44).⁷

Osmanlı ordusunun Ali Paşa'ya odaklanması ile Yunan isyancıların yerlerini sağlamlaştırmıştır. Ali Paşa'nın öldürülmesinin ardından Osmanlı orduları Yunan asilere yönünü çevirse de ağır kış şartları ve asilerin gerilla savaşı uygulaması, başarıyı zorlaştırmıştır. Durumun çözülmesinin zor olduğunu fark eden II. Mahmut, Mısır Hidivi Mehmet Ali Paşa'dan yardım istemiştir. Mısır'ın Bab-ı Ali'den askeri, ekonomik ve sanatsal açıdan daha ileri bir dönemde olduğunu altını çizmekte fayda vardır. Bab-ı Ali'nin Mısırdan yardım istemesinin ana sebebi budur. Mehmet Ali Paşa, isyanı bastırmak için çeşitli şartlar sunmuştur: Mora'yı kendisi, Girit'i ise oğlu için isteyen Mehmet Ali Paşa, Padişahın şartları kabulü üzerine müdahaleye başlamıştır. Avrupa usullerine göre geliştirilen Mısır ordusu kısa sürede isyanı bastırmıştır. Öte yandan, Osmanlı İmparatorluğu'nun birçok önemli kurumu Rumların elindeydi. Ticaret, diplomasi, çevirmenlik gibi başat kurumlarda Rumlar ağırlıktaydı. Osmanlı İmparatorluğu bu isyanın ardından ilk iş olarak Rumları görevden almaya girişmiştir. Ermeniler bankacılıkta Rumların boşluklarını doldururken, Bulgarlar ticarete ve ordunun ihtiyaçlarını karşılamada görev almaya başlamıştır. Halk arasında Rumlara karşı bir şüphe oluşmuş ve Rumlar hain damgası yemiştir.

Dönemin güçlü devletleri de Yunan isyanını desteklemiştir. Yunanistan'ın konumu Sırbistan'a göre çok daha önemlidir. Ayrıca Yunan tüccarların sürekli dünya ile ilişki içinde olması da uluslararası kamuoyunun hareketlenmesini kolaylaştırmıştır. Yabancı müdahalenin önemini farkında olan Yunan liderler; Rusya, Britanya ve Fransa'nın mutlak yardımı için çaba göstermiştir ve sonunda bu üç devlet -Yunanistan'daki savaşı sonlandırmak için olumlu müdahale kararı alarak Mısır donanmasını çevrelemiştir. Yapacak fazla bir hamlesi kalmayan Osmanlı yönetimi, Rusya'nın taleplerini kabul ederek Akkirman Antlaşması'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma ile Rusya, bölgede deyim yerinde ise garantörlük hakkı kazanmıştır. Tüm bu gelişmeler Osmanlı

⁷ 1821 Mora İsyanını destekledikleri gerekçesi ile Patrik V. Grigorios ile Efesos (Efes), Anhalos (Ahyolu) ve Nikomidia (İzmir) metropolitleri idam edilir. Bu idamlara bir süre sonra Derki (Terkos), Adrianupoli (Edirne), Tırnovo ve Thessaloniki (Selanik) metropolitleri de eklenir. Patriğin idam edildiği kapı halen kapalıdır ve 'Kin Kapısı' adıyla anılmaktadır (Macar, 2012, s. 44).

İmparatorluğu için tabloyu giderek kötüleştirmiştir (Koyuncu, 2006, ss. 500–510). Ekim 1827’de Navarin’de üçlü müttefik, Osmanlı-Mısır donanmasını ateşe vermiştir. Bu durum Bab-ı Ali’de öfke ile karşılanmış ve karşılığında Akkirman Antlaşması feshedilerek Rusya’ya savaş ilan edilmiştir. Savaş sonunda imzalanan Edirne Antlaşması, Akkirman Antlaşması’nın fazlasını Rusya’ya kazandırmış ve Bab-ı Ali, Yunanistan’ın özerkliğini tanımıştır. Rus uydusu olacak özerk bir Yunanistan yerine bağımsız bir Yunanistan’ı tercih eden Britanya bu yönde çaba göstermiştir. 1830 imzalanan Londra Antlaşması ile Britanya’nın çabası sonucu Yunanistan’ın bağımsızlığı resmen gerçekleşmiştir. Ayrıca üçlü ittifak olarak adlandırdığımız Fransa, Rusya, Birleşik Krallık devletleri Yunanistan’ın garantörü ilan edilmiştir. Bu yeni devlet tasavvur edilen Yunanistan’dan oldukça farklı, güçsüz ve küçüktü; bu devletin ilerlemesi ise yıllar alacaktı (Jelavich, 2016, ss. 239–259; Ulutaş, 2015, ss. 16–19). Bağımsızlık öncesi etnik milliyetçilik güden Yunanlar, diaspora Yunanlardan oldukça fazla yardım görmüştür. Ayrılıkçı fikirleri, tüm Yunan ulusuna yaymak için örgütlenme yolunu tutan Yunanlar, oluşturdukları başarılı kamuoyu ile tüm soydaşlarına ulaşabilmiştir. Dönemin güçlü devletlerinin yardımı ile ulus-devlet kurmayı başaran Yunanistan, bağımsızlığın ardından etnik ve seçreci bir ulus-devlet anlayışı benimseyerek homojen bir Yunanistan amaçlamıştır. Aynı zamanda toprakları dışında kalan akrabalarını toprakları ile beraber sınırlarına katmayı hedeflemiş ve bu doğrultuda yayılmacı bir politika gütmüştür. Bu durum da Yunanistan’ın bu yaklaşımı Smith’in bağımsızlık sonrası etnik milliyetçilik tipolojisine örnek olarak verilebilir.

Teoride Osmanlı’ya bağlı olan ama pratikte yönetmenin pek mümkün olmadığı bir diğer bölge ise Karadağ olmuştur. Osmanlı Devleti, 1479 yılında hâkimiyeti altına aldığı Karadağ’ı iç işlerinde serbest bırakarak vergi almakla yetinmiş ve Karadağ üzerindeki otoritesini Bosna valileri ile İşkodra sancakbeyleri vasıtasıyla sürdürmeye çalışmıştır. Öte yandan, Balkan coğrafyasında gerçekleşen son gelişmelerin ardından Osmanlı İmparatorluğu, Karadağ’dan vergi dahi toplayamamaktaydı. Yüksek dağların çevrelediği bu bölgeye ulaşmak neredeyse imkânsızdı. Bu sebeple askeri müdahale de gerçekleştirilemiyordu. Ülkenin elverişsiz coğrafi yapısı tarıma ve hayvancılığa da müsaade etmiyordu. Halkın ekonomik durumu kötüydü. Su temini bile zordu. En başından beri Osmanlı İmparatorluğu ve Karadağ arasında tam anlamıyla bir bağ kurulamamıştır. Karadağ kendisini bağımsız olarak tanımlarken Osmanlı, Karadağ’ın

kendi toprağı olduğunu savunmuştur (Urhan, 2015, ss. 114–130). Karadağ'da nüfusun çoğı Sırp'tı. Bu nedenle Karadağ'ı ikinci bir Sırp devleti olarak tanımlamamız mümkündür. Balkan topraklarında ardı ardına patlak veren isyanlar, bağımsızlıklar ve özerklik talepleri Karadağ'ı da etkilemiştir. 16. yüzyılda vergi hoşnutsuzluğu çevresinde şekillenen sorunlar, 17. ve 18. yüzyıllara gelindiğinde dönemin ruhuna uygun olarak giderek siyasi bir boyut kazanmıştır. Bir vali ve piskopos önderliğinde yönetilen Karadağ'da adalet kavramı oldukça muğlak olmuştur. Vali ve piskopos hep aynı iki aileden gelmekteydi. Dönemin valisinin yetkisini artırma çabaları kabileler tarafından destek görmemiş ve valinin öldürülmesi ile yetki tek elde piskoposluk kurumunda toplanmıştır. Karadağlı kabileleri yönetmek oldukça zordu, kabileler arasında sürekli bir kan davası güdülmekteydi. Piskopos, ordudan yoksundur ve çok fazla yetki ile de donatılmamıştır. Tıpkı diğer Balkan devletlerinde olduğu gibi Karadağ'ın da arkasında Rus desteğı bulunmaktadır. Karadağ'ın bir devlet hazinesi dahi yoktu. Rusya maaşları karşılamakta ve büyük bir destek sağlamaktaydı. 1851 yılına gelindiğinde Piskopos II. Petar vefat etmiş ve yerine yeğeni geçmiştir. Fakat yeğeni piskopos olmayı reddetmiştir. Bunun üzerine Habsburg İmparatorluğu'nun ve Rusya'nın onayı ile Karadağ tahtına oturmuştur. Prens Danilo, yaşanan gelişmeleri lehine çevirerek tahtı kendisinden sonra gelecek yakınlarına bırakma hakkını kazanmıştır (Urhan, 2016, s. 237). Bu gelişmeyle günümüz Karadağ devletinin temelleri atılmıştır. Karadağ ile Osmanlı İmparatorluğu ile arasında sürekli sınır sorunları yaşanmıştır. Osmanlı, güçlü devletlerin Karadağ'a tam müdahalesine izin vermeyeceğini bildiğı için ve şartlar bunu sağlamadığından müdahale edememiştir. Özellikle Rusya'nın etkisi Karadağ üzerinde çok fazla hissedilmiştir. Karadağ'a müdahale etmek Rusya ile karşı karşıya gelmeyi göze almayı gerektirmekteydi. 1860 yılında Prens Danilo'nun öldürülmesi ile yerine geçen Avrupa eğitilmiş I. Nikola, Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar ülkenin başında kalmıştır.(Yılmazçelik ve Özdem, 2013, ss. 8–19). Karadağ tüm bu milliyetçi hareketler çerçevesinde tıpkı diğer bölge ülkeleri gibi bağımsızlık öncesi ülkesel milliyetçi hareketlere örnek olarak gösterilebilir. Sömürgecilik karşıtı olup, üst yönetimi kabul etmemiştir. Otonom hareketlere sahip olan Karadağ'a süreç boyunca söz geçirmek mümkün olmamıştır. Çoğunluğu Sırp olan ve bu konuda homojen sayılan Karadağ, etnik milliyetçilik gütmüştür. Yeni bir etno-ulus hedefleyen Karadağ, ayrılıkçı bir ulus anlayışı benimsemiştir.

Tuna Prenslükleri'nin arkasında da büyük bir dış destek bulunmaktaydı. Rusya'nın desteğinin diğer bölgelere kıyasla en çok buralarda yoğunlaştığını söylememiz mümkündür. Rusya bu hakkı Küçük Kaynarca Antlaşması ile almış ve her yeni anlaşma ile haklarını genişletmiştir. Yukarıda bahsettiğimiz Akkirman Antlaşması ile Rusya, prensliklerde söz sahibi olmuştur. Her ne kadar anlaşma Osmanlı tarafından feshedilse de yenilenen Edirne Antlaşması ile Rusya aynı hakları elde etmiştir. Rusya, prensliklerin yasal hamisi olmuş ve lider seçimlerini Osmanlı ile onaylama hakkı kazanmıştır. Bunun yanında kontrol edebileceği bu topraklar sayesinde ekonomik olarak dünyaya açılma olanağı da kazanmıştır. Antlaşmaya göre, Müslümanlar artık bu Prenslüklerde yaşamayacaktı ve toprak satın almaları da yasaklanmıştı. Bunlara ek olarak prenslikler artık kendi ordusuna sahip olabilecekti. Prenslüklerin konumu Rusya için çok önemliydi. Bu sebeple Rusya, bu stratejik toprakları kaybetmek istemiyordu. Antlaşma sonrası Osmanlı İmparatorluğu'na yüklenen tazminat ile Rusya bu topraklara iyice kök salmıştır. Tazminat ödenene kadar ordusunu bu topraklardan çekmeyen Rusya, yönetime de yön vermiştir. Yunanistan'a bağımsızlık veren 1830 Londra Antlaşması Prenslüklerin de özerkliklerini genişletmişti. Ocak 1834'te ise Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan St. Petersburg Antlaşması ile Organik Yasalar kabul edilerek, prensliklerin yönetimi doğrudan Rusya'ya verilmiştir. Rus birliklerinin zaman içinde bu topraklardan çekilmesi sonucu Prenslükler sorunları ile baş başa kalmıştır. Ekonomik zorluklar ve siyasi bir istikrarsızlık yönetimin en önemli sıkıntısı olmuştur. Rusya'nın en büyük çekincesi ise diğer büyük güçlerin güdümündeki bir Romanya'dır. Bu yüzden 1856'dan 1861'e kadar Rusya, Tuna Prenslüklerinin Bâb-ı Ali'den bağımsızlaşmak yolunda attığı her adıma destek vermiştir. Eflak için de durum aynıdır. Yaşanan gelişmeler Rumen milliyetçiliğini her geçen gün artırmıştır. Osmanlı İmparatorluğu ve Rusya 19. yüzyıl boyunca sık sık bu topraklarda burun buruna gelmiştir (Kapıcı, 2013, ss. 85–87). Organik Yasalar, Eflak yönetiminde prensin istediği zaman yasaları değiştirebileceği şerhiyle kabul edilmiştir. Hem Rusya hem de Osmanlı bu şartı onaylamıştır. Organik Yasalar fazlasıyla muhafazakârdır. Rusya'nın bu yasalara destek vermesi reformist grupların tepkisini çekmiştir. Dönemin gençleri ve yenilikçiler daha çok Paris etkisindeydi. Rumen topraklarında iyi eğitim alınabilecek kurumlar yoktu ve varlıklı ailelerin çocukları Paris'te eğitim görmekteydi. Paris milliyetçiliğinin ve liberalizmin merkeziydi. Şubat 1848'de Paris'te bir isyan meydana gelmiş ve dalga tüm

Avrupa topraklarında etkisini hissettirmiştir. Osmanlı topraklarında büyük bir Fransız etkisinde kalan Rumenler isyana katılmıştır. İsyanın amacı anayasal düzende milli devletler kurmaktır. Bu bağlamda, Eflâk'ta bir devrim hükümeti kurulmuştur. Fakat kurulan hükümetin silahlı güçleri yoktu. Bu yüzden Rus ve Osmanlı güçlerinin eyaletlere doğru ilerlemesi ile devrimci güçler dağılmıştır. Bu fırsat ile yetkilerini artırmak isteyen Rusya 1849'da Osmanlı ile Baltalimanı Antlaşması'nı imzalamıştır. Antlaşmanın ardından giderek güçlenen ve 1851'e kadar işgalini sürdüren Rusya, Kırım Savaşı'nın ardından Prensliklerden çekilmiştir. Görünen o ki, 1848 isyanı Prenslikler açısından başarılı olmamıştır. Öte yandan, Prensliklerin Osmanlı İmparatorluğu'ndan daha çok Rusya'yı kendileri için sorun gördüğünü söylemek mümkündür. 1856 tarihli Paris Antlaşması ile Eflak ve Boğdan bölgeleri 'Özerk Prenslik' statüsü kazanmış ve üç yıl sonra bu iki özerk Prenslik birleşme yoluna gitmiştir. Ardından prenslik 1866'da Özerk Romanya Prensiği'ne dönüşmüştür (Jelavich, 2016, ss. 273–300; Sancaktar, 2011, ss. 28–46). Paris Antlaşması ile Rusya bu topraklarda egemenliğini yitirmiştir. Kurulan Eflak-Boğdan Birleşik Prenslikleri aslında Rumen ulusal devleti idi. Hem Habsburg İmparatorluğu hem de Osmanlı İmparatorluğu bu birleşime karşı çıkmış olsa da birleşme gerçekleşmiştir. Bu yeni ulus-devletin başına geçen Kral Cuza çeşitli reformlar gerçekleştirmeye çalışmış fakat halk tabanından beklediği geri dönüşü alamamış ve bir darbe ile tahtından indirilmiştir. Yerine gelen Carol ise daha çok askeri faaliyetlere önem vermiştir.

1860'a gelindiğinde Balkan yarımadasında dört farklı unsur belirir: Tam bağımsız bir Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı özerk statülü Sırbistan, Tuna Prenslikleri ve Karadağ. Bu dört devlet de iç işlerinde bekledikleri düzeni sağlayamamıştır. Darbeler gerçekleşmiş, liderler öldürmüştür ve kamuda liyakat kalmamıştır. Halk yoksuldu ve ilerleme gerçekleşmiyordu. Bir diğer unsur ise dört devletinde üzerinde gölgeleri hissedilen büyük güçlerdi. Rusya; Sırbistan, Karadağ ve Prensliklerden elini çekmemiş, onları kendi çıkarlarına göre yönlendirmiştir. Yunanistan ise bağımsız bir devlet olmasına karşın üç büyük garantör devletin himayesi altında kalmıştır ve bu durum 1923'e kadar böyle devam etmiştir.

Milliyetçilik kendine özgün koşullarda ve etkileşime girdiği etnilere bağlı olarak şekillenmektedir. Her Balkan ulusunda da farklı yansımalar bulmuştur. Fransız Devrimi

ile yayılan bu fikir dalgası Habsburg İmparatorluğu'nda da beklenen etkiyi yaratmıştır. Habsburg İmparatorluğu ön görüde bulmuş ve çeşitli reformlara girişmiştir. 1815'ten itibaren Habsburg İmparatorluğu'nda Viyana yönetimi altında Slovenya, Dalmaçya, Erdel bulunurken, Hırvatistan ve Slovenya'nın bazı bölgeleri Macar tımar toprağıydı. İmparatorluk çeşitli gruplar arasında denge politikası izlemiştir. Artık Katolik olmak, halkı bir arada tutmaya yetecek kadar güçlü değildi. İlk sorun Macaristan ile yaşanmıştır. Aslında milliyetçilik tohumları, Macar toprakları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Habsburg İmparatorluğu'na geçtiğinde atılmıştır. Bu dönemde Avusturya, Macaristan üzerinde sert bir mutlakiyet rejimi tesis etmiş ve bunun üzerine Macar halkı da silahlanıp Avusturya İmparatorluk ordularına karşı koymaya başlamıştır. Bu hareket Osmanlı'nın II. Viyana kuşatmasında başarısız olması ile durulmuş ve Macar askerleri Avusturya ordusu saflarına katılmıştır. Bu başarısız ayaklanmadan sonra bayrağı II. Ferenc Rakoczi devralmıştır. Rakoczi'nin amacı Macaristan'ın bağımsız bir devlet olması ve kral seçme hakkını geri kazanmak olmuştur. Bu hakkı geri almayı başarsa da dış güçler tarafından desteklenmeyen Rokoczi, askerlerin maaşını ödeyememiş ve toprak sahiplerinin güvenini kaybetmiştir. Böylece bilinen ikinci milliyetçi Macar ayaklanması da başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu başarısızlığın ardından 19. yüzyıl ortasında gelen milliyetçi dalgaya kadar Macarlar durgun kalmıştır. 19. yüzyılda yeni bir milliyetçilik dalgası tıpkı eskisi gibi Fransa'dan tüm Avrupa'ya yayılmıştı. Macarlar, Fransız Devrimi öncesinde de içinde buldukları durumu değiştirmek adına uğraş vermiştir. 1830'dan sonra ise Macarlı gençler daha fazla dünyaya entegre olmaya başlamıştır. Farklı diller öğrenmiş ve 1835'ten sonra kalkan yasak ile Alman ve İsviçre okullarında eğitim almaya başlamıştır. Böylece liberal fikirler hızla yayılmıştır (The Editors of Encyclopaedia Britannica, 2010). Soylu sınıfı da gerçekleşen bu değişim hareketlerini desteklemiştir. Değişim hız kazanmış ve Lajos Kossuth bu değişimin lideri olmuştur (Geniş, 2010, ss. 113–120).

1848'de Paris'ten kalkan bu ikinci isyan bayrağı, Avusturya'da rejime karşı giderek anayasa ve özgürlük ayaklanması biçimine dönüşmüştür. Bu hareket Metternich'in siyaset sahnesinden silinmesine ve İmparator I. Ferdinand'ın ülkeden kaçmasına sebep olmuştur (Jones, 2013, ss. 67–74). Lakin bu durum çok uzun sürmemiş ve İmparator geri dönmüştür. Viyana yönetimini yeniden ele alarak, meclisi dağıtmıştır. Demokratik yönetim arzu eden bu devrim, imparatorluğun içindeki farklı ulusların bağımsızlık

hareketine dönüşmüştür. En önemli hareket ise Macar bağımsızlık hareketidir. Metternich yönetiminin düşmesi üzerine Macaristan'dan sorumlu Arşidük Stefan'ın çağrısı ile Macar Dieti 13 Mart'ta Pressburg'da toplanmış ve Macaristan'ın kendi hükümetini kurmasına, sınırlı oya dayalı bir seçim sisteminin oluşturulmasına izin vermiştir. Ayrıca Macar topraklarında reformlar gerçekleştirilecektir ve artık Transilvanya, Macar topraklarına aittir. Bu kararlar İmparatorluk tarafından da kabul edilmiş ve reformları uygulaması için Arşidük Stefan, Macaristan temsilcisi olarak atanmıştır. Fakat Macaristan'ın elde ettiği bu ayrıcalıklar bekleneceği üzere sorunları da beraberinde getirmiştir. Macar topraklarında yaşayan azınlıklar bu ayrılıktan rahatsız olmuş ve oluşan yeni yasalara antipati ile yaklaşmıştır. Yeni hükümet politikaları da azınlıkları baskı altına alarak, azınlıkları haklı çıkarmıştır. Macar yönetiminde eğitimin ve siyasetin dili Latinceydi. Katolik Kilisesi Latince ayinler yapıyordu ve o dönem de Latince evrensel bir dildi. Fakat tüm milliyetçi hareketlerin temel taşı olan dil unsuru burada da kendini göstermiştir. Macar milliyetçiler dil değişimi için harekete geçerek, Rumen ve Hırvat okullarında Macarca öğrenimini zorunlu kılmıştır. İmparatorluk yönetimi de Macarları zor durumda bırakmak için sınır bölgelerindeki Hırvat ve Sırp'ları manipüle etme yolunu seçmiştir. Sınırlar daha netleşmemişken, İmparatorluk bir Hırvat milliyetçisini bu bölgelere vali olarak atamıştır. Vali olarak atanan Joseph Jelačić'in Budapeşte'yi tanımaması ile Macaristan topraklarında iki otorite ortaya çıkmıştır. Haziran ayına gelindiğinde Hırvat parlamentosu toplanmış ve Macaristan'a bağlı kalınmayacağını duyurarak Macar hükümetinin haklarına sahip bağımsız bir Hırvatistan kurulmasını talep etmiştir. İmparator bu talebi reddederek Hırvat milliyetçisi Jelačić'i görevden almıştır fakat milliyetçi düşünceler engellenememiştir. Öte yandan, otoritesine başkaldırmasına rağmen Macarlar, Jelačić'ten öç alma yoluna gitmemiştir. Bu durumdan faydalanmak isteyen İmparatorluk, Jelačić'i yeniden vali olarak atayarak zayıf gördüğü Macar hükümetine son vermek için saldırıya geçmiştir. Fakat Macar güçlerince mağlup edilmiştir. İmparatorluk, Jelačić'e yardım göndermek isteyince Viyana'da bir ayaklanma baş göstermiş ve Prens Windischgratz, Jelačić'in elinde kalan kuvvetleri de kullanarak Viyana'yı kuşatarak ayaklanmayı bastırmıştır. Ardından da ordusu ile Macaristan'a girerek Budapeşte'yi almıştır. 1849 yılı başlarken Avusturya bürokrasisi inanılmaz gibi gözükken bir başarıya imza atarak İmparatorluğu dağılmanın eşiğinden döndürmeyi başarmıştır. Geriye sadece Macaristan'ın bağlılığını sağlamak

kalmıştı. Bunun için Macaristan'a verilen tüm haklar geri alınarak güç ve baskı ile otorite kurmak amaçlanmıştır. Bu durum şüphesiz Macarlar için büyük bir yenilgidir. Bunu engellemek için Macar Dieti Nisan ayında İmparatoru tanımadıklarını duyurmuş ve hemen ardından Mayıs ayında bağımsızlık ilan etmiştir. Bu durum dengenin dengeleyicisi rolüne sahip Habsburg İmparatorluğu'nun dağılması ve doğal olarak dengenin bozulması anlamına gelmekteydi. Beklenildiği üzere Avrupalı güçler bu bağımsızlığa diğer bölgeleri de cesaretlendirerek bölgede yeni ulus-devletler kurulmasına yol açabilir düşüncesi ile sıcak bakmamıştır. Bu durum uluslararası arenanın çehresini tamamen değiştirebilecek nitelikteydi. Hiçbir büyük güç Macaristan'ı desteklememiştir. Avusturya'nın yardım çağrısına büyük bir istekle koşan Rusya yüz elli bin kişilik ordusu ile sınırı geçerek Macaristan'ı bozguna uğratmıştır. Böylece Macar ordusunun teslim olması ile on yedi ay süren Macar ayaklanması sona emiştir (Gülboy, 2012, ss. 133–140). Bu doğrultuda Macar milliyetçi hareketlerin, yalnızca silahlı güçler çevresinde şekillendiğini söyleyebiliriz. Büyük güçlerden destek göremeyen Macarlar için yenilgi kaçılmazdı. Macar milliyetçiliği şüphesiz etnik milliyetçiliktir. Macar ulusunu yeni bir etno-devlet sınırları altında birleştirmeyi ummaktadır.

Bu gelişme ile Macaristan'da yeniden Habsburg hâkimiyeti tesis edilmiştir. Macar liderlerin çoğu kaçmış ya da hapsedilmiştir. Artık ülkeyi Almanca konuşan bir bürokrasi yönetmekteydi. Fakat mağlup edilmelerine karşın Macarların eli hala güçlüdür ve Macarlar neler yapabileceklerini ispatlamışlardır. Dış güçlerin etkisi ile Avusturya ve Macaristan müzakere masasında buluşmuştur. Macarlar ortak bir savunma ve dış politika istemekteydi. 1866 yılında Habsburg ordusunun Prusya'ya yenilmesi ile güçsüzleşen imparatorluk Macarların isteklerini kabul etmiştir. 1867'de *Ausgleich* yani uzlaşmaya gidilmiştir. Böylece Franz Joseph, kral olarak tanınacaktı fakat Macaristan'daki yetkileri kısıtlı olacak ve imparatorluğun iki ana kısmında da üç genel bakanlık olacaktı: Dışişleri, Savunma ve Finans. Bu anlaşmaların ardından imparatorluğun adı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu olarak değişmiştir. Bu tarihten sonra Franz Joseph Avusturya'da imparator, Macaristan'da ise kral unvanı ile anılmıştır. Kısacası, *Ausgleich*, Macarlar için büyük bir zafer olarak tarihe geçmiştir (Jelavich, 2016, ss. 229–344).

Devrim boyunca Rumenler, Sırlar, Hırvatlar ve Saksonların desteği Avusturya yönetimine gitmiş ve Macar ayaklanmasını bastırmak adına kolluk gücü desteği gerçekleştirilmiştir. Bunun sebebi sadakatlerinin ödüllendirileceğini düşünmeleriydi. Fakat aradıklarını bulamamışlardır. İmparatorluğun uyguladığı Bach sistemi, ülkede yaşayan hiçbir grup için artık uygun değildi. Erdel bölgelere ayrılmıştı ve yöneticisi Viyana'dan atanmaktaydı. Rumen topraklarında ruhban sınıfının sözü geçmekteydi ve Rumen liderler Viyana ile işbirliğine devam etmiştir. Dile getirdikleri talepler, Rumencenin resmi bir dil olması ve anayasal bir meclis oluşturulmasıdır. Ayrıca Rumen özerk bölgesinin kurulmasını amaçlanmıştır. Kaydedilen ikili görüşmeler çerçevesince açılan Erdel meclisinde Rumenler kendilerini daha fazla ifade etme hakkı bulmuş, Rumence resmi bir dil olarak kabul görmüş ve Rumen Ortodoks Kilise'si ayrılmıştır. Rumenlere bazı imtiyazlar verilmiş olsa da bu imtiyazlar hiçbir zaman uygulanmamıştır.

1875 yılına kadar Balkanlar'da ufak boyutlu isyanlar meydana gelse de başarılı olamamıştır. 1875'te Osmanlı ordusu Bosna-Hersek'te ortaya çıkan isyan hareketi ile meşgulken Bulgarlar ayaklanmıştır. Osmanlı ordusunun bu isyanı bastırması hiç de zor olmamıştır. Nisan Ayaklanması olarak adlandırılan bu isyan Bulgar ulusal tarihinde büyük bir olay olarak yerini almıştır. Osmanlı İmparatorluğu isyanı bastırmak için düzensiz birliklerini kullanmıştır. Bu başıbozuklar ve Çerkesler, isyan sırasında öldürülen Müslümanlar adına misillemeye girişmiştir. Gerçekleştirilen bu kanlı hareket ile isyan Avrupa devletlerinin dikkatini çekmeyi başarmıştır (Jelavich, 2016, ss. 370–378). Aralık 1876'da İstanbul'da gerçekleşen bir toplantıda büyük devletlerin elçileri Osmanlı İmparatorluğu'ndan Bulgaristan'da iki özerk bölge kurulmasını talep etmiştir. Osmanlı İmparatorluğu bu duruma karşı çıkmış ve bunun sonucunda Rusya dört ay içinde Osmanlı İmparatorluğu'na savaş ilan etmiştir. 1876 Bulgar İsyanı birçok tarihçi için Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşü anlamına gelir. Özerk bir Bulgaristan'ı kabul etmeyerek Rusya ile 93 Harbi'ni gerçekleştiren Osmanlı İmparatorluğu, savaş sonunda neredeyse Balkanlar'daki tüm hâkimiyetini kaybetmiştir (Burma, 2012, ss. 72–80).

19. yüzyıla tüm Balkan topraklarında milliyetçi isyanlar damga vurmuştur. Bosna-Hersek'te de durum aynıydı. Müslümanlar yönetime hâkimdi ve nüfusun üçte birini oluşturmaktaydı. Halkın çoğu ise Slav kökenliydi. Etnik kökeni farklı olan diğer

Müslümanlar, Bosna'ya yeniçeri, sipahi, memur ya da Habsburg kontrolüne geçen Macar topraklarından mülteci olarak gelmiştir. Yöneticiler ve savaşçılar eğitilidir. Bu yüzden Bab-ı Ali ile sık karşı karşıya gelmiş ve Karadağ ya da Arnavutluk meselelerine karışmıştır. Bu durum 18. yüzyıldan 19. yüzyıl ortalarına kadar sürmüştür. Bosna-Hersek topraklarında güçlü bir Müslüman hâkimiyeti olmasına karşın Osmanlı'nın tam güvenini kazanamamıştır. Osmanlı, 1813'teki Sırp isyanında Bosna-Hersek'ten yardım görememiş ve kısa bir süre sonra Saraybosna'da yeniçeriler ayaklanmış ve ayaklanma 1829'a dek sürmüştür. Osmanlı, buradaki askerleri reforma tabi tutmak istemişse de bu istek anlaşılınca isyanlar artış göstermiştir. Bosnalıların istekleri tıpkı diğer Balkan milletlerinin istediği gibi yerel bir lider önderliğinde özerklik olmuştur. Tam bağımsızlık istememelerinin sebebi güçsüz ekonomileri ile ayakta kalamayacaklarını bilmelerinden kaynaklanır. Osmanlı isyanı bastırır da bu isyanda Hersek, Bosna'dan ayrılmıştır. 1834 tarihine gelindiğinde ise Bosna'ya yeni bir yönetim biçimi getirilmiştir. Sisteme göre Bosna, altı sancağa, kırk iki nahiyeye ve birçok mahalli idareye bölünmüştür. 1845'te ise eyalet meclisleri oluşturulmaya başlanmış ve memurlar merkezden atanmıştır. Müslüman kesim bu gelişmelere oldukça sert tepki vermiştir. Tepkilerini gösteren Müslüman liderler, 1847-1850 tarihleri arasında merkezi otoriteye isyan etmiştir. Bu isyan 1851'de tamamen bastırılmış ve kontrol yeniden Osmanlı birliklerinin eline geçmiştir. Daha önce de belirtildiği üzere, bu dönemde gerçekleşen isyanlar domino taşı gibi birbirlerini etkilemiş; Karadağ, Arnavutluk ve Bosna-Hersek'te peşi sıra isyanlar ortaya çıkmıştır. Yönetim, zayıf Karadağ'da dahi düzeni sağlayamamıştır. Merkezi yönetimin gerçekleştirdiği reformların, Müslüman ve Hıristiyan tebaa arasındaki farkı azalttığı ve imtiyazlarının kaybolduğunu düşünen Arnavutlar ve Bosna-Hersekliilerin imparatorluğa olan güveni giderek azalmıştır. Milliyetçi akımın hâkim olduğu Hırvatlar ve Sırp, Bosna-Hersekliilerin aslında Hırvat ya da Sırp olduğunu savunarak hedefledikleri bağımsız devlet topraklarına Bosna ve Hersek'i de katmıştır. Bölgede milliyetçilik hızla yükselmiştir. İsyana Bosna'ya doğru hızlı bir şekilde yayılmıştır. Öte yandan, bu isyan diğerlerinden farklı olarak, milliyetçi bir isyan olmaktan öte kökenleri Slav olan fakat farklı dine mensup köylülerin ekonomik ve zirai sorunlara başkaldırısı olmuştur. İsyana Karadağ'daki silahlı çeteler de desteğe gelmiş ve Dalmaçya da yardım göndermiştir. Bu açıdan rahatça söyleyebiliriz ki, asiler oldukça güçlüydü. Bu isyan ile doğu sorunu yeniden açılmıştır.

Osmanlı bu isyanı bastırmada yetersiz kalmış ve Üç İmparator İttifakı'na diğer bir adıyla *Dreikaiserbund*'a (Rusya, Almanya ve Avusturya-Macaristan) başvurmuştur. Rusya ittifakın bir diğer üyesi olan Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu düşünerek bu talebe sıcak bakmıştır. Müzakereleri Avusturya Dışişleri Bakanı Andrassy yürütmüştür. Üç İmparatorluk önce Andrassy Notası olarak bilinen reformları sunmuş fakat isyancılar bunu kabul etmemiştir. 1876 yılında ise Berlin Memorandumu sunulmuş fakat bu defa da Bab-ı Ali bu şartları kabul etmemiştir (Çolak, 2011, ss. 53–61). Bu gelişmeler Bulgarlarca fırsat bilinmiş ve Bulgar isyanı başlatılmıştır. Ortaya çıkan bu ikinci isyan, krizi daha da derinleştirmiştir.

Politik ortam bu kadar puslu ve muğlak iken, muhafazakârlar Bab-ı Ali'de bir darbe gerçekleştirmiş ve Padişah Abdülaziz'in yerine getirilen V. Murat, akıl sağlığını kaybetmiş olduğundan taht II. Abdülhamid'e kalmıştır. Abdülhamid'in tahta geçmesi ile en azından yönetimde belirsizlik ortadan kalkmıştır (Peker, 2018, ss. 631–632).

Bosna-Hersek gerek konumu, gerekse etnik benzerlik iddiaları sebebiyle birçok devletin sınırları içinde hayal ettiği bir coğrafya olmuştur. Karadağ, Bosna-Hersek topraklarından nasibini almak isterken; Sırlar da tasavvur ettikleri Büyük Sırbistan için Bosna topraklarına göz dikmiştir. Pan-Slavcı çevreler bu iki devleti de desteklemiş ve bölgeye birçok gönüllü akın etmiştir. Bu gelişmeler Sırp ve Karadağlı liderlerin beklentisinin çok daha ötesindedir. Mayıs 1876 tarihinde bir Rus general, ordunun başına geçmek üzere Belgrad'a gelmiş, Temmuz 1876'da Karadağ ve Sırbistan, Bab-ı Ali'ye savaş ilan etmiştir. Karadağ askerlerinin durumu iyiyken Sırp askerleri için durum pek iç açıcı değildir. Beş bin Rus askeri destek kuvvet olarak gelmiştir; fakat bu durumu düzeltmemiştir. Yenilenen Osmanlı ordusu bir dizi zafer ilan etmiş ve Belgrad'ın yolunu tutmuştur. Bu evrede Rusya devreye girmiş ve 19. yüzyılın dördüncü Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştır (Jelavich, 2016, ss. 378–385). Kafkaslar ve Tuna'da olmak üzere iki cephede süren bu savaş Osmanlı ordusunun yenilgisi ile sonuçlanmış, Rus güçleri İstanbul yakınlarına kadar gelmiştir. Öyle ki, Yeşilköy'e bir abide inşa etme vakti dahi bulmuşlardır (Kök, 2016, s. 186). Savaşın sonunda Osmanlı İmparatorluğu için çok ağır hükümler taşıyan Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma Osmanlı'ya bağlı sınırları geniş özerk bir Bulgar devleti kurmuştur. Daha sonra bu geniş sınırlar daraltılmışsa da Bulgarlar, Ayastefanos'ta öngörülen sınırlarında

bir Bulgar devleti kurmayı kendilerine amaç edinmiştir. Ayrıca kurulan bu özerk Bulgaristan'da iki yıl boyunca Rus birlikleri olacaktı. Bu durumla Bab-ı Ali, her zaman bir Rus tehdidini ensesinde hissetmiştir. Antlaşmanın getirdiği bir diğer gelişme ise Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın artık bağımsız birer devlet olmasıdır. Bosna-Hersek'te Rus-Avusturya ortak reformları gerçekleştirilecek, Girit, Teselya ve Arnavutluk'ta ise Rus-Osmanlı ortak reformları yapılacaktı. Ayrıca Rusya; Kars, Ardahan, Batum, Beyazıt ve Eleşkirt bölgelerini de kendi topraklarına katmıştır (Tekşan, 2018, ss. 118–121).

Bu antlaşmaya en çok Britanya ve Avusturya karşı çıkmıştır. Avusturya gerçekleşen Üç İmparatorluk Birliği'ne Rusya'nın uymadığı ve kendi çıkarlarını savunmadığı gerekçesiyle karşı çıkarken Britanya ise güç dengesini düşünmüştür. Britanya bu tarihten sonra Osmanlı'nın toprak bütünlüğü ile bizzat kendisi ilgilenmiştir. Rusya'nın güçlü konuma geçmesi sebebiyle hem Avusturya hem de Britanya Ayestafanos Antlaşması'nın değiştirilmesi için Rusya'ya baskı uygulamış ve başarılı olmuştur. Baskıların ardından Rusya ve Osmanlı Devleti arasında 1878 Berlin Barış Antlaşması imzalanmış ve bu antlaşma ile Bulgaristan'ın sınırları daraltılmış ve Bosna-Hersek, Avusturya'nın işgal ve yönetimine bırakılmıştır (Sander, 2014, ss. 248–251). Sırbistan ve Karadağ'ı birbirinden ayıran Yenipazar Sancağı ise Avusturya-Macaristan'ın Sancak'ta garnizon bulundurma, ticari ve askeri iletişim kanallarını kullanma şartı ile Osmanlı Devleti'nde bırakılmıştır. Britanya, İtalya, Fransa; Balkanlar'da Ruslara yakın olması beklenen Sırbistan ve Karadağ'ı Yenipazar Sancağı ile ayırmak istemiştir. Avusturya ise kendi otoritesini sağlamlaştırmak için Rus etkisini azaltmayı hedeflemiş ve bu sebeple Bosna-Hersek'te tam anlamıyla hak iddia etmiştir. Öte yandan, Avrupalı güçler de kendi çıkarları için bu durumu desteklemiştir (Karpas ve Boztemur, 2012, ss. 130–131). Aslına bakarsak Berlin Antlaşması hiçbir tarafı tatmin etmemiştir. Balkan Slavları aradığını bulamamış, Rusya istediği büyüklükte bir Slav devleti kuramamış, Avusturya ise Bosna-Hersek'i tam anlamıyla sınırları içine katamamıştır. Öte yandan, Berlin Antlaşması, Sultan II. Abdülhamid'i güvenilir bir liman arama yoluna itmiş ve Almanya ile müttefikliği getirmişti (Sander, 2014, ss. 252–253).

Antlaşma ile Bosna-Hersek idaresinin geçici olarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na verilmesi Bosna-Hersek halkında derin bir kaygı yaratmıştır.

Müslümanlar için durumun kabullenilmesi oldukça güç olmuştur. Bunun sebebi Osmanlı yönetimi altında dinlerini özgürce yaşamaları ve yönetici sınıfı olmalarıdır. Ortodoks Sırlar için de durum pek parlak değildi, mezhepsel farklılıklardan dolayı ezilmekten korkuyorlar ve kendilerini neyin bekleyeceğini bilmiyorlardı. Katolik Hırvatlar ise durumu memnuniyetle karşılamış, yönetimle olan mezhepsel birliğin kendilerine fayda sağlayacağı düşüncesine kapılmışlardı. Müslümanlar işgale karşı çıkmış ve bu tepkiyi her dinden Bosnalı takip etmiştir. İşgale karşı bir direniş başlamış ve 29 Temmuz 1878’de başlayan Bosna-Hersek işgali Ekim ayının ikinci yarısına kadar tamamlanamamıştır. Bu isyan Avusturya ordusuna binlerce kayıp verdirmiş olsa da, Saraybosna’nın Avusturya kuvvetlerine uzun süre dayanması mümkün değildi; askerler düzensiz, eğitimsiz ve sayıca azdı. Bunun yanında büyük güçlerin baskısı altında olan Osmanlı Devleti’nin açıkça destek verememesi, Karadağ ve Sırbistan’ın Avusturya’yi desteklememelerine rağmen pasif bir tutum sergilemeleri de direniş hareketini zayıflatmıştır. Direnişi kırmak adına zulmü artıran Avusturya ordusu, iki gün boyunca şehri top atışına tutmuş ve şehri tahrip edip kadın, çocuk demeden halkı katletmiştir. Bu müdahale sonrası Avusturya-Macaristan 1878 Aralık ayında şehirde tamamen söz sahibi olmuştur. Şüphesiz, bu durum Bosna-Hersekli Müslümanların zihnini alt üst etmiştir. Müslümanlar, şehirde söz sahibi olmak için gerçekleştirilen katliamların devamının geleceğine inanmaktaydı. Bu korku ile birçok Bosnalı Müslüman göç etmek için yollara düşmüştür. Bab-ı Ali, Bosna-Hersek’teki demografik yapının bozulmasını istemediğinden ve yeniden yönetimi ele alacağını düşündüğü için bu göçlere engel olmaya çalışmış fakat başarılı olamamıştır. Başlarda gelmek isteyen Bosnalı Müslümanlara konsolosluklar aracılığı ile cüzi miktarda yol yardımı yapılırsa da genel anlamda Bosnalı Müslümanların ciddi sıkıntılar çektiği aşikârdı. Anadolu topraklarına ulaşan mülteciler de yine çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştı. Bosna-Hersek topraklarında ise göç eden Müslümanların varlıkları değerlerinin oldukça altında gayrimüslimler tarafından satın alınmıştır (Gündüz, 2016, ss. 19–78). Bu gelişmeler Bosna-Hersek’in nüfus haritasını büyük ölçüde değiştirmiştir. Bu isyan ile Avusturyalılar bölgenin güç kullanılarak bir başka ifadeyle hak edilerek kazanıldığı görüşünü benimsemiştir. İsyân ile Osmanlı Devleti’nin Avusturya hâkimiyetinden kurtulma planları bozulmuştur. Fakat isyan Bosna-Hersekliilerin milli benliklerini

bulmalarına da yardımcı olmuştur (Gündüz, 2016, ss. 19–78; K. H. Karpat ve Boztemur, 2012, ss. 138–166).

Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları, Osmanlı *millet sisteminin*⁸ altını tamamen oymuş ve farklılıkların tam anlamıyla gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Halkın kendini Ortodoks, Katolik, Yahudi ve Müslüman olarak tanımladığı dört yüzyıllık bir dönemden, neredeyse, her milletin devlet sahibi olduğu bir döneme geçilmiştir. Bu yeni dönem beraberinde yeni savaşları, çatışmaları getirecektir. Bu iki antlaşma Arnavutları da etkilemiştir. Berlin Antlaşması ile Arnavutların yaşadığı topraklar başka devletlerin idaresine bırakılmıştır. Yüzde 70 oranında Müslüman olan ve Osmanlı'ya sadakatlerinden hiçbir zaman şüphe duyulmayan Arnavutlar, Bab-ı Ali'nin çıkarlarını koruyamayışı karşısında haklarını savunma çabasına girişmiştir. Arnavut topraklarını kontrol etmek Osmanlı için hiçbir dönemde kolay olmamıştır. Osmanlı yönetimi altındaki köylülerin durumu iyi değildi. Bu yüzden fırsatını bulan köylüler göç etmekteydi. Gerçekleştirilmek istenen reformlardan hoşlanmıyor ve merkezin gönderdiği yöneticiler tarafından yönetilmek istemiyorlardı. Savaşçı özellikleri ile bilinen Arnavut halkı, her daim Osmanlı için savaşmıştı fakat oluşan uluslararası ortam sonrası kendi liderlerinin arkasında savaşmak istiyor, modern ordu sistemine sıcak bakmıyorlardı. Tüm bu olumsuz tabloya rağmen idari değişiklikler gerçekleştirildi. Bölge 1836 yılında Yanya ve Rumeli olarak ikiye bölündü. Manastır ise merkez olarak belirlenmişti (Jelavich, 2016, s. 393). 1865 tarihinde ise bölgeye üçüncü bir eyalet olarak İşkodra eklendi. Zaman içinde Kosova da dördüncü eyalet oldu. Tüm bu bölgelerde farklı etnik kesimler yaşamaktaydı; fakat, çoğunluğun Müslüman oluşu Arnavutların, Osmanlı olarak kabul görmesini sağlıyordu. Müslüman kimliği bir üst kimlik oluşturarak yurttaşlık bilinci sağlamaktaydı. Bu da Osmanlılık bağlamında Osmanlı'nın hedeflediği ülkesel milliyetçiliğe bağlılık getirmiştir. Fakat 1878 tarihinden sonra yaşanan gelişmeler Arnavutların düşüncelerini kökten etkilemiştir. Ayastefanos Antlaşması ile Arnavut toprakları, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan eyaletlerine dâhil edilmiştir. Üstelik Yunanistan'ın da bu topraklarda talepleri gündemdeydi. Bu gelişme

⁸ Osmanlı Millet sistemi, Müslümanlar, Hristiyanlar, Yahudiler ve sapkınlar gibi dinsel çizgilerle ayrılmış kimlikler üzerine inşa edilmiştir. Bu dinsel kimlikler 19. Yüzyılın ikinci yarısına kadar yani milliyetçi rüzgar hissedilene dek, Osmanlı millet sistemini oluşturmuştur. Arapça kökenli olan millet sözcüğünün bu kullanımı Kuran-ı Kerim'den kaynaklanır. Bu kullanım tamamen dinsel grupları ifade eder (Eryılmaz, 1992, s. 11). İkinci Meşrutiyet döneminde bu sözcük artık dinsel değil siyasi anlamda kullanılmaya başlandı (Konuralp, 2013, s. 61).

ardından Arnavutlar, İstanbul'da gizli bir komite kurarak faaliyetlerine başlamıştır. Hareketin bilinen en önemli lideri Abdül Fraşeri olmuştur. Prizren'de dört eyaletten gelen temsilciler ile bir toplantı düzenlenmiş ve bu toplantı ile Prizren Birliği bir diğer adı ile Prizren Ligi kurulmuştur. Her ne kadar Birlik üyelerinin arasında görüş ayrılığı olsa da hedefleri Arnavut birliğidir ve ana hedef Berlin Kongresi'ne karşı bir memorandum yapmak olmuştur. Bu müracaatın, büyük devletlerin kararlarındaki etkisi, diğer Balkan devletlerindeki etkisinden daha fazla değildir. Arnavutlar özellikle sınır bölgelerinde direniş merkezleri oluşturmuştur (Maden, 2011, ss. 158–160).

1878'in Ağustos ayında Berlin Antlaşması uyarınca büyük devletlerce bir komisyon oluşturulmuştur. Bu komisyonda Osmanlı-Karadağ sınırı görüşülecekti. Osmanlı bu bölgede çok güçlü değildi ve verilen kararları halka kabul ettirmesi güçtü bu yüzden Osmanlı Devleti, Arnavut direnişinden faydalanabileceğini düşünmekteydi. Bu düşünce ile isyancılara silah temin etmiş ve vergi toplamalarına izin vermiştir. Kontrolü ele geçiren Arnavutlar, Türklerin bölgeden çekilmesi ile bölgeye tamamen hâkim olmuştur. Öyle ki, Arnavut güçleri Karadağ'a karşı başarılı sonuçlar almış ve büyük devletler Bar, Gosine, Plava ve Podgoriçe şehirlerini Arnavutlara bırakmıştır. Ülgün Limanı ise Karadağ'a bırakılmıştır. Arnavutlar bu şehrin bırakılmasına tepki gösterse de Bab-ı Ali Arnavutları güçle bastırıp Ülgün Limanı'nı tamamen Karadağ'a bırakmıştır (Yiğit, 2009, ss. 2463–2475). Yunanistan ile yapılan görüşmelerde ise, Yunanistan'ın Epir'i alma girişimleri ile Arnavutlar yeniden ayaklanmıştı. Bunun üzerine Osmanlı yönetimi silah yardımını tekrarlarsa da isyan başarılı olamamış ve büyük güçlerin baskısı ile Epir'in bir bölgesi ve Teselya Yunanistan'a bırakılmıştır. Bilinen o ki, Karadağ ve Yunanistan'a verilen toprak kararlarının arkasında uluslararası sebepler de bulunmaktaydı. Prizren Birliği her ne kadar direnmeye çalışsa da başarılı olamamış ve dağılmıştır. Liderleri yakalanarak ve sürülmüştür. Bölgede Osmanlı yönetimi yeniden ele almış ve Arnavut halkı yeniden Osmanlı görülmüştür. Osmanlı yönetiminin bu olayda Arnavutları istedikleri şekilde yönlendirmeye çalıştığını görmekteyiz. Bu durum Arnavutların güvenini sarsmış ve etnik milliyetçiliği tetiklemiştir. Öte yandan bu isyanla Karadağ ve Yunanistan alabileceklerinden çok daha az toprak elde etmiştir (Jelavich, 2016, ss. 391–396). Arnavut isyanları, Balkanlar'daki güç dengelerinin tamamen değiştiğinin de göstergesidir. Osmanlı'ya karşı başlatılacak silahlı bir mücadelenin toprak kazanımı getirme ihtimali güçlenmiştir (Mazower, 2017, s. 151).

Bölgeyi kaybedeceğini öngören Osmanlı yönetimi, Arnavutları silahlandırarak bir direniş oluşturmayı hedeflemiştir. Öte yandan oluşabilecek bağımsız Arnavutluk'un yönetime bağılı bir devlet olması da ihtimaller arasındadır fakat oluşan milli bilinç bekleneni getirmemiş aksine Arnavutların milliyetçi kimliğini oluşturarak kendi yollarını çizmelerini sağlamıştır. Tüm bu gelişmeler beraberine Balkan Savaşlarını getirmiştir.

Ateş hattındaki bir diğere bölge ise Makedonya'ydı. Selanik, Kosova ve Manastır Vilayetleri Balkanlar'da Makedonya adıyla anılmaktaydı. 1878 Berlin Antlaşması'yla Makedonya'nın yeniden Osmanlı Devleti'nin doğrudan idaresi altına girmesi hem Osmanlı yönetimine karşı faaliyetlerin başlamasına hem de komşu ülkelerdeki gerilla faaliyetlerinin artmasına sebep olmuştur. Kaosun bir an bile eksilmediği bu coğrafyada Makedonya sorunu ile yeni bir çatışma ile uyanmıştır. Önemli Balkan tarihçilerinden Maria Todorova'ya (2010, s. 239) göre bu olaylar Makedonya'nın "dehşet, ateş ve kılıç ülkesi" olarak tanınmasına katkıda bulunur. Ayastefanos Antlaşması ile elde ettiği Makedonya ve Doğu Rumeli topraklarını hemen ardından imzalanan Berlin Antlaşması ile kaybeden Bulgaristan, Doğu Rumeli'nin özerk bir yapı haline gelmesini fırsat bilerek zaman içinde burayı topraklarına katmayı başarmıştır. Bu kazancın ardından Makedonya'yı da topraklarına katmak için faaliyete geçmiş ve Makedonya'daki Slav nüfusu harekete geçirmek adına gizli komiteler kurmaya başlamıştır. Bunu fark eden ve Makedonya topraklarında hak iddia eden Arnavutlar, Yunanlar ve Sırlara karşı harekete soyunmuş ve böylece Doğu sorununu yeniden açılmıştır (Saylak, 2016, s. 109).

İç Makedon Devrimci Örgütü, 2 Ağustos 1903 günü Slavların İlinden dedikleri Aziz İlya yortusunda Osmanlı Devleti'ne karşı Manastır Vilayeti'nde silahlı bir ayaklanma başlatmıştır. Kutsal bir tarih seçip tüm Hıristiyanları isyana katılmaya davet etseler de isyana sadece Bulgarlar katılır (Ahabab, 2015, s. 121). Bu isyan Hüseyin Avni Paşa önderliğinde bastırılrsa da, birçok Avrupa devleti dikkatini bu bölgeye yöneltmiş ve yeni reform planları önerilmiştir. Fakat bu reformlar gerçekleşmez. İsyanın ardından Fransa, Britanya, Avusturya ve Rusya askerleri güvenliğini sağlamak ve çete faaliyetlerine son vermek amacıyla bölgeye gelmiştir. Tahmin edileceği üzere bu durum Sultan'ın bölgede yetkisini azaltmıştır. Yabancı subaylar ile iletişim kurma imkânı bulan Üçüncü Ordu'da görevli Osmanlı subayları bu süreç içerisinde birçok yeni fikir akımına kapılmıştır.

Makedonya'nın elden gideceği korkusu içindeki bu subaylar siyasi cereyanlara yatkın bir duruma gelmiştir. Hissedilen milliyetçilik rüzgârı onlarında fikirlerini etkilemiştir (Uyanık, 2015, s. 2). 1906 yılına gelindiğinde Jön Türk hareketinin ortaya çıkması için ortam tamamen olgunlaşmıştır. Örgütlenmeler hız kazanmış ve Osmanlı Hürriyet Cemiyeti Selanik'te kurulmuştur. Cemiyet hücre usulü ile ilerlemekteydi. Ordudan büyük destek gören cemiyetin birçok subay üyesi bulunmaktaydı. Cemiyetin, Selanik'te güçlenmesini Yahudi gruplar desteklerken, Manastır'daki oluşumunu ise Bektaşî ocağı desteklemiştir (Uyanık, 2015, ss. 3–5).

Görüldüğü üzere, 19. yüzyıl getirdiği gelişmeler ile çokuluslu imparatorlukların çöküşünü hazırlamıştı. Yönetimin artık Tanrı'nın temsilcisinden halkın temsilcisine verilmek istendiği bu dönemde, birçok Osmanlı aydını ülkenin dağılmasını önlemek adına çeşitli cemiyetler ve örgütler kurmuştu. Avrupa'da ya da Osmanlı topraklarında açılan yeni modern eğitim kurumlarında öğrenim gören Osmanlılar, Avrupa'da güçlenen milliyetçilik düşüncelerinden etkilenmişti. Harekete geçmek adına 1889 yılında İstanbul'da İttihad-ı Osmanî Cemiyeti'ni kuran Askeri Tıbbiyeli beş öğrenci daha sonra Paris'te bulunan Ahmet Rıza ile temas kurmuş ve onun tavsiyesi ile örgütün adını Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti diye değiştirmiştir. Giderek artan toprak kayıpları ve yaşanan sıkıntılar cemiyeti destekleyenlerin sayısını her geçen gün arttırmıştır (Çilliler, 2015, s. 47). Bu hareket 1908-1918 yıllarına damgasını vurmuş ve Osmanlı-Türk modernleşmesinin temel taşlarını oluşturmuştur (Örmeci, 2010, ss. 97–98). Makedonya'da hızla gelişen Osmanlı Hürriyet Cemiyeti, 1907 yılında Paris'te Ahmet Rıza Beyin önderliğindeki Terakki ve İttihat Cemiyeti ile birleşerek, Makedonya'da Jön Türk hareketini teşkilatlandırmaya başlamıştır. 1908 yılına gelindiğinde Makedonya'da Selanik ve Manastır Ocakları şeklinde gelişen İttihat ve Terakki hareketi, Balkanlar'da örgütlenmesini yaygınlaştırıp dış ilişkilerini oluşturmuş durumdaydı. Harekete geçmelerini ise Haziran ayındaki Reval Görüşmeleri tetiklemiştir. Osmanlı İmparatorluğu bir denge politikası unsuru olarak demiryolları ihalelerini kullanmaktaydı. Yürüttüğü her demiryolu çalışmasını farklı bir devlete vererek dengeyi sağlamaya çalışan hükümet, Makedonya demiryolları ihalesini de Avusturya'ya vermiştir. Bu durum Britanya Kralı VII. Edward ile Rus Çarı Nikolay'ı bir araya getirmiş ve 10 Haziran'da Reval'de bir araya gelen Britanya Kralı ve Rus Çarı toplantıda; gönderilen yabancı asker sayısının çoğaltılarak Makedonya'da yabancı

denetiminin artırılmasına karar vermiştir. Ayrıca Makedonya'nın uluslararası denetime bağlı bir vali tarafından yönetilmesini talep edilmiştir. Beklenildiği üzere bu durum Makedonya'da ki İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. Bu istekler, Makedonya'nın Osmanlı'dan koparıma çalışmaları olarak yorumlanmış ve Cemiyete bağlı komiteler kararı protesto eden notalar yayımlanmıştır. Şunu söyleyebiliriz ki, Reval Kararları bir işaret fişeği görevi görmüştür. Temmuz ayında Resneli Niyazi Bey, şehrin mühimmat deposunu basarak adamları ile Ohrid dağına çıkmış ve onu diğer çeteler izlemiştir. Ayaklanma giderek büyümüştür. Öte yandan kurduğu istihbarat ağı ile ünlenen II. Abdülhamid, Makedonya'da olanları haber almakta zorlanmıştır. İsyân sürüp giderken İttihat ve Terakki Cemiyeti, meşrutiyet rejiminin gerekliliği konusunda bilgilendirme çalışmaları yürütmüştür. Zaman içinde gerçekleşen olaylarla birlikte halkında anayasal monarşi ilan edilmesi talepleri yükselmiştir. Gönderdiği birliklerin isyancılara müdahale etmemesiyle yapacak pek bir şeyi kalmayan II. Abdülhamid, 24 Temmuz 1908 tarihinde anayasayı yeniden ilan etmiş ve bu ilan ile Jön Türk iktidarı başlamıştır (Kutlu, 2007, s. 223). Meşrutiyetin ilanını sağlayan İttihatçılar her kadrodan insanlardı. Selanik'te üç dinden ve birçok millet bir arada yaşamaktaydı ve bu şehirde bir özgürlük havası hâkimdi. Balkanların meşrutiyete giden yolda mekânsal başarısının nedenlerinden biri de yönetimin denetim konusunda bu bölgede zayıflamış olmasıdır.

Osmanlı Devleti'nin 1908'de Balkanlar'da sahip olduğu topraklar Edirne vilayeti başta olmak üzere, Selanik, Manastır, Kosova, İşkodra, Yanya vilayetleri yani Makedonya, Ege adaları ve Girit adasından ibaretti. Avusturya-Macaristan'ın yönettiği Bosna-Hersek ve fiilen bağımsız Bulgaristan kâğıt üzerinde Osmanlı yönetimine bağlıydı (Hacısalihoglu, 2008, ss. 100–101). İktidarı kazanan Jön Türkler, öncelikli olarak Balkanlar'daki komitecilerle, farklı görüşteki gruplar ile anlaşma çalışmaları yürüttü. Ayrılıkçı eylemleri bırakmalarını ve Osmanlı siyasal yaşamına katılmalarını önerse de yürütülen görüşmeler beklenen sonucu vermemiş ve İttihat ve Terakki Cemiyeti ile Balkan komiteleri arasında bir uzlaşma sağlanamamıştır. Her ne kadar uzlaşma sağlanamasa da tüm örgütler genel seçime katılmayı kabul etmiştir. Genel seçim hazırlıklarının tüm hızıyla sürdüğü bu dönemde Osmanlı siyasal yaşamını sarsan gelişmeler ardı ardına gelmiştir. Bunlardan ilki Bosna-Hersek'in Avusturya-Macaristan tarafından ilhak edilmesidir. İlhakın gerçekleştiği gün Bulgaristan da bağımsızlığını ilan

etmiş ve Bulgar Prensi ‘Bulgarların Çarı’ unvanını almıştır. Hemen ardından Girit adası Yunanistan ile birleştiğini duyurmuştur. Böylece Balkan coğrafyasında kurulup güçlenen İttihat ve Terakki hükümeti büyük bir darbe almıştır. Her ne kadar hükümet bu gelişmelere protesto ve ambargolarla cevap vermiş olsa da Bosna-Hersek’in ilhakını Şubat, Bulgaristan bağımsızlığını ise Nisan 1909 tarihlerinde tanımıştır. Girit’in Yunanistan’a bağlanma kararını ise tanınmamıştır. Bu üç gelişme iç siyasette yönetim değişikliği getirmemiş ve gerçekleşen seçimleri hiçbir etnik topluluk boykot etmemiştir. İttihat ve Terakki bölgede yaşanan milliyetçi çatışmaları sonlandırmak ve milletlerin meclis çatısı altında haklarını aramasını sağlamak istiyordu. Bu bağlamda seçim sonrası her etnik topluluktan milletvekilleri nüfusa oranla mecliste yerlerini almıştır. Sorunların ve farklılıkların siyasi arenada çözüme ulaştırılması, yurttaşlığa dayalı ve sömürgeciliğe karşı bu tutum Smith’in tipolojisindeki ülkesel milliyetçilik kategorisine uygundur. Bu bağlamda çatışmaları sonlandırmak ve ülke bütünlüğünü korumak önemli hedefler arasında olmuştur. Zaman içinde dış siyasi ortamın yanı sıra iç siyasi ortamda da çeşitli sorunlar boy göstermiştir. 1910 yılında Arnavutlar şiddetli bir ayaklanmaya girişmiştir. İsyana, bünyesinde birçok Arnavut bulunduran İttihat ve Terakki’nin bölgeyi merkezileştirme politikalarına karşı gerçekleşmiştir. Kendi kimliklerine sıkı sıkıya sarılan ve etnik milliyetçilik güden Arnavutlar geniş çaplı bir özerklik talep etmiştir. Arnavutları yeniden kazanmak adına Sultan Mehmet 1911 yılında bölgeyi ziyaret etmiştir. Bu ziyaret talepleri değiştirmese de Sultan Abdülhamid’in uyguladığı izole yönetimin ardından halk tarafından memnuniyetle karşılanmıştır (Karpat ve Boztemur, 2012, ss. 159–163).

Hasta adam olarak tanımladıkları Osmanlı İmparatorluğu’nun, Balkan coğrafyasındaki etkisinin tamamen biteceğine olan inanç yaşanan gelişmelerle ve isyanlarla giderek güçlenmiştir. Yeni kurulan Balkan ulus-devletleri bu topraklardan en fazla payı elde etmek için fırsat kovalamaktaydı. Berlin Kongresi’nde kendilerine hak ettikleri toprakların verilmediğini düşünen Balkan devletleri, Osmanlı İmparatorluğu’nun büyük devletlerce kayırıldığını savunmuştur (Hall, 2000, ss. 13–22). Giderek artan milliyetçiliğinde etkisi ile sınırlarını beğenmeyen bu ulus-devletler kendilerini savaşa sürüklemiştir.

Uzun zaman korunan mevcut durumu, Avusturya-Macaristan'ın Bosna-Hersek'i işgali bozmuş ve bu gelişmenin ardından Balkan ulus-devletleri kendi aralarında ikili anlaşmalar imzalamıştır. İlk antlaşma Mart 1912 tarihinde Sırbistan ve Bulgaristan arasındadır. Aynı yılın Mayıs ayında bu kez masaya Yunanistan ve Bulgaristan oturmuştur. Antlaşmaların içeriği toprak paylaşımı üzerinedir. Balkan devletleri kendi aralarında örgütlenmek ve kendilerini sağlama almak istiyordu. Ekim ayına gelindiğinde Rusya tüm Balkan devletlerini uyarmak için bir ihtar verse de artık savaşı durdurmak oldukça güç olmuştur (Jelavich, 2017, ss. 100–102). Harekete ilk geçen Karadağ olmuş ve diğer devletler de kendisine katılmıştır. Şüphesiz, İttihat ve Terakki rejimi böylesine bir savaşa hazır değildi. Ordular sayıları ve güçleri bakımından orantısızdı. Osmanlı ordularında çözülme çok hızlı gerçekleşmiş ve Balkan devletleri için zafer oldukça kolay olmuştur. Büyük güçlerin taraflara yaptıkları uzlaşma çağrısı ile Mayıs 1913'te masaya oturlsa da Osmanlı'nın kaybı oldukça büyüktür. Avrupa sınırı olarak Midye-Enez hattı belirlenirken, Edirne, Bulgarlara bırakılmış, Selanik ve Girit ise Yunanlara geçmiştir. Arnavutluk topraklarını bölüşeceklerini düşünen Balkan müttefikleri, büyük güçlerin bağımsız bir Arnavutluk isteği ile karşılaşmıştır. Bu durumda oluşan yeni toprak paylaşımı ile Balkan devletleri arasında güç dengesi bozulmuştur. Dengenin bozulması Yunanistan ve Sırbistan'ı Bulgaristan'a karşı gizli bir antlaşma imzalamaya yöneltmiştir. Öte yandan, bu iki ülke, Romanya, Karadağ ve Osmanlı İmparatorluğu ile temas halinde olmuştur. Bu gelişmeleri izleyen Bulgaristan yönetimi mutlak bir zafer öngörerek Sırbistan ve Yunanistan'a saldırı düzenlemiştir. İkinci Balkan Savaşı olarak adlandırılan ve Bulgaristan'a karşı girişilen bu savaşa Romanya, Karadağ ve Osmanlı İmparatorluk orduları da katılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu bu kargaşadan istifade ederek Edirne'yi Bulgaristan'dan geri almayı başarmıştır. Savaş sonu imzalanan Bükreş Antlaşması ile Makedonya toprakları paylaşırılmış ve bağımsız bir Arnavutluk kurulmuştur. Sırbistan bu savaşta topraklarını neredeyse iki katına çıkarmayı başarırken Bulgaristan ise yenilgiye rağmen Ege kıyı şeridinde yaklaşık 128 kilometre kare toprak elde etmiştir. Balkan Savaşları ile Osmanlı Devleti Trakya ve İstanbul hariç Balkan yarımadasındaki tüm hâkimiyetini kaybetmiş ve görüldüğü üzere Jön Türklerin dağılmayı önlemek için uyguladıkları yöntemler ve otoriteyi tek bir elde toplama çabası başarılı olamamıştır. Oluşturulmak istenen Osmanlı kimliği bu coğrafyada karşılığını bulamamıştır (Jelavich, 2017, ss. 103–105). Birinci

Balkan Savaşı genel otoriteye bir baş kaldırış iken, İkinci Balkan Savaşı ise üstünlük kurma ve fırsatçılık savaşı olmuştur (Todorova, 2003, s. 18). Birinci Balkan Savaşı batılı devletlerin desteğini görürken İkinci Balkan Savaşı aynı desteği görmemiştir. Avrupa'nın tesis etmek istediği barışı baltalayan konumunda görülen Balkan Devletleri; bölünme, küçülme, ulus devlet oluşturma anlamına gelecek ve aşağılamak için kullanılacak olan yeni bir kelime kazandırmıştır: Balkanlaşma yada diğer adıyla Balkanizasyon. Öyle ki, bu terim kabileciliğe, geriliğe, ilkelliğe ve barbarlığa geri dönüş anlamında da kullanılmaktadır. Richard Hall (2003, s. 7)'a göre bu kelime bir bölgeyi birbirine düşman küçük devletlere bölme anlamına gelmektedir. Balkanizasyon ulusal kimlik sorunlarının daha yoğun bir şekilde yaşanmasına elverişli bir ortam yaratmıştır (Akova, 2012, s. 189). Coğrafi şartlarda bu unsurları beslemiş ve bölünmeyi kolaylaştırmıştır. Dağlık yapı ulaşım sorununu beraberinde getirmiştir ve bu durum şüphesiz dil ve etnik farklılıkların korunmasını sağlamıştır. Merkez ve taşra koordinasyon sağlanamadığından bu bölgede çetecilik faaliyetleri de oldukça aktiftir. Öyle ki, hakın ve hukukun çetecilikle aranması bölgenin kültürü haline gelmiştir. Bölgede etnik mikro milliyetçiliğin etkisi ile uzaklaşan ya da uzaklaşmak zorunda kalan imparatorlukların ardından, emperyalist ivmeler yukarı doğru hareket kazanmıştır. Balkan halkı kendi ideal devletlerini kurma amacıyla adımlar atmış ve nitekim bazı bölgelerde ve birtakım alanlarda başarıya ulaşsa da ilk etapta cazip gelen bu yeni oluşum, daha sonraları küresel egemen güçlerin kontrolü alanına girmeye yol açmıştır. Böylece kapitalist eksenli Balkanizasyon refleksi oluşmuştur. Etnik bağa dayalı birliktelikler, kendilerinden olmayana dışlamış ve kısa vadeli adımlar atmıştır. Bu duruma Balkanlı tüccarların Avrupa Devletleri ile hareket ederek kapitülasyonlardan yaralanma çabası örnek verilebilir. Girişilen çaba beklenildiği üzere bağlı oldukları devletlerin tepkisini çekmiş ve bu durum etnik milliyetçiliği her iki taraf için de güçlendirmiştir (Taştan, 2006, ss. 427–429). Öte yandan Balkan Savaşları sonrasında ortaya çıkan tablo yerel aktörlerin beklediğinden oldukça farklıdır. Bölünmeler mahalle düzeyine kadar inmiş nerede ise etnik gruplar arasında duvarlar örülmüştür. Bu doğrultuda özellikle 20. yüzyılın sonlarına doğru Balkanizasyon tamamıyla siyasi bir boyut kazanmıştır.

Balkan Savaşları'ndan iki yıl sonra Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliaht prensi Franz Ferdinand ve eşinin, 28 Haziran 1918 tarihinde Sırpın milli bayram

olarak kutladığı Kosova Savaşı yıldönümünde, milliyetçi radikal bir Sırp olan Gavrilo Princip tarafından Saraybosna’da öldürülmesi ile I. Dünya Savaşı başlamıştır (Butiaiva, 2017, ss. 185–188). Savaşın arkasında birçok sebep bulunmakla beraber bu suikast savaşın görünen başlatıcısıdır.

Binlerce insanın yaşamını yitirdiği bu savaşın sonunda Avusturya-Macaristan ve Osmanlı İmparatorlukları yıkılmış ve miras bıraktıkları topraklarda yeni ulus-devletler yükselmiştir. Çok uluslu devletlerin yıkılması ve yerine milliyetçi ulus-devletlerin kurulması Balkanizasyonun birinci evresi olarak adlandırılmaktadır (Arisoy, 2013, s. 83). Birinci Balkanizasyon sürecinde Osmanlı İmparatorluğu’nun, Balkan coğrafyasında çözülmesi ile Bosna-Hersek’i de içinde alan Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı oluşturulmuş ve ulus devletler bu bölgede kurulamamıştır (Eren, 2016, s. 73). Karadağ da zamanla bu krallığa eklenmiştir. Ülke Sırbistan ile Karadağ Krallıkları ve Makedonya’nın büyük bir bölümüne ilâveten, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu’nun dağılmasıyla ‘açığa çıkan’ Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek topraklarını da kapsamıştır. Bu devleti, Yugoslavya’nın temeli olarak nitelemek mümkündür. Bu yeni devletin kuruluşu ve sonrasındaki gelişmeler üçüncü bölümde milliyetçilik bağlamında incelenecektir.

3. YUGOSLAVYA FEDERASYONU VE MİLLİYETÇİLİK

Fransız Devrimi ile ortaya çıkan milliyetçi düşünceler, tarih boyunca kendi dillerini, mitlerini, kültürlerini ve dinlerini koruyan Balkan halklarını, kendi devletini kurma yoluna itmiştir. İkinci bölümde bahsettiğimiz gibi ekonomik sıkıntılar ve kötü yönetim de milliyetçi düşünceleri tetiklemiştir. Balkan coğrafyasını bir satranç tahtası olarak resmedersek, büyük güçler birbirlerini yenmek için bu bölgede çeşitli hamlelerde bulunmuş yani isyan eden halkları desteklemiştir. Gerçekleşen bu milliyetçi isyanlar ile çok uluslu devletler giderek zayıflamış ve toprak bütünlükleri korunamamıştır. Büyük güçlerin bölgedeki çıkarlarının çakışması beraberinde Birinci Dünya Savaşı'nı getirmiştir. Savaşın başlaması ile Balkan coğrafyasının cehresi tamamen değişmiş, yeni bağımsız devletler ortaya çıkmıştır. Büyük imparatorlukların ardında kalan devletler, daha güçlü olmak ve kök salmak için uğraş vermiştir. Savaş sonrası ise neredeyse tüm Balkan devletleri, azınlık sorunlarının yanı sıra yeni topraklardaki yurttaşların uyum süreci ile ilgili sorunlar yaşamıştır. Etnik milliyetçilik güden ve bağımsızlıklarını kazandıktan sonra da bu çizgide devam eden yeni Balkan devletlerinin nüfusu oldukça heterojendi. Etnik ve seçerici bir ulus anlayışı ve yayılmacı bir politika güden bu yeni ülkeler ortak bir kimlik oluşturmakta zorlanarak bir paradoks içinde kalmıştır. Bu bağlamda barış anlaşmalarının huzuru beraberinde getirdiğini söylemek oldukça güçtür. Yüz yıllardır bir arada yaşayan, iç içe geçen Balkan halkına savaş çözüm olmamış aksine milliyetçilik fikirleri savaş sonrası dönemde de yüksek sesle dile getirilmiştir. Tarihsel süreç boyunca milliyetçi fikirler ile zihinleri yoğrulan etnik grupların tek bir devlet ve tek kimlik ile bir araya getirilme çabasını ve bu durumun beraberinde getirdiği sonuçlar üçüncü bölümde ele alınacaktır. Bağımsızlık öncesi milliyetçilik fikirlerine sahip olan bu gruplar, kurulan yeni devlet ile diğer etnik grupları da kendi kimliklerine eklemlendirme çabasına girişmiştir ve popülist liderlerin önderliğinde ayrışma giderek belirginleşmiştir. Bu bağlamda yükselen milliyetçiliğin eski Yugoslavya topraklarındaki etkileri bu bölümde tartışılacaktır.

3.1. BİRİNCİ YUGOSLAVYA

Birinci Dünya Savaşı sonrası Balkanlar'da kurulan yeni düzene bakacak olursak, Sırbistan yönetimi, savaş boyunca Güney Slavları birleştirme fikri için daha fazla çaba harcamaya başlamış ve Avusturya-Macaristan'ın Slav siyasi göçmen örgütleri ile iletişimini arttırmıştır. Öte yandan Hırvat, Sırp, Dalmaçya İttifakı önderliğinde Güney Slavlarının birleşmesini hedefleyen Yugoslav Komitesi'nin kurulmasına destek vermiştir (Dragnich, 1983, ss. 3-5). Aslında komite ile Sırbistan yönetimi arasında düşünce farkları mevcuttur. Komite Dalmaçya'nın kurtarılmasını önemserken Sırbistan tüm dikkatini Makedonya'ya vermiştir. Komite federal bir yönetim tasavvur ederken Sırbistan daha merkezîyetçi bir devlet yönetimi tesis etmek niyetinde olmuştur (Gagnon, JR, 2006, s. 32).

Hırvatistan ve Slovenya halkları ise savaşta Avusturya-Macaristan cephelerinde çarpışmış ve daha çok Avusturya-Macaristan Slavlarının bağımsızlığını hedeflemiştir. Savaşın son yılı Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun mağlup olacağı kesinlik kazanınca Avusturya-Macaristan Parlamentosu'nun yetmiş üç vekili Zagreb'de bir araya gelmiş ve Ekim ayında Sloven, Hırvat ve Sırp Milli Komitesi kurulmuştur. Komite, amacının tüm Slav halklarının bağımsız bir devlet altında toplanması olduğunu duyurmuş ve bağımsızlığını ilan etmiştir. 1915 yılında kurulan Yugoslavya Komitesi, bağımsızlığını ilan eden Sloven, Hırvat ve Sırp Komitesinden dış ilişkileri yürütmek için tam yetki almış ve ilk iş Sırbistan ile iletişime geçmiştir. Savaş henüz bitmese de Sırbistan ve Karadağ'ın, Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında olacağı belirginleşmiştir. İtilaf güçleri de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun yıkılması ile boşta kalan toprakların Sırbistan ile aynı devlet çatısı altında olmasını uygun görmüştür. Yugoslavya ile Balkanlar'da oluşacak çatışmaların son bulacağına olan inanış oldukça güçlüydü. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucu Aralık 1918'de Sırp, Hırvat ve Sloven Krallığı ilan edilmiş ve Krallığın başına Sırp Alexander Karayorgiyeviç geçmiştir (Bora, 1995, ss. 37-40). Krallık tarihte Güney Slavları bir araya getiren ilk devlet olma özelliği taşımaktadır.

Bilinen o ki, her milliyetçiliğin kendine özgü unsurları vardır. İçinde bulunduğu dönemin etkileri de milliyetçi düşünceleri şekillendirmektedir. Smith (1994, s. 226) milliyetçiliğin yalnızca Fransız Devrimi ve diğer politik etkilerle oluşmadığını vurgular. Ona göre milliyetçiliği oluşturan unsurlar arasında kültür, mit ve semboller de vardır (Smith, 1994, ss. 40–42). Balkanlar'daki milliyetçilikler Smith'in savına örnek gösterilebilir. Şüphesiz Yugoslavya ortak yurttaşlık bilincine dayalı ülkesel milliyetçi düşünceler üzerine kurulmuştur. Oluşturulacak ortak Yugoslav kimliği ile farklılıkların ortadan kalkacağına inanılmıştır. Öte yandan, Balkan coğrafyasında etnik milliyetçilik baskındır. Bağımsızlık sonrası her etnik milliyetçilikte olduğu gibi Yugoslavya'da etnik ulus anlayışı kendini göstermeye başlamıştır ve birçok etnik kökeni içinde barındıran bu krallıkta başat güç olmak isteyen iki farklı millet birbirleri ile sorun yaşamaya devam etmiştir. Hırvatistan, Yugoslavya düşüncesini savunurken bu ülkede ana aktör olacağını ve içerisinde barındırdığı Sırları asimile edeceğini düşünse de beklenenin aksine bu durum gerçekleşmemiş ve Sırlar yönetimde daha fazla söz sahibi olmuş ve yönetim giderek Sırplaşmıştır. Etnik bir Sırp milliyetçiliği merkezî ve ülkesel bir Yugoslav milliyetçiliği söylemine evrilmiş ve dönemin koşulları Sırplıkla Yugoslavlığı örtüştürmeyi beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasını tetikleyen o meşhur suikastın yedinci yıldönümünde meclise Sırp egemenliğini artıracak bir anayasa taslağı sunulmuştur. Burada dikkat çekilmesi gereken nokta şudur ki, Hırvat, Sloven ve Müslüman partileri bu taslağa karşı çıkmıştır ve bazı partilerinin milletvekillerinin tarihi bir hata ile oylamayı protesto kararı alması sebebiyle yeterli karşı çoğunluk sağlanamamış ve taslak onaylanmıştır. Anayasanın kabulünün ardından baskı ve şiddet artmış ve Yugoslav kimliğinin sorunları çözeceği düşüncesi bu gelişmeler ile geçerliğini yitirmiştir (Bora, 1995, ss. 41–42). Her ne kadar ortak bir kimlik oluşturulmaya çalışılsa da yaşanan travmatik olaylar, kültürel öğeleri bozmuş (Smith, 1994, ss. 48–49) tarihte yaşanan olumsuz anıların tekrarlanma korkusuna sahip halklar birbirlerine güvenememiş, her etnik topluluk kendi ulusal kimliğinin üstünlüğünü savunarak üstünlük kurmaya çalışmış ve birbirinden uzaklaşmıştır.

Yaşanan gelişmeler Hırvatların kendilerini zor durumda hissetmesine sebep olmuştur. İlişkilerin gerilmesi ve beraberinde yaşanan sorunlar Hırvat politikacı Stjepan Radić'in 1928 yılında Belgrad'ta, mecliste bir Sırp vekil tarafından silahla yaralanıp öldürülmesi ile zirveye ulaşmıştır. Yaşanan bu gelişmelerin ardından otoriteyi sağlamak isteyen Kral

Karayorgiyeviç diktatörlüğünü ilan etmiş ve yönetime el koyar koymaz ilk iş Sırp egemenliğini artıracak yeni anayasayı duyurmuştur. Sırp milliyetçiliği; ırk, dil, din, kültür, doğum yeri ve benzeri ilksel bağların rolüne odaklı olan ilkeçiliği yansıtır. Bu tarihten itibaren ülkenin adı Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı olarak değil Yugoslavya Krallığı⁹ olarak anılacaktır. Kral ve dikta rejimi ile artan baskı Hırvatların örgütlenmesine ve tarihte *Ustaşa*¹⁰ olarak karşımıza çıkacak faşist hareketlerin doğmasına sebebiyet vermiştir. Öyle ki, Kral Alexander Karayorgiyeviç, Ustaşaların organize ettiği bir suikast sonucu yaşamını yitirmiştir. Bu suikast bir yandan gözdağı sayılabilmektedir. Kralın ölümü ile yerine küçük yaştaki oğlu geçmiştir. Yeni kralın yaşının oldukça küçük olması ülkenin naipler tarafından yönetilmesini beraberinde getirmiştir. Ülke yönetiminde söz hakkı alan naip kuzen Prens Pavle, uluslararası sistemde suların ısındığını hissetmiş olacak ki, İkinci Dünya Savaşı öncesi Hırvatların istediği yönetim şeklini gerçekleştirmeye karar vermiştir. Bu kararın ardından Yugoslavya Krallığı bir federasyona dönüşmüş ve Hırvatlar otonom hak sahibi olmuştur (Demir, 2017, ss. 59–60).

İkinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri Yugoslavya Krallığı'nda oldukça net duyulmuştur. Alman yayılmacılığının baskısını üzerinde hisseden Yugoslavya, yaşadığı ekonomik bunalımlarında etkisi ile giderek bu ülkeye bağımlı hale gelmiştir. Macaristan, Romanya ve Slovakya'nın da bu ülke saflarına katılması ile Yugoslavya 1942 tarihinde Mihver Devletlere¹¹ katılmak için anlaşma imzalamıştır. Antlaşmaya göre Yugoslavya tarafsız kalacak fakat savaş sırasında topraklarını geçiş güzergâhı olarak Alman ve İtalyan ordularına açacaktı. Bu imza ordu içinde büyük bir depreme yol açmıştır. Hırvatlara sağlanan otonomiye sorgulayan ordu bu gelişmenin ardından harekete geçerek Kralı devirmiş ve yönetime el koymuştur. Gerçekleşen darbe karşısında Almanya, Belgrad'ı bombalayarak ülkeyi işgale girişmiştir. İşgalin ardından askeri

⁹ Yugoslavya; Güney Slavların Yurdu anlamına gelmektedir ve ilk kez 1839 yılında Teodor Pavloviç adlı bir Sırp tarihçi tarafından kullanılmıştır (Ülger, 2002, s. 157).

¹⁰ Ustaşa; Hırvatça kelime anlamı isyancıdır. Ante Pavelic tarafından kurulmuştur. Bağımsız Hırvatistan amaçlayan örgüt çeşitli terör faaliyetleri gerçekleştirmiştir. Birçok Sırp, Ustaşa'lar tarafından katledilmiştir (Biondich, 2005, ss. 71–72). Bilinen o ki, Ustaşa hareketinin başlangıçta belirli bir doktrini yoktu ve radikal milliyetçi bir örgüt şeklinde organize olan Hırvat Ustaşaların, Faşist İtalya ile olan bağlantıları ideolojik olmaktan çok coğrafi yakınlıktan kaynaklanan bir durumdur (Demir, 2017b, s. 150).

¹¹ Mihver Devletleri, II. Dünya Savaşı'nda Müttefik Devletler bloğuna karşı temel olarak Almanya, İtalya ve Japonya'nın, bunun dışında Macaristan, Romanya, Bulgaristan, Finlandiya, Bağımsız Hırvatistan Devleti, Vichy Fransası, Arnavutluk, Habeşistan, Mançukuo, Tayland, Burmanya, Hindistan, Filipinler ve Irak'ın içinde bulunduğu topluluktur.

yönetim ve Yugoslavya Ordusu koşulsuz Alman birliklerine teslim olmuştur. Böylece Yugoslavya Krallığı fiilen ortadan kalkmıştır (Bora, 1995, ss. 44–46).

İkinci Dünya Savaşı sırasında Mihver Devletler, Balkan coğrafyasını istedikleri gibi şekillendirmeye başlamıştır. Romanya ve Bulgaristan Mihver Devletlerinin safındaydı. Bulgaristan, Makedonya'nın Sırbistan'ın ve Kosova'nın bir kısmını ele geçirirken, Bağımsızlık sonrası etnik milliyetçilik güden Arnavutluk ise İtalya'nın güdümünde Makedonya ve Kosova'da çoğunluğun Arnavut olduğu bölgeleri de alarak Büyük Arnavutluk Krallığı'nı kurmuştur (Kenar, 2000, s. 35). Yugoslavya ise ordusunun teslim olmasının ardından İtalyan ve Alman güçlerin denetimine geçmiştir. Mihver devletler ilk olarak Makedonya'nın büyük bir bölümünü Bulgaristan'a bırakmış, Slovenya topraklarını ise İtalya ve Almanya arasında bölüştürmüştür. İtalya, Dalmaçya kıyılarını ve Andriyatik'te bazı adaları da elde etmiştir. Geriye kalan Yugoslav toprakları, Sırbistan, Hırvatistan ve Karadağ olmak üzere üç farklı siyasi otorite olarak düzenlenmiş ve Alman ve İtalyan denetimine verilmiştir. Bulgaristan ise kendine düşen payı fazlasıyla almıştır (Crampton, 2013, ss. 3–5). Her dönem kargaşanın hüküm sürdüğü bu topraklarda savaşla beraber düşmanca hisler yeniden sahneye konulmuş, halk etnik farklılıklarına göre kutuplaşmıştır.

Sırbistan konum itibariyle Almanlar için oldukça önemli idi. Almanlar bölgede istikrarı getirecek bir devlet kurmayı kararlaştırmış ve işgal sırasında görevde olan General Milan Nedić¹² savaş sonuna kadar görevde kalmıştır. Nedić'in kendi küçük birliğini kurmasına izin verilmiştir. Eski Yugoslavya yönetimine savaş boyu sadık kalan General Nedić Hırvatların bastırılmasının Sırpların çıkarına olduğunu düşünmekteydi ve ona göre silahlı bir direniş Sırbistan'a zarar verecekti bu yüzden Alman ordularına bağlı kalmıştır (Demir, 2017a, s. 157).

Karadağ'da ise durum oldukça karmaşıktı. İtalyanlar yönetebilecekler bir kukla hükümet kurmak istese de başarılı olamamıştır. Karadağ'ı zapt etmek her dönem olduğu gibi bu dönem de oldukça güç olmuştur. Teslim olan Karadağ birliklerini silahlarına el konulmadığı için isyanda silahlanmak oldukça kolay gerçekleşmiştir. İtalya, 1942

¹²Milan Nedić; Sırp general ve politikacı. II. Dünya Savaşı döneminde, Yugoslav Ordusu'nun Genelkurmay Başkanı, Yugoslav Kraliyet Hükümeti'nin Savaş Bakanı ve Nazi destekli bir Sırp kukla hükümeti olan Ulusal Kurtuluş Hükümeti'nin Başbakanıydı.

tarihinde bölgeyi kontrol etmiş olsa da bölgede misillemeler birbirini takip etmiş ve tam anlamıyla otorite sağlanamamıştır.

Savaş sırasında bağımsız bir Hırvatistan Devleti de kurulmuştur. Bu devlet teorik olarak Mihver Devlet safında idi. Bosna-Hersek topraklarını da içine alan bu yeni devlet, kazandığı yeni topraklar ile Hırvat milliyetçiler hedeflerine ulaşmış fakat Bosna-Hersek'in topraklara katılması ile nüfusta etnik dengesizlik meydana gelmiştir. Yeni kurulan bağımsız Hırvatistan'ın başına faşist eğilimli Ustaşa hareketinin lideri Ante Paveliç¹³ getirilmiştir (Öngüner, 2016, ss. 3–8). İtalya'da yaşayan Paveliç'in yandaşları ile beraber Hırvatistan'a gelmesinin ardından bağımsızlık ilanı ile beraber gelen o heyecan yerini karamsarlığa bırakmıştır. Bu durumun sebebi Ante Paveliç'in, Mussolini ile Roma'da imzaladığı bir antlaşmayla Suşak, Trogir, Split ve Šibenik kentlerinin dâhil olduğu Dalmaçya bölgesinin önemli bir bölümünü ve Adriyatik Denizi'ndeki Pag, Braç ve Hvar adaları dışında kalan tüm adaları İtalya'ya bırakmasıdır (Demir, 2017a, s. 151). Hırvatlar, Dalmaçya kıyılarının İtalya yönetiminde kalması ve bağımsız Hırvatistan'ın iki etki alanına bölünmüş olmasıyla huzursuz olmuştur. Bu sebeple yeni rejim ülkede sempatisini kaybetmiş ve halk desteğinden yoksun kalmıştır. Ayrıca başa geçen yöneticiler bürokrasi kurallarından uzaktı.¹⁴ Bu süreçte Katolik Kilisesi ve siyasi partiler de etkilerini kaybetmiştir. Öyle ki kilisenin, rejimi destekleyen çağrısı halk için bir anlam ifade etmemiştir. Öte yandan ilan edilen Hırvatistan toprakları oldukça genişti ve İtalyan ve Alman güçlerinin bahsedilen bu toprakların tümünde etkin olduklarını söylemek oldukça güçtür. Yönetimin de temelsiz oluşu ile isyan hareketleri kendini göstermeye başlamıştır. Bu durum karşısında rejim Sırp azınlığı katletmeye girişmiştir. Sırpların Katolikliği seçen Hırvat olduğu düşüncesi ile mezhep değiştirilmeye zorlandığı bu süreçte fırsatını bulan Sırpalar karşı saldırı düzenlemiştir. Tüm bu gelişmeler, içinde bulunulan savaş ortamını daha da zorlaştırmıştır (Jelavich, 2017, ss. 276–279).

¹³ Her ne kadar Zagreb'te güvenliği Alman birlikler sağlasa da Hitler, lider seçimini İtalyan lider Mussolini'ye bırakmıştır. Beklendiği üzere Mussolini tercihini faşist eğilimli bir liderden yana kullanmıştır. Ante Paveliç 14 Temmuz 1889 yılında günümüz Bosna-Hersek topraklarında dünyaya gelmiştir. Üniversite dönemlerinde milliyetçi örgütlerle tanışan Paveliç Hırvat Sağcılar Partisi'ne üye olur ve bu partide yükselerek siyasete atılır (Öngüner, 2016, s. 3).

¹⁴ Ustaşa yönetimi ideolojik olarak Almanların desteğini almak için çaba göstermekteydi. 30 Nisan 1941 tarihinde vatandaşlığa kabul şartı için 'saf Hırvat' olma kuralı getirmiş ve farklı ırklarla evlenmeyi yasaklamıştır. Bu durumda Sırpalar, Çingeneler, Yahudiler ve diğer etnik gruplar kamu ve sosyal faaliyetlerden dışlanmıştır (Demir, 2017b, s. 152).

İşgal boyunca Yugoslavya halkının silahlı bir direniş göstermesi için uygun alt yapı oluşmuştur. Bilinen o ki, silahlı direniş ve gerilla hareketleri bu topraklarda tarih boyu oldukça önemlidir. Halk direnişlere gönüllü katılım göstermiştir. Birbirlerine uyguladıkları baskı ve asimilasyon politikasının da gönüllülüğü tetiklediği söylenebilir. İşgale karşı gerçekleşen ilk direniş Sırp milliyetçilerinin örgütü Çetnikler¹⁵ tarafından başlatılmıştır. Çetnikler hem komünizm hem de Hırvat karşıtıydı. Liderleri Albay Điraja Mihailoviç'di.¹⁶ Mihailoviç tam anlamıyla otoriteyi sağlayamasa da sürgündeki Yugoslav hükümeti tarafından ülkeye Başkomutan ve Savuma Bakanı olarak tayin edilmiştir (Kahramanyol ve Emgili, 2016, s. 321). Aslında Çetnik hareketi 1903'den beri faaliyet göstermekteydi.¹⁷ Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı'nda dikta rejiminin ilan edilmesinde dahi eylemleri son bulmamıştı. Çetnikler için İkinci Dünya Savaşı, hedeflerine ulaşmak adına bir basamak olmuştur (Geiger, 2012, ss. 86–90). Hedefleri homojen yapıda bir Büyük Sırbistan'ın kurulmasıydı. Arzulanan bu homojen yapıya ulaşılması içinse farklılıkların sürülmesi ya da temizlenmesi gerektiğini savunulmuştur.

İkinci ve en önemli direniş hareketi ise Partizan¹⁸ Hareketi idi. Yugoslav Komünist Partisi Genel Sekreteri Jossip Broz Tito¹⁹ tarafından kurulan bu hareketin görüşleri daha çok komünizm bağlamındaydı. Partizanlar ortak bir direniş hareketi için Çetnikler'i işbirliğine çağırır da bekledikleri cevabı alamamıştır. Partizanların işgale karşı birlik mesajına olumlu cevap zor koşullarda yaşayan köylülerden gelmiş ve yerel köylülerden oluşan bir silahlı hareket oluşturulmuştur. Bu hareket halktan kısmen destek görmüştür. Gerilla güçleri olarak adlandıracağımız bu silahlı gruplar Mihver Güçleri ile birebir çarpışarak kazanç sağlayamayacaklarının farkındaydı. Bu nedenle güçlerini Mihver kuvvetlerinin nispeten güçsüz olduğu bölgelere yönlendirmiş ve tüm gerilla

¹⁵ Yugoslav Ordusu Çetnik Muhafazası İkinci Dünya Savaşı'nda işgalci "Mihver" kuvvetlerine ve Hırvat işbirlikçilerine karşı direnmek amacıyla Mihailoviç tarafından kurulan radikal Sırp milliyetçi çetelerden oluşan Çetnik hareketi, kısa zamanda Sırbistan'ın yanı sıra Bosna, Karadağ ve Hırvatistan'da da örgütlendi (Al Jazeera, 2015)

¹⁶ 27 Nisan 1893 tarihinde dünyaya gelen Mihailoviç II. Dünya Savaşı'nda görev almıştır. Savaş sonrası Tito tarafından idam edilmiştir. Belgrad Yüksek Mahkemesi 2015 yılında Çetnik hareketinin kurucusu Dragolyub (Điraja) Mihailoviç'in itibarının iadesine karar verdi (Al Jazeera, 2015).

¹⁷ Kral için vatan sloganı ile ilerleyen Çetnikler 1934'te Aleksander'ın Marsilya'da bir suikast sonucu Ustaşalar tarafından öldürülmesinin ardından hızla büyümüşlerdir (Demir, 2017b, s. 158).

¹⁸ Partizan Hareketi, Halk Kurtuluş Cephesi olarak adlandırılır. *Partizan*, yabancı bir güç veya bir ordu işgali ya da idaresi altında bulunan bir bölgenin kontrolüne direnmek için teşekkül etmiş düzensiz askeri kuvvetlerin üyesi anlamına gelmektedir.

¹⁹ Jossip Broz Tito, 7 Mayıs 1892 tarihinde Kumrovec'de dünyaya gelen Marksist-Leninist görüşlere sahip devlet adamı. Partizan Hareketinin kurucusudur (Tekin, 2012, s. 5).

savaşlarında olduğu gibi tamamen zafer elde edilemese de karşı tarafa ağır kayıplar vermeyi başarmıştır. Gerilla saldırılarına karşı ne yapacaklarını bilemeyen Mihver askerleri geri çekilme taktiği uygulayarak misilleme yoluna gitmiştir.

Aslında Çetnikler ve Partizanlar, Yugoslavya'nın geleceği konusunda anlaşmazlık içindeydi. Her iki taraf ağır kayıplar vermiştir. Çetnikler, Hırvat ağırlıklı bir yönetim yerine Müttefik güçlerin kazanmasını tercih etmiş ve sürgün hükümetine bağlılıklarını sunmuştur. Partizanlar ise beklendiği üzere Hırvat ağırlıklı bir yönetim arzuluyordu. Partizan lideri Tito tüm bu Çetnik ve Partizan çekişmesine karşı eşitlik tezini savunmuş ve ilk desteğini de Ustaşa güçlerinin saldırıları altındaki Sırp halkından almıştır. Zaman içinde destek ülke geneline yayılmış ve Partizan siyasi düşüncesi devletin düşüncesi haline gelmiştir (Jelavich, 2017, ss. 280–284).

İkinci Dünya Savaşı, Yugoslavya için bir cihan harbi olmanın dışında aynı zamanda iç savaş niteliği de taşımaktaydı. Etnik milliyetçilik güden Sırplar, Hırvatlar, Arnavutlar ve Boşnaklar, eli silahlı Çetnikler, Partizanlar ve Ustaşalar, tüm bu grupların yanında sürgün hükümetini savunanlar ve yeni rejim destekçileri, komünistler ve faşistler karşı karşıyaydı. Herkesin birbirine silah çektiği bu ortamda birliği sağlamak oldukça zor olmuştur. İçeride birliğin sağlanamamasının yanı sıra dış baskılar da kendini göstermiştir. Gerek Birleşik Krallık gerekse Sovyetler Birliği kendi gruplarını destekleyerek huzursuzluğu daim kılmıştır. Sovyetler Birliği, güçlerinin üzerindeki baskıyı azaltmak için silahlı grupları desteklemiştir. Birleşik Krallık ise Çetnikleri desteklemesine rağmen savaşın sonuna doğru politikasını değiştirerek tüm desteğini Partizanlara ayırmıştır (Bora, 1995, s. 60).

1943 tarihine gelindiğinde, Müttefik Devletler²⁰ Akdeniz'in kontrolünü ele geçirmeyi başarmıştır. Sicilya'nın bu devletlerce işgali Balkan ülkelerinde büyük yankı bulmuştur. Öte yandan, İtalya'nın bu bölgede kontrolü kaybetmesi ile önemli ölçüde İtalyan silahlı Partizanların eline geçmiştir. Almanlar hala bölgede etkin güç olsa da bu durum engellenememiştir. Almanlar için coğrafi konumu sebebiyle oldukça önemli olan Sırbistan'ın başkenti Belgrad ise Rus güçleri ve Yugoslav partizanlarının ortak hareketleri sonucu işgalden arındırılmıştır. Ülkenin kontrolü artık Tito güçlerinin elindeydi. Bu güç iç politikadaki rakiplerini oldukça hızlı ve canice ortadan kaldırmış ve

²⁰ Müttefik Devletler; Birleşik Krallık, Fransa, Sovyetler Birliği, ABD ve Çin Cumhuriyeti.

Müttefiklerin bu başarılarının ardından Japonya'nın teslim olması ile savaşa son nokta konulmuştur.

3.2. YENİ DÖNEM: YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ

Savaşın son bulmasıyla Yugoslavya için yeni bir sayfa açılmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrası Partizan güçler askeri kontrolü tamamen ele almıştır. Sadece Slovenya ve Hırvatistan'da değil eski Yugoslavya'ya dâhil olan Makedonya ve Kosova'da da kontrol Partizan güçlerdeydi. İşgaller sona ermişti ve artık bir dış müdahaleden söz etmekte mümkün değildi. Partizanlar sadece askeri anlamda değil siyasi anlamda da ülkede söz sahibiydi. Tito başbakan seçilmiş ve hükümeti kurma yetkisi kendisine verilmiştir. Yeni oluşturulan kabinede sadece beş Partizan bulunmaktaydı. Yeni hükümet müttefiklerce tanınmıştır (Silber, Laura, 1995, ss. 204–206).²¹ Kurulan bu yeni devlet tıpkı yerini aldığı Yugoslavya Krallığı gibi ülkesel milliyetçilik temelleri üzerine kurulmuştu. Yurttaşlık olgusunun üzerine vurgu yapılmış, kurulan sistem ile etnik bölünmeler en aza indirilmek istenmiştir. Genel tabloya bakıldığında bütünleşmenin bölgenin geleceği açısından daha makul bir yol olduğu bilinse de ülkesel milliyetçiliğin zaman içinde reddedildiği ve yurttaşlık bilincinin oluşturulamadığı görülecektir. Oluşturulmak istenen Yugoslav kimliği gücünü Tito'nun varlığından almış, kök salmayı başaramamıştır. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ni Balkanizasyonun ikinci evresi olarak nitelendirebilmek mümkündür. Bağımsızlığını kazanan bu devletin ulus devletten çok uzak parçalı bir yapıda olması etnik sorunları her dönem sıcak tutmuştur (Eren, 2016, s. 73) ve ikinci evre beraberinde siyasi istikrarsızlık ve ekonomik bunalımı beraberinde getirmiştir. Yugoslav kimliği gitmiş ve Sırplaştırma politikası ana unsur hale gelmiştir. Bu doğrultuda ülke her ne kadar dağılan cumhuriyetleri toparlamış görünse de Balkanizasyonu derinleştirecek ve en sonunda tam bir parçalanmayı beraberinde getirecektir.

²¹ 1946 Anayasası ile milletler ilkesine göre kurulan Federatif Yugoslavya, altı cumhuriyet (Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Slovenya, Makedonya ve Karadağ) ve iki özerk bölgeden; Voyvodina ve Kosova'dan oluşuyordu (Tekin, 2012, ss. 10–11).

İkinci Dünya Savaşı öncesi Yugoslav yönetimin Rusya ile ikili ilişkilerinin oldukça iyi olduğu yadsınamaz fakat savaş sırasında gerçekleşen yeni gelişmelerle ilişkiler bozulmuştur.²² Bu durum Yugoslavya'yı takip edilen Sovyet modelinden ayrılıp milli bir sosyalizm modeli²³ oluşturmaya itmiştir.²⁴ Aslında Yugoslavya ilk etapta 1945 ve 1947 yılları arasında dünya tüm hızıyla iki kutuplu sisteme doğru yön alırken, Sovyetler Birliği destekçisiydi (Banac, 1992, s. 1086). Öyle ki, Eylül 1947'de, 1943 tarihinde lağvedilmiş bulunan Komintern'i ikame etmek üzere oluşturulan Kominform'un (Komünist Partileri Enformasyon Bürosu) kuruluşuna katılmıştır. Her şey sorunsuz gibi resmedilmiş olsa da suyu bulandıran gelişmeler yok değildi.²⁵ Savaş sırasında yaşananların yanı sıra Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasında bir Arnavutluk bunalımından bahsetmek mümkündür. Arnavutluk savaş sonrası, ideolojik yakınlığın da etkisi ile Yugoslavya ile fazlaca yakındı. İlk etapta Sovyetler Birliği, Yugoslavya'yı Arnavutluk'u ilhak etmesi için teşvik etmiş Yugoslavya ise karşı çıkmıştır. İki ülkenin yakınlığının devam etmesi üzerine birleşme senaryoları konuşulmaya başlandığında ise karşı çıkan taraf Sovyetler Birliği olmuştur. Sovyetler Birliği tam olarak Tito'nun tasavvur ettiği Balkan Federasyonu'na karşı çıkmaktaydı. Avrupa ülkelerinde onaylanan bu tasarı Sovyetler Birliği'nin itirazları neticesinde dondurulmuştur. Bunun sebebi şüphesiz Sovyetler Birliği'nin daha güçlü ve önder bir Yugoslavya'yı kendine tehdit ve rakip saymasıdır. Sovyetler Birliği, yönlendirebileceği ve deyim yerinde ise büyük ağabey rolünü oynayabileceği Yugoslavya'yı tercih etmekteydi. Yaşanan tüm bu Yugoslavya-SSCB gerilimi milliyetçilik izlerinin de diri tutulmasını sağlamıştı.

²² Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği / Sovyetler Birliği Komünist Partisi önderliğinin II. Dünya Savaşı'nda Yugoslav devrimini "veto" etmeye çalışması ve Yugoslav topraklarını paylaşım amaçlı masaya koyması ile ilişkiler gerilmiştir (Bora, 1995, s. 61). Buna ek olarak savaş sırasında Yugoslav topraklarının kuzeyinden SSCB ordularının geçişine izin verildiği sırada orduların giriştiği yağma ve tecavüz vakaları da ikili ilişkileri bozmuştur (Jelavich, 2017, s. 344). Ayrıca Tito'nun Mihver güçlerin rehin alınan askerlerinin öldürülmemesi konusunda verdiği emre karşılık Rus kuvvetlerin esir askerleri kurşuna dizmesi de sebepler arasında gösterilebilir (Kahramanyol ve Emgili, 2016, s. 326).

²³ Bu dönem, oluşturulmaya çalışılan milli sosyalizm modelinin benzerini komünist yönetimi benimseyen Çin'de de görmekteyiz .

²⁴ Yugoslavya Federasyonu'nun kurulduğu ilk yıllar benimsenen Sovyet yanlısı komünizm modeli ile özel mülkiyet yasaklanmış, kolektif tarım çiftlikleri olan kolhozlar kurulmuş, komünist parti dışındaki tüm siyasi hareketler yasadışı ilan edilmişti. Daha sonra yürürlüğe giren anayasalarla reformlar gerçekleştirilmiştir (Ülger, 2016, s. 46)

²⁵ Yaşanan gelişmeleri örneklendirecek olursak; Tito ve batılı güçler arası yaşanan anlaşmazlıklar sonucu Mayıs 1945 tarihinde ABD güçleri, Trieste'yi işgal etmiştir. İşgal karşısında müttefiki Rusya'dan destek bekleyen Yugoslavya beklediğini alamamıştır. Hatta dört ABD uçağının Yugoslavya'da düşürülmesi Stalin tarafından kınanmıştır. Yine Tito'nun Yunanistan'da yaşanan siyasi bunalımda Komünistlere destek vermesi de Rusya tarafından olumsuz karşılanır (Kahramanyol ve Emgili, 2016, ss. 328–330).

Politikacılar SSCB'nin uyguladığı baskıyı azaltmak ve halk desteğini almak için milliyetçi söylemlere başvurmuş ve oluşturulmak istenen Yugoslav kimliğinden bu politik ortamda uzaklaşmıştır. Bu doğrultuda her cumhuriyet kendi ana kimliğine sarılmıştır (Bora, 1995, ss. 60–87). Her ne kadar halk Yugoslavya çatısı altında birleştirilmiş olsa da milliyetçilerin ana düşüncesi verili siyasal birimden ayrılarak bağımsız ulus-devlet kurmaktı.

Yugoslavya ve Sovyetler Birliği arasında bardağı taşıran son damla 1948 yılında Tito'nun bağımsız bir iktisadi yol belirlemesi olmuştur.²⁶ İki ülke arasında karşılıklı kılıçlar çekilmiş ve Yugoslavya içinde SSCB'yi destekleyenler tutuklanırken SSCB cephesi tepkisini Kızıl Ordu'yu Yugoslavya üzerine göndererek göstermiştir. Bu süre zarfında Jossip Broz Tito'ya karşı birçok suikast girişimi SSCB tarafından desteklenmiştir.²⁷ Ayrıca Yugoslavya Komintern'den ihraç edilerek sosyalist blok tarafından boykota maruz bırakılmıştır (Bora, 1995, ss. 64–65; Kahramanyol ve Emgili, 2016, s. 330). Boykot hareketi Yugoslavya'nın Marshall yardımına²⁸ dâhil olmasını ve Batı ile ikili ilişkilerini güçlendirmesi gerektiğini anlamasını sağlamıştır.²⁹ Gerçekleşen dış borçlanmalar ve ekonomik gelişimin yetersizliği enflasyon oranlarını artırmış ve

²⁶ Bu bağımsız iktisadi yol için atılan ilk adımları örnekleyecek olursak, 1950'de işletmeler düzeyinde işçi özyönetimi uygulaması başlatıldı, 1952'de merkezi iktisadi planlama gevşetildi. 1953'de sanayide küçük ölçekli (en fazla on işçi çalıştıran) işletmelerde özel mülkiyete izin verildi, toprakta kooperatifleşme zorunluluktan çıkarıldı. 1948 tarihinde gerçekleştirilen büyük kamulaştırma hareketi özel sektöre çevrilmeye başlandı. Bu reformlar ile işletmeler özkerleşti. Bu düzenlemelerin işletmelere tamamen özgürlük getirdiğini söylememiz mümkün değildir (Bora, 1995, ss. 70–72). 1949 yılında Yugoslavya topraklarında Sovyet ajanlarının tutuklanması ile yollar tamamen ayrılmıştır (Bora, 1995, s. 64).

²⁷Bu konu hakkında yazılmış bir köşe yazısı için bakınız; <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/stalin-planned-to-kill-tito-by-infesting-him-with-the-plague-1491079.html> (Womack, 1993).

²⁸ Marshall Planı; İkinci Dünya Savaşı'nın ardından yıkılmış ve bitik düşmüş Avrupa'nın kalkınması ve komünizm etkisi altına girmemesi amaçlı ABD Dışişleri Bakanı General George Marshall tarafından planlanmıştır. 1947 yılında önerilen bu plan ve 1948-1951 yılları arasında yürürlüğe konmuş 16 ülke, bu plan uyarınca ABD'den ekonomik kalkınma yardımı almıştır (Office of the Historian, y.y.).

²⁹ 1950 yılından itibaren Yugoslavya kendi yolunu çizmeye yeltendi. Tito'nun amacı oluşturulacak üçüncü yolun uluslararası bir boyut kazanmasıydı. Sovyetler Birliği ve ABD arasında seçim yapmaya zorlanan ülkelerin bağımsız ve tarafsız kalacağı bir yol tasarlıyordu. Böylece kendi ülkesi içinde daha büyük bir yaşam alanı elde edecekti. Bunun için Üçüncü Dünya Ülkeleri ile iletişime geçti. 1956 yılında Hindistan Devlet Başkanı Nehru ve Mısır Devlet Başkanı Cemal Nasır ile Bağlantısızlar Hareketini fikren bir zemin üzerine oturtular ve Eylül 1961 yılında Belgrad'a resmiyete döktüler. Dış politikalarında Bağlantısızlık stratejisine yönelen ülkelerin büyük çoğunluğu, birbirinden farklı dil, din, ırk ve kültürlere ait gruplardan meydana gelmekteydi. Dolayısıyla, ulusal entegrasyon yolu ile bir ulusal kimlik yaratma, bu ülkelerin yönetici kadrolarının karşısında duran en önemli sorunlardan birisiydi. Bu yolla ortak kimlik yaratmak da amaçlanmıştır (Sönmezoğlu, 2009, s. 4). Öte yandan, Yugoslavya'nın ticari beklentilerini de karşılayamasa da Bağlantısızlar Paktı, Tito'nun siyasi zaferleri arasındadır (Kahramanyol ve Emgili, 2016, s. 344). Bağlantısızlar Hareketinin soğuk savaşın son bulması ile işlevini kaybettiğini belirtmek yararlı olacaktır.

halkı sesini duyurmak adına meydanlara yönelmiştir. Yugoslavya Federasyonu'nun sıkı bir yönetim yapısı olduğunun altını çizmek faydalıdır. Gizli polis teşkilatı tüm ülkeye konuşlandırılmıştır. Aslında bu sıkıyönetim Balkan coğrafyasında yıllardır süren milliyetçi çatışmaların sonunu getirmiştir. Sert merkezi yönetim ile insanları tek bir kalıpta tutmak kolaylaşmıştır. Öte yandan, ekonomik sıkıntıların getirdiği başkaldırıların halkın çeşitli reformlar ve özgürlükler kazanmasını sağlamıştır (Başaran, 2018, ss. 38–39). Bu kazançlardan biri Sırbistan Komünistler Birliği'nin lideri ve gizli polis şefi Alexander Rankoviç'in tasfiye edilmesidir. Bu günden sonra insanların temel hak ve özgürlüklere daha rahat ulaştığını söylemek mümkündür ne var ki Balkanlar'da yaşanan her gelişme büyük bir soruna davetiye çıkarmaya hazır beklemektedir. Rankoviç'in Sırp oluşu ve tasfiyesi Sırp tarafında milliyetçi bir bakış açısı ile yorumlanmış ve tasfiyeden sonra Sırp tarafında merkezi yönetime bağlılığı giderek azalmıştır (Uzgel, 2000, ss. 225–227).³⁰

1974 yılına gelindiğinde yürürlüğe konulan yeni anayasa ile cumhuriyetlerin yetkileri kapsamlı bir şekilde açıklanmıştır. Federasyonun iki özerk bölgesine – Kosova ve Voyvodina- birçok yeni hak tanınmıştır. Hatta bu hakların çerçevesi o kadar genişti ki, neredeyse altı cumhuriyete eş değerdi. En önemli hakları kendilerini ilgilendiren konularda veto hakkına sahip olmalarıdır. Özerk bölgelere verilen haklar en çok Sırbistan'ı rahatsız etmiştir. Bunun sebebi Sırp tarafında, Sırbistan Cumhuriyeti'nin zayıflatılmak istendiğinin ve başat güç olmaktan alıkonulduğunu düşünmesidir. Genel tabloya bakıldığında bu düşünceleri yersiz değildir. Sırp tarafında etkisini azaltma çabası geçmiş tecrübelerden alınan derslerin yansımasıdır. Öte yandan bu anayasada diğer dikkat çekici gelişme ise Tito'nun ömür boyu Yugoslavya Başkanı seçilmiş olmasıdır (Bozkurt, 2010, s. 54).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde³¹ dengeler pamuk ipliğine bağlı bir vaziyettedir. Tüm cumhuriyetlerde etnik gruplar iç içe geçmiştir. Nispeten Slovenya'nın daha homojen bir yapıda olduğunu söylememiz mümkündür. Yaşanan

³⁰ Yugoslav yöneticileri, ulusal sorun konusunda Leninist çizgiyi izleyerek, federasyonu oluşturan uluslara daha fazla hak ve yetkiler sağlayarak ulusçuluğun gelişmesini önlemeye çalışıyorlardı. Ancak, bu durum tüm etnik gruplarca hoş karşılanmamaktaydı (Uzgel, 2000, s. 227).

³¹ Nisan 1963 tarihinde yürürlüğe giren anayasa ile ülkenin adı Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti olarak değiştirilmiş, altı ülkenin de Federasyon'un kurucu üyesi olduğu vurgulanmıştır (Bora, 1995, s. 86).

gelişmeler ile milliyetçi düşünceler giderek artmaktaydı. Uygulanan baskı ve ekonominin kötü gidişatı işleri tamamen zorlaştırmıştır. Tüm bunların üstüne 4 Mayıs 1980 tarihinde ülkenin kurucu lideri ve tüm bu mozaığın tutkalı olarak nitelendirebileceğimiz Josip Broz Tito vefat etmiştir. Tito'nun kendi deyimi ile kristal bir küreden ibaret olan Yugoslavya, artık emin ellerde değildir (Arap ve Bayün, 2014, s. 80). Vefatı tüm cumhuriyetlerde büyük bir hüznle karşılanmıştır. Tito'nun ölümü herkesin endişe ile beklediği kaçınılmaz sondur. Ardında bir halef de bırakmamıştır. 1971 Anayasası'na da eklenen devlet başkanlığının cumhuriyetler arasında el değiştirmesi yöntemi Tito tarafından son zamanlarda sık sık dile getirilmişti. Gerçekleşecek rotasyon ile cumhuriyetler arası adalet ve eşitlik sağlanacaktı. Ayrıca yönetimin tek bir etnik grubun elinde olmayacak olmasıyla milliyetçi düşüncelerin körelmesi beklenmiştir. Tito'nun yerine Makedonya'yı temsil eden Lazar Kolişevski devlet başkanlığı görevine getirilmiştir. Voyvodina'dan Stefan Doronsjski ise Komünist Birliği'nin yönetimine geçirilir (Jelavich, 2017, s. 433). Tito'nun ölümü ile Yugoslavya'nın infilak edeceği düşüncesi tüm kamuoyunu sarmış vaziyetteydi fakat düzenin devam etmesi endişeyi az da olsa azaltmıştır.

Tito sonrası dönem içerde milliyetçi rekabete geçiş dönemi olmuştur. Ekonomik gidişatın kötü olduğundan ve işçilerin eylem ve grev yolu ile haklarını aradıklarından bahsetmiştik.³² Bu hareketler cumhuriyetlerce büyümeden önlenmek istenmiş ve halk üzerinde baskı artırılmıştır. Her ne kadar tüm cumhuriyetler anayasa üzerinde eşit konumda da olsa gerçekte bu durum böyle değildir. Ekonomik olarak güçlü olan ülkeler diğerlerini kambur olarak görürken, kötü ekonomiye sahip olan cumhuriyetler ise merkezin kendilerine daha çok yatırım yapmasını beklemiştir. Bu beklentiler ve huzursuzluklar halk tabanında milliyetçilik ateşini yeniden alevlendirmiş ve ilk kıvılcım Kosova'dan gelmiştir. Bilinen o ki Kosova, tarihi boyunca çekişmelerin merkezi olmuştur. Sırp, Tito'nun ölümü ile kendi toprakları saydıkları ve efsanevi bir anlam yükledikleri Kosova'ya yüzlerini dönmüştür (Yavuzcan, 1990, s. 103). Aslında Tito'nun Kosova'ya verdiği bir takım haklara ve özgürlüklere de karşı çıkan Sırp, Tito'nun ölümü ile hesap gününün geldiğini düşünerek politikalarını Kosova eksenine çekmiştir. Öte yandan Federasyonun en fakir bölgesi de şüphesiz Kosova'dır. Kosovalı Arnavutlar

³² Ekonominin bozulmasını 1973 tarihinde meydana gelen petrol krizinin etkileri olarak göstermek mümkündür. Enflasyon oranları yüzde (%) 2.500'e dayanmıştır (Ural, 2014, s. 161).

bu durumdan oldukça fazla rahatsızlık duymaktaydı. Bu eşitsizliğin giderilmesi için 1960-1980 arası gerçekleştirdikleri eylemler ile bazı haklar kazanmayı başarsalar da Tito'nun ölümü sonrası Sırp politikaları ile eylemlerin başarıya ulaşmayacağı konusunda hem fikir olmuş ve ortak paydada buluşup bağımsız Kosova için çalışmaya başlamıştır. Bağımsızlık öncesi etnik milliyetçilik güden Kosovalılar, yeni bir etno-ulus hedefinde birleşmiştir. Tarihler Mart 1981'i gösterdiğinde Arnavut tarih profesörü Ahmet Malloko'nun tutuklanmasına tepki göstermek adına öğrencilerin Priştine Üniversitesi'ni işgal etmesiyle gösteriler başlamıştır. Aslında başlarda öğrencilerin okul şartlarının iyileşmesi taleplerinin olduğu gösterilerde zaman içinde siyasi talepler de açıklanır. Gösteriler oldukça kısa zamanda kitlelere yayılmış ve Kosova için bağımsızlık sesleri duyulmaya başlanmıştır. Bunun üzerine ordu ve polis ile göstericiler bastırılmak istenir (Bora, 1995, ss. 101–103). Şunu söylemekte yarar var ki Yugoslav Ordusu'nun yaklaşık yüzde 80'i Sırp'tı. Bu durumda kolluk kuvvetlerini yönetmek Sırp'lar için oldukça kolay olmuştur.³³ Federal hükümet Kosova'da olağanüstü hal ilan etmiş ve gösteriler güç kullanarak bastırılmıştır. Fakat bu sindirilme Kosovalı Arnavutların illegal örgütlenmelerine sebebiyet vermiştir (Savaş, 2001, ss. 100–103).³⁴ Kosovalı Arnavutların hak ve özerklik taleplerinin dışında, Arnavutluk ile birleşme hedefleri de bulunmaktaydı.

Görüldüğü üzere Federasyon'da çözülme başlamış ve Balkanizasyon son hızla ilerlemiştir. Federal hükümet ekonomik buhrana çözüm bulmak, halkı refaha erdirip olayları çözmek adına IMF'ye (*International Money Fund*, Uluslararası Para Fonu) başvurursa da bu duruma çözüm getirmemiştir. Ülke, tarımsal açıdan oldukça ileri seviyede olması gerekirken tarım ürünlerini dahi ithal etmekteydi. İhracat ve ithalat dengesinin olmayışı da Yugoslavya'yı aşağı çeken etkenlerdendir. Sanayileşme ve

³³ Sırp'lar medya aracılığı ile Kosova ayaklanmasını oldukça farklı bir boyuta taşımıştı. Sırp'lara işkence yapıldığı iddiası ile milliyetçi duyguları gün yüzüne çıkarmak ve Sırp'ların bam teline basmak amaçlanmaktaydı. 56 yaşlarında bir Sırp çiftçi olan Martinoviç'in çirkin bir saldırıya uğradığı iddiası, ulusal bir skandala dönüştürülerek bütün Kosova Sırp'larının ulusal davası haline getirilmişti. Sorun, federal mecliste görüşülecek düzeyde büyütülmüştür. Bu kadarla da kalmayıp, "Martinoviç Olayı" adlı 485 sayfalık bir kitap yayınlanmıştır. Kitabın birinci baskısı 50.000 satmıştır (Savaş, 2001, s. 103). Kosovalı Arnavutlar bu saldırıyı yalanlamaktadır. Bu provokatif eylemler Sırp yazarlarca ve Sırp medyası tarafından aslında uzun yıllardır devam etmekteydi. Bu sebeple beklenen etki oldukça kolay sağlanmıştır.

³⁴ Yer altına inen direnişler çeşitli sabotaj eylemlerine girişmekteydi. Demiryolu raylarının sökülmesi, elektrik santrallerinin durdurulması, siyasi parti ve devlet görevlilerinin evlerinin kundaklanması ve orman yangınları gibi eylemlerin bu örgütler tarafından gerçekleştirildiği düşünülmekteydi. Çetecilik ve komitecilik faaliyetlerinin bu dönemde yeniden hortladığını söylemek mümkündür (Bora, 1995, s. 102).

kentleşme sürecine giren ve tam anlamıyla başarılı olamayan Yugoslavya, yeniden kabileleşme sürecine girmiştir. Bu süreç ülke için oldukça karmaşıktır ve asabiyet yaratmıştır (Akyol, 2000, s. 183). Batı'dan gelen yardımlar ise daha çok gelişmiş alt yapısı bulunan Slovenya ve Hırvatistan'a yönelmiştir (Çağlar, 2018, s. 87). Görüldüğü üzere, Cumhuriyetler arası makas giderek açılmıştır. 1987'ye gelindiğinde Kosova, Makedonya ve Karadağ deyim yerinde ise iflas etmiştir. Bosna-Hersek için de durum pek parlak değildir. Bu durum her etnik grubun kendi içine dönmesini ve ortak Yugoslav kimliğinden uzaklaşmasını beraberinde getirmiştir. Öte yandan politikacılar da ellerini kuvvetlendirmek ve istediklerini elde etmek için ilk fırsatta milliyetçilik kartını oynamıştır. Komünist Parti üyeleri dahi milliyetçiliği savunmaktaydı. Giderek artan ekonomik sıkıntı da milliyetçi düşüncelere hız vermiştir (Van Winkle, 2005, ss. 19–28).

Cumhuriyetlerin her birinin kendi milli kimlikleri üzerinde durmaya başladığı ve Yugoslavya Federasyonu'nun çözülme sürecine girdiği bu dönemde Sırbistan oldukça önemli bir dinamik olmuştur. Milliyetçi unsurların belirginleşmesinde de payı oldukça büyüktür. Zaman içinde gerçekleştirdiği hamlelerle kendi sonunu hazırladığını söylememiz yanlış olmayacaktır. Bu dönemde Sırbistan Komünist Partisi'nin başında Ivan Stamboliç bulunmaktaydı. Stamboliç, Federasyonun devamını destekleyen, ılımlı bir politikacıydı ve diğer cumhuriyetlerle iletişimi koparma niyetinde değildi. Kosova konusunda da taraflar ile iletişim kurmayı ve Kosovalı Arnavutları bağımsızlık fikrinden uzaklaştırmayı hedeflemiştir. Sırbistan için 1980 sonrası ana konu Kosova'dır. Sırp halkı, tarihsel derinlik hissettiği ve Sırp toprağı saydığı bu özerk yapının, özellikle Arnavutlaştırıldığını savunmaktaydı. 1986'lara gelindiğinde ise deyim yerinde ise Kosova'yı kurtarmak için çete faaliyetlerine girişmiştir. Kosova meselesi şovenizmle beslenmekteydi. 1981'de gerçekleşen olayların bir savaş ilanı olduğu düşünülmüş bölgeden sürekli Kosovalı Sırlara karşı girişilen insanlık suçu haberleri servis edilmiştir. Bölgede milliyetçiliğin yükselmesinde medyanın etkisi de yadsınamaz bir gerçektir (Savaş, 2001, ss. 102–103).³⁵

³⁵ Sürekli tecavüz haberleri servis edilmekteydi öyle ki Arnavut kökenli Partizan olan Fadıl Hoca, Kosovalı Sırp kadınlara gerçekleştirildiği iddia edilen tecavüz haberlerine "başka Yugoslav cumhuriyetlerinden kadınlara Kosova'da fuhuş izni verilmesini önererek tüm Yugoslavya'nın milliyetçi hislerini kabartmıştı. Tüm Federasyonda kadınlar Fadıl Hoca'yı protesto etmişler ve asılması için slogan atmışlardır (Bora, 1995, s. 115). Burada dikkat çekmek istediğim bir nokta da Yugoslavya'da tecavüz

1984 tarihine gelindiğinde Stamboliç yerine Sırp şovenist Slobodan Miloseviç, Sırbistan Komünist Partisi'nin başına gelmiş ve kısa sürede büyük üne kavuşarak liderlik koltuğuna oturmuştur. Bu başarısının ardında gerçekleştirdiği ateşli milliyetçi konuşmalarının payı büyüktür. Miloseviç ya Sırbistan'ın Kosova ile birleşeceğini ya da yok olacağı şiarını benimsemiştir ve bunu halka empoze etmeyi başarmıştır. Konuşmalarının ana konusu 'Büyük Sırbistan' olan Miloseviç, 1989 tarihine gelindiğinde Voyvodina ve Kosova'nın özerkliklerini kâğıt üstünde bırakmıştır (Jakupi, 2017, ss. 204–210). Miloseviç'in verdiği karar Federal Anayasa'ya aykırıydı fakat Sırbistan bu kararı yüzünden cezalandırılmamıştır. Federasyon'un Sırbistan'a ceza vermeme sebebi, hali hazırda Sırp halkının kendini dışlanmış ve yönetimde baskın olmasına rağmen güçsüz hissetmesidir. Verilecek her hangi bir cezanın Sırp halkını ateşlemesinden çekinilmiştir. Öte yandan uzun zamandır dengeler oldukça hassastı ve Sırbistan'ın cezalandırılmaması ile tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durum diğer cumhuriyetlerin cesaretlenmesini sağlamış ve ardı ardına yeni partiler kurulmuştur. Yeni kurulan bu partiler milliyetçi temeller üzerineydi ve halkın büyük ölçüde desteğini almaktaydı

Federasyonda yaşanan gelişmeler, politikacıların milliyetçi söylevleri yüzünden küllenemezken, ekonomik durum düzelmeyi engellemiştir. Diğer cumhuriyetler ile kıyaslandığında görece daha iyi durumda olan Slovenya ve Hırvatistan'da da bağımsızlık sesleri duyulmuştur. Sırbistan ise Kosova'ya uyguladığı ayrılıkçı politikaları Slovenya ve Hırvatistan'a da uygulamaya başlamış ve bu iki ülkeden ürün alımını durdurmuştur. Bunun yanında bir ceza yöntemi olarak Hırvat kökenli vatandaşların mallarını kamulaştırmıştır. Miloseviç tamamen büyük Sırbistan hayallerine odaklanarak tüm adımlarını bu amaca ulaşmak için atmaktaydı. Yarattığı yönelimin aslında en büyük düşmanı Hırvatistan'dı. Bunun sebebi, Miloseviç'in diğer cumhuriyetleri daha kolay alt edilebilir görmesi ve Hırvatistan'ı alt etmeyi önemli bir eşik saymasıdır. Tüm bunların yanı sıra, yıllardır sürdürülen dinsel düşmanlıkta sebepler arasında gösterilebilir. Miloseviç, Hırvatları Ustaşalara gönderme yaparak faşist vampirler olarak nitelemektedir. Üstelik ülkenin kurucu lideri Jossip Broz Tito'nun Sırp'lardan nefret ettiği ve bir Hırvat olması sebebiyle Sırp'ların aleyhine sınır

senaryolarının tarih boyunca oldukça sık dile getirilmesi ve insanların zihninde bir korku duvarı örmekte ve ötekileştirmede oldukça iyi kullanılmasıdır.

çizdiği gibi haberlerle Tito'nun ismini karalama çabaları yürütülmekteydi. Birçok okulda Tito'nun resimleri kaldırılmıştır ve olumsuz bir şekilde ismi politikaya alet edilmiştir (Bora, 1995, ss. 120–124). Slovenya ise tam anlamıyla arada kalmış bir cumhuriyetti. 1848 devrimleri Slovenlerin kendi kimliklerini keşfetmesi konusunda önemli bir dönüm noktası olsa da Habsburg İmparatorluğu'nun gerçekleşen isyanları bastırması ile sekteye uğramıştı. Bu yeni dönem Slovenlerin kendilerini yeniden keşfetmesini sağlamıştır (Demir, 2017b, ss. 315–316). Slovenya, diğer cumhuriyetlerin aksine Batıya oldukça entegre haldeydi. Yugoslavya Federasyonu'nun en çok yatırım yaptığı cumhuriyetti. Üstüne Batılı devletlerden en çok yardımı da Slovenya almaktaydı. Öyle ki, Slovenya'nın Gayri Safi Milli Hâsıla'sı (GSMH) Kosova'nın GSMH'sinin ortalama 7,5 katıydı (Çağlar, 2018, s. 91). Sanayisi gelişmişti ve nüfusu oldukça azdı. Tito döneminde birçok sanayi tesisi Hırvatistan ve Slovenya'ya kaydırılmıştı ve bu durum Sırp larca, Sırbistan'ın zayıflatılması olarak yorumlanmıştır. Slovenler ise federasyonun tüm yükünü yüklendiklerini düşünüyor ve bu yüzden ayrılmak istiyordu. Sloven milliyetçileri, her fırsatta diğer ülkelere gönderilen maddi kaynakları sorgulamaktaydı. Halkı harekete geçirmek için en çok bu konuyu kullanılmıştır (Burg, 1986, ss. 172–173). Slovenlere göre Yugoslavya Federasyonu'ndan ayrılmak, federasyonun parçası olmaktan çok daha akıllıcaydı. Etnik milliyetçi düşünceler çerçevesinde tek bir bayrak altında birleşmeyi hedefleyen Slovenler aslında işi ağırdan almak niyetindeydi. En azından bir geçiş süreci amaçlamaktaydı. Fakat Sırbistan yönetimi, Slovenya'nın Büyük Sırbistan fikrini engellediğini düşünerek ayrılığı hızlandırma yönünde çaba harcamıştır. Miloseviç'in Büyük Sırbistan haritasında Slovenya'ya yer yoktu ve ona göre Slovenya içinde barındırdığı fikirlerle Yugoslavya halkını zehirlemekteydi. 1989 yılına gelindiğinde Slovenya siyasi elitleri çok partili sistemden yana olduğunu duyurdu ve yasak olmasına rağmen birbiri ardına partiler kuruldu. Partilerin talepleri ve vaatleri Yugoslavya'dan ayrılmak ve Sloven milli kimliğini oluşturmak üzerineydi. Var olan düzenden ayrılarak kendi ulus-devletini kurmak için uğraşan Slovenya 1990 yılının Şubat ayında Yugoslavya'dan ayrılma hakkını yasalaştırmıştır. Federasyonun karşı çıkması durumu değiştirmemiştir. 7 Mart 1990'da ise ülke ismi önündeki sosyalist ibaresi kaldırılmış ve aradaki bağlar giderek azalmıştır (Bora, 1995,ss. 125–130). Etnik öz bilinç, talepler ve

çatışma yerel elitlerin dış elit ve otoritelerle ters düşmesi sonucu ortaya çıkmaktadır (Brass, 1996, s. 89). Slovenya bu durum için güçlü bir örnektir.

Hırvatistan'da ise milliyetçi eylemler daha hızlı ilerlemekteydi. Slovenya'nın aksine burada durum daha şiddetliydi. Geçmişin trajik hatıraları ve yaşananların yeniden yaşanma ihtimali milliyetçilik fikirlerini her daim diri tutmuştur. Slovenya'da ardı ardına açılan partiler tüm cumhuriyetler için cesaret kaynağı olmuş ve yeni açılan bu partiler ile Komünist Parti'den ihraç edilen eski siyasetçiler de sahalara dönme fırsatı bulmuştur. Bunlardan biri de Tito'ya oldukça yakın olan ve milliyetçi fikirleri yüzünden defalarca hapis yatan Franjo Tucman'dır (Ramet, 2010, ss. 277–279).³⁶ Bu yıllarda Hırvatistan'da görülen milliyetçi düşüncelerin gelişiminde Tucman'ın katkısı yadsınamaz.

Üç etnik grubun bir arada yaşadığı Bosna-Hersek ise, diğer cumhuriyetler ile aynı evrelerden geçmiştir. Komünist Parti burada da zaman içinde güç kaybetmiş ve yaşanan gelişmeler milliyetçilik ekseninde şekillenmiştir. Bosna-Hersek'te milliyetçi düşüncelerin rengi oldukça koyuydu. 1960'lı yıllardan itibaren Bosna-Hersek'in kuzey ve güney topraklarına bir Sırp göçü görülmekteydi. Amaç bahsedilen bölgeleri Sırplaştırmak ve Bosna ile Hırvatistan arasına oluşan Sırp nüfus ile tampon bölge yaratmak olmuştur (Başaran, 2018, ss. 42–43). Güney bölgelere gerçekleştirilen Sırp göçünün amacı ise Karadağ'da yaşayan Müslümanlar ile Bosnalı Müslümanların irtibatını kesmektir. Bu politikalar uzun yıllar devam etmiştir (Semercioğlu, 2017, s. 1341).

Ülkedeki etnik çeşitlilik, milliyetçiliğin soğuk yüzü ile beraber sorun olmaya başlamıştır. 1991 nüfus sayımlarına göre; Bosna-Hersek'te yaklaşık dört buçuk milyon insan vardı. Bunların yüzde 43,7'si Müslüman Boşnak, yüzde 31,1 Ortodoks Sırp, yüzde 17,3 ü ise Katolik Hırvat'tır. Yüzde 7,9 oranında insan ise kendini Yugoslav olarak tanımlamaktaydı. Yugoslav grup genel itibariyle karma evlilik gerçekleştirenler ya da bu evliliklerden doğan çocuklardan oluşmaktaydı (Sancaktar, 2018, s. 213). Oluşturulmak istenen Yugoslav kimliğinin ortalama yüzde 8'de kalması milliyetçi

³⁶ FranjoTudman Hırvat asker, siyasetçi ve tarihçi. Hırvatistan'ın Yugoslavya'dan bağımsızlığı ilan etmesinden sonraki ilk devlet başkanıdır. Bosna Savaşı sırasında Hırvatistan Cumhurbaşkanı olarak önemli bir rol oynamıştır ve Dayton Barış Antlaşması'nı imzalamıştır .

bazda ayrılıkların bir nevi göstergesidir. Öte yandan bu etnik çeşitlilik Bosna-Hersek'in sürekli dış baskılara maruz kalması anlamına gelir. Milliyetçi duyguların giderek yükseldiği Yugoslavya Cumhuriyetleri soydaşları adına birbirlerine baskı yapmaktan çekinmemiş ve Bosna-Hersek için bu baskı Hırvatistan ve Sırbistan'dan gelmiştir. İki cumhuriyet de Bosna-Hersek'in kendi doğal sınırları içinde olduğunu iddia ederek nüfuz oluşturma çabası gütmekte ve etnik milliyetçiliğin gereği olan kendi soydaşlarını yaşadıkları toprakla beraber kazanma peşindeydi. Öte yandan Bosna-Hersek'te milliyetçiliği artıran bir diğer unsur şüphesiz ekonomik koşullardı. Oldukça verimli topraklara sahip olan Bosna-Hersek ulaştığı ekonomik yatırımlar ve ilerlemesi ile bir Yugoslavya mucizesiydi.³⁷ Fakat bu ilerlemenin eşit şartlarda olduğunu söylemek oldukça güçtür. Bosna her ne kadar ilerleme kaydetse de Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan ile karşılaştırıldığında oldukça kötü durumdaydı (Bora, 1995, s. 133). Milliyetçi sorunlarla ve ekonomik sıkıntılarla boğuşulduğu bu dönemde hak ve özgürlükler komünist yönetim tarafından kısıtlanmıştır. Müslümanlar ve Hırvatlar üzerinde gerçekleşen baskı giderek arttırılmaktaydı. Miloseviç'in bu topraklarda gerçekleşen Sırp gösterilerini desteklemesi ile şovenizm giderek artmış ve Bosna-Hersek'te bağımsızlık talepleri yükselmeye başlamıştır. Öte yandan Bosnalıların bağımsızlık yanlısı olmadığına altını çizmekte fayda vardır. Yürütülen ülkesel milliyetçiliğin ve oluşturulmak istenen yurttaşlık bilincinin sebebi şüphesiz etnik milliyetçilik güden ve seçereci bir anlayışla hareket eden Sırp ve Hırvat milliyetçilerdir. Ülkesel bütünlüğün cumhuriyetlerde huzuru sağlayacağı inancı Bosna-Hersek'te uzun süre korunmuştur.

Tüm cumhuriyetlerde yaşanan bu olumsuz gelişmeler karşısında federal hükümet harekete geçme kararı almış ve 1989 yılında Yugoslavya Federasyonu'nun başına geçen Ante Markoviç, serbest ekonomi piyasasına geçmek için çalışmaya başlamıştır.³⁸ Bu

³⁷ Yugoslav mucizesi olarak adlandırabileceğimiz Agrokomerc şirketi Fikret Abdic tarafından kurulmuştur. 13 bin kişiyi istihdam eden bu şirket aynı zamanda büyük bir yolsuzluğa da imza atmıştır. Bosna-Hersek'te ki bankaları karşılıksız tahvillerle dolandırmıştır ve Bosna hükümeti federal hükümetinde izni ile bu açığı para basarak kapatmıştır. Vurgunun siyasi boyutu araştırıldığında birçok siyasetçi görevden alınmıştır. Olaya Bosna-Hersek cumhurbaşkanının da ismi karışmıştır ve görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Bu durum hem Bosna-Hersek'in ekonomisini hem uluslararası prestijini sarmıştır. Sırp milliyetçilerin Bosna-Hersek üzerindeki baskısı bu dönemden sonra daha da fazla artmıştır. Yaşananlar tüm dünya basınında skandal olarak yer bulmuştur (Butturini, 1987; Kamm, 1987).

³⁸ Dinar, Alman markına bağlanarak konvertibl hale getirildi, tüketim kısıtlandı, sıkı para politikası uygulanmaya başlandı, sübvansiyonlar tahliye edildi ve tüm işletmeler ile toplumsal mülkler özelleştirildi. Ekonomi politikası ilk başta olumlu sonuç verdi ve yüzde 200'e dayanan enflasyon oranları sıfırlandı

gelişme insanları biraz umutlandırırsa altı ay gibi kısa bir sürede ekonomi yeniden kötüye gitmeye başlamış ve bu durum sadece milliyetçiliği keskinleştirmiştir (Tanyerli, 1990, ss. 5–12). Bu ortamda Komünist Partiler de işlevlerini yitirmiş ve fiilen son bulmuştur. Öte yandan Federal Parti’de artık karar almak mümkün değildir. Siyasette artık milliyetçi söylemleri olan partiler aktif rol oynamaktaydı. Sırbistan’da da Komünist Parti’nin işlevini kaybetmesi ile parti Emekçi Halkın Sosyalist Birliği Partisi ile birleşmiş ve adını Sırbistan Sosyalist Partisi (SSP) olarak değiştirmiştir. Miloseviç partinin lideriydi ve tüm söylemleri Kosova ve Arnavutluk üzerine kuruluydu (Sell, 2003, ss. 79–80).

Bu dönemde, federal yönetim yenilenmek adına bir anayasa taslağı oluşturmuş ve bu taslağı yasalaştırmak için halk oylamasına sunmuştur. Taslak, Sırpların büyük desteğini almıştır.³⁹ Desteğin sebebi gerçekleşecek anayasaya göre Voyvodina ve Kosova’nın özerklik haklarının resmi olarak ellerinden alınmasıdır. Kosovalı Arnavutlar bu anayasayı reddederek 2 Temmuz 1990 tarihinde bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Aslında Kosovalı Arnavutlar, federal yönetimde tıpkı diğer altı cumhuriyet gibi tam karar alma yetkisi istemekteydi. Ayrıca Sırpların giriştikleri baskı ve asimilasyon politikalarına karşı set kurmak bir diğer amaçlarıydı (Emiroğlu ve Çakır, 2008, ss. 89–90). Bağımsızlık ilanını dünya üzerinde tanıyan tek ülke, Kosova içerisinde yüksek oranda soydaşa sahip olan ve bu bölgede yayılcı hedefleri olan Arnavutluk’tur. Ne federal yönetim ne de Sırbistan bu bağımsızlığı tanımıştır. Öte yandan yeni anayasa kabul edilmiştir ve Kosova özerkliğini federal yönetim nezdinde kaybetmiştir. Bağımsızlık ilan eden Kosova, yaşanan tüm gerginliklere rağmen genel seçime giderek İbrahim Rugova’yı başbakanı seçmiştir. Aslında Yugoslavya Federasyonu bu dönem içinde birçok sorunla boğuşmaktaydı ve Kosova meselesi tüm bu sorunların gölgesinde tüm hızıyla devam etmiştir. Sesini dünya kamuoyuna duyuramayan Kosovalı Arnavutlar bu tarihten sonra silahlı örgütlenmeye girişmiştir.

Yugoslavya genelinde Aralık 1990’da gerçekleştirilen genel seçimlerde, halkın desteğini sağlamak amacıyla Sırbistan tamamen Kosova ve milliyetçilik üzerine

fakat zaman geçtikçe yüzde 75’i vurmuştur. Gerçekleşen acı tabloyu toparlamak giderek imkânsızlaşmıştır (Bora, 1995, s. 137).

³⁹ Yeni Anayasa’ya göre, Sırbistan’ın resmi alfabesi Kiril Alfabesi olacaktı. Yıllardır kullanılan Latin alfabesine karşı Kiril alfabesini canlandırma seferberliği başlatıldı (Bora, 1995, s. 122).

odaklanmıştır. Gdlen Şovenist politika sonucu, Miloseviĉ'in liderliğindeki Sırbistan Sosyalist Partisi 250 sandalyenin 194'n kazanmıştır. Cumhurbaşkanlığı seĉiminde ise, ikinci turda yüzde 65 oranında bir oy olan Miloseviĉ gücünü tam anlamıyla pekiştirmiştir (Bora, 1995, s. 144). Şüphesiz milliyetĉi söylemler halk tabanında karşılığını bulmaktaydı. Seĉim sonrası baskı ve asimilasyon politikası devam etmiştir. Öte yandan Kosova'nın yanında Voyvodina'da da uygulanan baskıya karşı tepkiler oluşmaya başlamıştır.

Yugoslavya'nın bir diğer cumhuriyeti olan ve ikinci Sırbistan olarak nitelendirilen Karadağ'da ise, ekonomik durum oldukĉa kötüydü. Karadağ'ın federal hükümete katkısı yüzde iki civarındaydı. Karadağ yönetimi tamamen Sırbistan yönetimine bağlı vaziyetteydi. Komünist Parti sadece Karadağ'da adını değiştirmemişti ve son seĉimlerde 125 sandalyenin 83'n kazanmayı başarmıştır. Cumhurbaşkanlığını ise Komünist Parti'den Sırp yanlılığı ile bilinen Momir Bulatoviĉ kazanmıştı. Karadağ, Sırbistan'ın gölgesi altındaydı ve milliyetĉilik burada da giderek güçlenmekteydi. Öyle ki, Bulatoviĉ, Miloseviĉ'in ayak izlerini takip etmekteydi ve aldığı her kararda Sırbistan'ı desteklemekteydi (Bora, 1995, ss. 140–145).

Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nde gerĉekleřen seĉimlerde ise Müslüman Boşnakların partisi yüzde 38 oranında oya sahip olmuş ve 240 sandalyenin 86'sını selde etmeyi başarmıştır. Sırp milliyetĉisi, Sırp Demokrat Partisi ise yüzde 30 oranında oyu ile 72 sandalye kazanmıştır. Hırvat milliyetĉisi olan Hırvat Demokrat Birliği ise yüzde 16 oy ile 44 sandalyeye yerleşmiştir.⁴⁰ Oyların üç millet arasında dağıldığını görmekteyiz. Bu dağılım sonucunda, bir koalisyon hükümeti oluşturulmuştur. İki Müslüman, iki Sırp, iki Hırvat ve Macar, Arnavut ve Karadağlı azınlıkları temsilen bir kişi olmak üzere toplam yedi kişiden oluşan bir Başkanlık Kurulu kurulmuş ve kurulun başına Demokratik Eylem Partisi'nin (*Stranka Demokratske Akcije*, SDA) lideri Aliya İzzetbegoviĉ⁴¹ seĉilmiřtir. Aliya İzzetbegoviĉ, dindarlığının yanında düşünsel olarak ileri bir konumda olması ile bilinmekteydi. İzzetbegoviĉ, Bosna-Hersek'in geleceğinin Slovenya ve

⁴⁰ Komünist Parti yüzde 10 oranında oy alırken, Yugoslavya Reformcu Gçler Birliği ise yüzde 6 oy oranında oy almıştır (Bora, 1995, s. 149).

⁴¹ Bosnaski Samac'da dünyaya gelen Aliya İzzetbegoviĉ, iki yaşında Saraybosna'ya taşınmıştır. Hukuk fakültesi mezunudur. Genĉ Müslümanlar adlı oluşumda aktif yer almıştır. Siyasi görüşlerinden dolayı iki kez hapis cezasına ĉarptırılmıřtır ve hapisten ĉıktıktan sonra Demokratik Eylem Partisi'ni kurmuştur (İzzetbegoviĉ, 2016, ss. 11–56).

Hırvatistan'a bağlı olduğunu ve bu iki cumhuriyetin Sırbistan'ı dengeleyeceğini düşünmekteydi. Cumhuriyette tansiyon oldukça yüksekti. Sırp Demokratik Partisi Başkanı Radovan Karaciç olası bir dağılmada Bosnalı Sırp'ları Miloseviç'in temsil edeceğini söyleyerek Sırbistan'a bağlanma mesajları vermektedir. Ülkede, Bosna-Hersek topraklarının Sırbistan'a bağlanmasını düşünenlerin yanında Hırvatistan'a da bağlanmasını hayal edenler bulunmaktaydı. Bu durum Bosnalı Müslümanları birlikte kalınma fikri yerine bağımsız bir Bosna-Hersek fikrine yöneltmiştir (Bora, 1995, s. 150). Bazı ılımlı düşünürler ise Bosna-Hersek'in kantonlara bölünmesi fikrini ortaya atmıştır. Oluşturulacak farklı kantonlar sayesinde farklı etnik ve dini gruplardaki insanlar kendi kantonlarında rahat edebilecektir. İzzetbegoviç ise bölünmenin imkânsızlığını vurgulayarak federasyonun bir arada kalması için çaba göstermiştir (İzzetbegoviç, 2003, ss. 128–129).

Federasyonun bir arada kalması için çaba gösteren bir diğer cumhuriyet Makedonya'dır. Bağımsızlıkların ilanı sonrası Sırbistan ile baş başa kalmak istemeyen ve komşuları tarafından huzursuz edileceğinden emin olan Makedonya Cumhuriyeti federasyondan ayrılmayı savunan söylemlerin karşısında durmuştur. Fakat milliyetçilik bu cumhuriyette de hızla artmıştır ve şüphesiz bunda iç politik gelişmelerin payı oldukça fazladır. 1989'da değiştirilen anayasada Makedonlar hariç diğer etnik grupların adına yer verilmemiş, Makedon ulusunun üstünlüğü amaçlanmıştır. Bu durum sonucu Arnavut milliyetçiliği yükselmeye başlamış ve hissedilen Arnavut milliyetçiliği Makedon milliyetçiliğini de tetiklemiştir. Tıpkı Kosova'da olduğu gibi Makedon milliyetçiliğinin temel unsuru Arnavut karşıtlığıdır. Fakat diğer cumhuriyetlerin aksine 1990 Seçimlerinde Makedonya'da milliyetçi söylemler ile gündeme gelen partiler değil Yugoslavya'nın bütünlüğünü savunan Sosyal Demokratlar Birliği lideri Kiro Gligorov cumhurbaşkanı seçilmiştir. Halk ne kadar Yugoslavyacılıktan yana olsa da dış politika ve diğer cumhuriyetlerde yaşananların yansımaları suları ısıtmıştır. Sırbistan'ın Kosovalı Arnavutlar'a uyguladığı baskı ve asimilasyon Makedonya'ya da sıçramış buradaki Arnavutlar'da kötü muameleyle maruz kalmıştır. Bu dönemde Makedonya'dan Türkiye'ye ciddi bir Arnavut göçü söz konusudur. Ayrıca Sırbistan'ın Büyük Sırbistan haritasında Makedonya topraklarının tamamı yer almaktaydı. Bu durumda Makedonya'nın federasyonun devamını istemekten başka şansı kalmamıştır (Bora, 1995, ss. 152–157). Ülkesel milliyetçiliği savunan ve Yugoslavya'nın devamı ile kendi

varlığını ilişkilendiren bu cumhuriyet, yaşanan gelişmeler sonucunda varlığının devamı için, komşulardan gelebilecek olası toprak talebinin önüne geçmek ve etnik bölünmeler yaşamamak adına etnik ve ayrılıkçı bir milliyetçiliğe yönelmiştir. Makedon kimliği oluşturmak istenmiş ve yeniden kabileleşme yolu seçilmiştir.

3.3. BAĞIMSIZLIK SÜREÇLERİ

Cumhuriyetlerde gerçekleştirilen seçimler ve gelen sonuçlar çözülme sürecine hız kazandırmış ve bağımsızlık için destek arayışına giren ilk ülke Slovenya olmuştur. Slovenya, Berlin duvarının yıkılması ve Soğuk Savaş'ın son bulmasının ardından Avrupa'ya daha fazla entegre olmak için çaba göstermiştir. Slovenya Cumhurbaşkanı Milan Kočan, 1991 yılında yaptığı bir açıklamada Hırvatistan üzerinden gelen baskıların devamı halinde Birleşmiş Milletler Barış Gücünü göreve çağıracağını belirtmiştir. Bu açıklama Sırp Cumhuriyeti'nde hainlik olarak nitelendirilse de gelen tepkiler Slovenya'nın bağımsızlık takvimini uygulamasına engel olamamış ve Slovenya Parlamentosu, 23 Aralık 1990 tarihinde bağımsızlık referandumu yapılmasına karar vermiştir. Yeni hükümet bağımsızlık için hazırlıklara başlamış ve gerçekleşen referandumda sandıktan yüzde 88.2 oranında bağımsızlık yanlısı oy çıkmıştır. Oylamanın ardından Slovenlerin ilk icraatı uluslararası sınır geçitlerini devralmak olmuştur. Böylece Yugoslavya Ordusu'nun sınırları ele geçirmesinin önüne geçilmiştir. Öte yandan Slovenya, beklenenin üstünde bir direniş göstermiş ve on gün süren savaşın sonunda zafer kazanmıştır. Bu savaş Slovenya'nın kurtuluş savaşı olarak nitelendirilmiş ve Slovenlerin vatanseverliğini ve milliyetçi duygularını arttırmıştır. Ayrıca Slovenya, Avrupa'yı ve Amerika Birleşik Devletleri'ni bağımsızlığının uyuşmazlığın çözümü olacağı konusunda ikna etmiş ve çatışmanın durdurulması için yardım çağrısında bulunmuştur. Avrupa Topluluğu (AT) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gerçekleştirdikleri diplomatik girişimlerin ardından çatışmanın durdurulması gerektiğini taraflara bildirmiştir. Gerçekleşen ateşkesin ardından Brioni Bildirisi imzalanmıştır. Sırbistan bu bildiriye Slovenya'nın bağımsızlığından vazgeçmesini içerdiği için kabul etse de Slovenya bu bildiriye kabul etmeyerek bağımsızlığının tanınması için 19 Aralık

1991 tarihinde AT'ye başvurmuştur. Slovenya bağımsızlık sürecini oldukça kontrollü ve mantıklı yürütmeyi ve sonuçlandırmayı başarmıştır. Yugoslavya'ya bağlı iken kendi dilini ve kültürünü korumuş ve bunun yanında diğer ülkelerle ekonomik ve diplomatik ilişkilerini oldukça güçlü tutmuştur. Bu doğrultuda bağımsızlık sonrası pek zorlanmamıştır. Ekonomik olarak diğer cumhuriyetlerden ileri olmak, ulusal bilinci korumak ve gerçekleşen baskılar Slovenleri bağımsızlığa iten en önemli unsurdur (Azarkan, 2011, ss. 60–63; Bora, 1995, ss. 158–160).

Hırvatistan'da başa geçen Hırvat Demokrat Birliği ise yönetimde milliyetçi yapılar üzerinde durmuştur. Tucman'ın amacı ulusal bütünleşmeyi sağlamaktı bunun için sağ-sol görüşleri benimseyen insanları ortak bir amaçta birleştirmek istemiştir. Bu ortak amaç şüphesiz Hırvatistan'ın bağımsızlığıydı. 25 Temmuz 1990'da parlamento demokratik ve bağımsız bir Hırvatistan hedefi için yeni bir anayasa oluşturarak, Avrupa ile uyumun kolaylaşması adına Latin Alfabesine geçiş sağlamıştır. Ülke “Hırvatların ve Hırvatistan'da yaşayan Sırpaların ülkesi” olarak tanımlanırken bu tanım “Hırvatların ve burada yaşayan diğer halkların ülkesi” olarak değiştirilmiş ve Hırvat halkının self-determinasyon hakkına sahip olduğu maddesi eklenmiştir. Ayrıca yeni anayasa sadece Hırvatistan topraklarında yaşayan Hırvatlara değil, Bosna-Hersek'te ve diğer ülkelerde yaşayan Hırvatlara da vatandaşlık hakkı vermekteydi. Bu durumda vatandaşlık alan fakat Hırvatistan topraklarında yaşamayan Hırvatlar da oy kullanma hakkı kazanmıştır (Bartlett, 2003, s. 38). Bu durum Hırvatistan'ın etki alanını şüphesiz artırmıştır. Gerçekleştirilen anayasal düzenlemelerin yanı sıra simgesel düzenlemelerle de halkın Hırvat milliyetçiliğine odaklanması sağlanmıştır. Kullanılan bayrak değiştirilmiş ve yerine orta çağ Hırvat krallıklarının ve Ustaşaların kullandığı kırmızı beyaz satranç tahtası şeklindeki bayrak getirilmiştir (Irvine, 1997, ss. 8–12). Tucman tüm seçim propagandasını Bosna-Hersek üzerinden yürütmüştür. Sahip olduğu yayılcı politikalar doğrultusunda, Bosna-Hersek topraklarının büyük bir kısmının aslında tarihi Hırvatistan'a ait olduğunu ileri sürmüştür. Ona göre Hırvatlar ve Boşnaklar birleşerek Sırlara karşı direnebilecekti ve yeni kurulacak olan ülkede Bosna-Hersek topraklarının Hırvatistan'a katılması gerekmektedir.

Öte yandan, Hırvatistan'da Sırp azınlık sorunu gündemden güne artmaktaydı. Bilinen en önemli bunalım Krayina bunalımıdır. Krayina bölgesi Hırvatistan'ın güneyinde Bosna-

Hersek sınırında kurak ve dağlık bir bölgedir. Avusturya-Macaristan yönetiminde bu bölgeye Sırlar yerleştirilmiş ve onlara belirli haklar tanınmıştır. Bu haklar karşılığında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Sırlardan savaş zamanı Osmanlıya karşı asker beklemiştir. Geçen zamana rağmen Krayina Sırları, kendilerinin 300 yıllık tarihi bir öneme sahip olduğunu savunurken, Hırvatlar böyle bir bölgenin var olmadığını vurgular (Bora, 1995, s. 164). Krayina Sırları çok partili dönemde, Krayina Sırları Sırp Demokratik Partisi çevresinde örgütlenmiş ve amaçlarının Sırbistan ile birleşmek olduğunu duyurmuştur. Parti seçimlerde halktan bekledikleri desteği alamasa da amacından vazgeçmemiştir. Öte yandan bu süreçte Çetnikler de bölgede güçlenmiştir. Öte yandan, Hırvatlar bölgede yaşanan gelişmeler ve yükselen milliyetçiliğin yanı sıra Slovenya'nın da referanduma gitmesinin etkisi ile 19 Mayıs 1991 tarihinde bağımsızlık referandumu düzenlemiştir. Gerçekleşen referandumda seçmenlerin yüzde 93'ü bağımsızlık yönünde oy kullanmıştır. Bunun üzerine Krayina Özerk Sırp Bölgesi referandumu boykot ederek, Sırbistan'la birleşmek ve Yugoslavya'nın bir parçası olarak kalmak istediğini ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanının ardından AT'nin ve ABD'nin araya girmesi ile Hırvatistan ve Slovenya bağımsızlık ilanını üç ay ertelemiştir. Şunu söylemeliyiz ki, Slovenya'ya karşı gerçekleştirilen operasyon sonrası Sırbistan, Slovenya'nın bağımsızlığını kabul etmiş görünse de aynı durum Hırvatistan için neredeyse imkânsızdı. Bilenen o ki, Hırvatistan'da hatırı sayılır bir Sırp nüfus yaşamaktaydı ve Krayina bölgesi tasvir edilen Büyük Sırbistan'ın içindeydi. Bu tablo ile Sırbistan'ın Hırvatistan'dan vazgeçmesi mümkün değildi. 11 Ağustos 1991 tarihinde Hırvatistan, ulusal ordusunu kurduğunu ilan etmiştir ve bu tarihten bir ay sonra Yugoslavya Ordusu Hırvatistan'a karşı saldırı başlatmıştır (Bartlett, 2003, s. 39).

Yugoslavya Ordusu'nun Hırvatistan'a ve Slovenya'ya saldırı başlatmasını AT kararsız bir tutumla karşılamış ve iki ülkenin bağımsızlık ilanı sonrası yapılan açıklama ile 'Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün desteklendiğini' bildirmiştir. Tarafsız bir konumda durmaya çalışarak bölgeye gözlemciler gönderen AT, taraflar arasında arabulucu olmaya çalışsa da bunun başarılı sonuçlar getirmediğini fark ederek ekonomik yaptırım kararları almıştır. Bu süreçte AT önderliğinde gerçekleşen barış görüşmelerinde pozitif kazanımlar elde edilmediğinin altını çizmekte yarar vardır. Bunun sebebi AT üyelerinin ortak bir tavır sergileyememeleridir. Öyle ki, AT önemli üyelerinden Almanya hem Slovenya'nın hem de Hırvatistan'ın bağımsızlıklarını

tanyarak Yugoslavya'nın çözüme sürecinin geri dönüşü olmayacağını ispatlamıştır (Tekin, 2012, ss. 22–24). Bunun dışında AT uyguladığı ekonomik yaptırımlar Yugoslavya'ya 650 milyon dolar ile 1.2 milyar dolar arası ekonomik kayıp olarak geri dönmüştür (Ülger, 2002, ss. 153–163).

Avrupa ile Sırbistan'ın çeşitli gerginlikler yaşaması sonucu Sırp halkı milli birlik ve beraberlik duygusu ile hareket etmeye başlamış, Miloseviç'e olan destek giderek artmıştır. Diğer yandan çatışmalar hızla devam etmiş ve Ağustos ayına gelindiğinde savaş Hırvatistan-Sırbistan çatışmasından topyekûn bir savaşa doğru evrilmiştir. Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tucman kendi deyimini ile evlatlarını Sırp zulmüne dur demek için cepheye çağırması ve ilk kez kamuflaj giyerek moral ziyaretleri gerçekleştirmiştir. Her iki tarafında kendi ordusuna ve kendini destekleyen ülkelere güveni tamdı bu doğrultuda zaman zaman bölgelerden ateşkes çağrısı ve yeni federasyon modeli önerileri gelse de ortak bir payda da buluşmak mümkün görünmüyordu. Bu bağlamda çatışmaların topyekûn bir savaşa doğru ilerlemesi ve çözümün uzaklığı Avrupa ülkelerini endişelendirmiş ve Almanya'dan sonra İtalya da Hırvatistan ve Slovenya'yı tanıyabileceğini bildirmiştir. Bu iki ülkeyi tanımak Yugoslavya'nın parçalanışını onaylamaktı. 28 Ağustos'ta AT, üç gün içinde ateşkes imzalanması gerektiğini aksi takdirde yaptırım uygulayacağını duyurmuştur. Taraflar bir araya gelse de masadan ateşkes antlaşması çıkmamıştır. Bu üç gün içinde ciddi anlamda sivil kayıp verilmiştir. Hırvat komiteler Belgrad'ta bombalı eylemlere girişmiş, Sırbistan ise eylemlere şiddetli topyekûn savaş ile karşılık vermiştir. Miloseviç'in başarılı bir tablo çizdiğini söylememiz mümkündür. AT ise beklenenin aksine yönlendirme ve müdahale konusunda oldukça başarısız olmuştur. Yaşanan gelişmeler sonrası barış gücü oluşturma fikrini tartışmaya başlamış ve Amerika Birleşik Devletleri'nden de destek görmüştür. Öte yandan 25 Eylül 1991 tarihinde BM aldığı 713 sayılı karar ile Yugoslavya'ya silah ambargosu başlatarak (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1991) silah ulaşımının engellenmesini ve savaşın bitmesini hedeflemişse de beklenen olmamıştır. Ambargonun adaleti sağladığını söylememiz mümkün değildir. Yugoslavya Ordusu'nun neredeyse tamamı elinde olan Sırp için durum değişmezken diğer cumhuriyetler ambargo ile zayıf pozisyonda bırakılmış ve Sırp güçler karşısında korunmasız kalmıştır. Bu sırada Hırvatistan'daki savaş tırmanmış, 12 ateşkes imzalanmış fakat barış sağlanamamıştır. 2 Ocak 1992 tarihinde

imzalanan 13. ateşkesin ardından Mavi Berelilerden oluşan Barış Gücü Hırvatistan'a ulaşarak UNPA kuşağını oluşturmuştur (Klemenčić ve Schofield, 2001, s. 30).

Her ne kadar barışı korumanın mümkün olmadığı görünse de Makedonya ve Bosna-Hersek denge politikası izlemeye ve savaş kendi topraklarına taşımamaya çalışmıştır. Bosna-Hersek savaşa genç erkekleri göndermeyi reddederek savaşın kendi savaşı olmadığını altını yeniden çizmiştir. Öte yandan hem iç hem de dış siyaset Bosna-Hersek'in savaş dışı kalmasını mümkün kılmamıştır. Sırp Demokratik Partisi Bosna-Hersek içinde özerk bölgeler oluşturmaya başlamıştır. Bu bölgelerden ilki 16 Eylül 1991'de oluşturulan ve merkezi Banya Luka'da bulunan Krayina Sırp Özerk Bölgesi olmuştur. Bu bölgeyi, merkezleri Saraybosna'da olan Hersek ve Romanija Sırp Özerk Bölgeleri izlemiş ve 9 Ocak 1992'de, sözde Sırp Ulusal Meclisi, Bosna-Hersek Sırp Ulusu Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir (İzzetbegoviç, 2003, ss. 123–126). Bosnalı Sırp'ların dışında Bosnalı Hırvatlar da otuz belediyelik Hersek-Bosna-Hırvat Topluluğunu oluşturmuş ve ardından Hırvat aşırıları Hersek-Bosna-Hırvat Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Şüphesiz tüm bu adımlar Bosna-Hersek'in parçalanması için atılmaktaydı. Etnik milliyetçilik ve ulus devlet talepleri artık kontrolden çıkmıştır.

Bosna-Hersek ve Makedonya da tıpkı Slovenya ve Hırvatistan gibi bağımsızlık referandumuna hazırlanmış ve iki gün süren bir referandum gerçekleştirmiştir. 3.253.847 kayıtlı seçmenin yüzde 63,4'ü sandığa gitmiş ve⁴² referanduma katılanların yüzde 99'dan fazlası evet seçeneğini işaretlemiştir. Referandum sonucunun getirdiği yasal haklara dayanan Bosna-Hersek Parlamentosu, 3 Mart 1992 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş ve 6 Nisan 1992 tarihinde Bosna-Hersek Devleti AT tarafından, 7 Nisan'da ise ABD tarafından tanınmıştır.⁴³ Tarihler 22 Mayıs 1992'yi gösterdiğinde ise Birleşmiş Milletlere kabul edilmiştir (Tekin, 2012, s. 7). Bağımsızlık ilanının ardından Sırp milisler şehirde barikat kurmaya başlamış ve Müslüman çoğunluklu kentleri teker teker ele geçirmiştir. Boşnakların ve Hırvatların hazırlıksız olduklarını söylememiz mümkündür. Bosnalılar böyle bir savaşa Avrupa tarafından izin

⁴² Referandumun ilk günü olan 29 Şubat tarihinde Bosnalı Hırvatlar Tudman'ın emri ile sandığa gitmeyi tercih etmezken ikinci gün Tudman'dan gelen yeni bir emir ile referanduma katılmışlardır. Tudman'ın fikrini değiştirmesinin ardında Hırvatistan'ın güney ve doğu sınırlarının birkaç yüz kilometresi boyunca Büyük Sırbistan'ın kurulması ihtimali yatmaktaydı (İzzetbegoviç, 2016, s. 126).

⁴³ Bağımsız Bosna-Hersek'in ABD tarafından tanınmasının ardından aynı gün Bosnalı Sırp'lar Sırp Cumhuriyeti kurduklarını duyurmuşlardır (Tekin, 2012, s. 7).

verilmeyeceği düşüncesini uzun süre korumuştur. Askeri bir düzen sağlamaları uzun zaman almıştır. Bu süre zarfında binlerce sivil hayatını kaybetmiş ve Saraybosna tarihinin en uzun kuşatmasını yaşamıştır. Şehrin etrafının dağlarla çevrili olmasını iyi kullanan Sırp halkı adeta kısıpca almayı başarmıştır. Uzun süre yiyecek sıkıntısı çeken halk kazdıkları tüneller ile hayata tutunmuştur.⁴⁴ Savaş boyunca sistematik etnik temizlik uygulanmıştır. Özellikle Sırpların yoğunlukta olduğu bölgelerde bu durum oldukça kolay ilerlemiş, kamplarda toplanan sivil halk çok zor şartlarda çeşitli işkencelerden geçerek hayatta kalma mücadelesi vermiştir.⁴⁵

1992 yılının Haziran ayında Hırvatistan ve Bosna-Hersek arasında gerçekleşen anlaşma sonucu Hırvat Ordusu etkin bir biçimde Boşnaklara yardımcı olmuş ve bu dayanışma ile Mostar şehri kurtarılmıştır. Fakat Hırvatlar ile Bosnalılar arasında da milliyetçilik yükselmiştir. Hırvatistan'ın hedefi Bosna-Hersek'in güneyini topraklarına katmaktır. Bu doğrultuda Hırvat şovenistler milliyetçi düşünceleri alevlendirmiştir. Etnik kimliğe dayalı yayılcı bir milliyetçilik güden Hırvatlar neredeyse Bosna-Hersek topraklarının çeyreğine hâkimdi. Hırvat Ordusu gerçekleştirdiği taciz ateşleri ile Bosnalıları zor durumda bırakmıştır. Öyle ki, insanı yardım konvoylarına el koyan Hırvat güçleri halktan haraç kesmiştir. Batı Hersek'te Hırvat Ordusu birliklerini yöneten Mate Boban, Mostar ve Travnik'i içine alan Hırvat Hersek-Bosna Cumhuriyeti'ni ilan etmiştir. Bu durum Hırvatistan ve Bosna-Hersek için uzlaşmanın tamamen bitmesi demektir. İki taraf arasında yaşanan gerginlikler sonucu Travnik ve Mostar, Hırvat ve Müslüman bölgesi olmak üzere ikiye bölünmüştür fakat çatışmalar ve huzursuzluk uzun süre sürmüştür.

1993 yılının başında BM ve AT temsilcileri Cyrus Vance ve Lord Owen savaşı bitirmek için arabuluculuk yapmaya başlamış ve Cenevre görüşmelerinde Bosna-Hersek sorununa çözüm getirmek adına kanton sistemini önermiştir. Bu plana göre Bosna-Hersek on kantondan oluşacaktır. Bu kantonların üç Hırvat, üç Sırp ve üç Müslüman

⁴⁴ Saraybosna Tüneli, 1993 yılının ilk yarısında 5 ay içinde tamamlanmıştır. Kuşatma altındaki şehre tünel yardımı ile 100.000 tondan fazla silah mühimmat ve gıda malzemesi girdiği tahmin edilmektedir. Aynı zamanda tünel Netrava nehrinden gelen 10-15 Negavatlık elektriğin şehre ulaşımında da rol oynamaktaydı (İzzetbegoviç, 2016, s. 173).

⁴⁵ Etnik temizliği gerçekleştiren ana aktör Çetniklerdi. Boşnakların Müslümanlaştırılan Sırp olduğu düşüncesini savunmaktaydılar. Yugoslavya Federal Ordusu da Bosna-Hersek'de ki Sırp gücünün temel unsuruydu fakat federasyon tüm askerlerini geri çektiğini, Bosna'da savaşan Sırpların gönüllü orada olduklarını duyurdu. Sırp saflarında gönüllü Romanyalı, Rus ve Ukraynalı askerlerinde savaştığı bilinmektedir (Bora, 1999, ss. 97-98).

kantonundan meydana gelecek, başkent Saraybosna ise özel statülü tüm etnik grupların yaşadığı bir eyalet olacaktı. Eyaletlerin kendi yargıları ve sistemleri olsa da dış politikada Bosna-Hersek yani merkezi hükümet tarafından temsil edileceklerdi (Ahrens, 2007, ss. 153–156). Devlet başkanlığı ise üç etnik grubun temsilcisinin olduğu konsey tarafından yönetilecekti. Taraflar bu plan üzerinde uzlaşmıştır (Allcock, Milivojević ve Horton, 1998, s. 371). Öte yandan ABD'nin güç kullanma tehdidi bu uzlaşmayı kolaylaştırmıştır. İmzalar atılsa da eylem sürecinde taraflar istekli davranmamıştır. Sırp milisler kararları uygulamazken, Hırvatlar barış sürecini avantaja çevirmek için çaba göstermiştir. Müslümanlar planı kabul etmişlerse de huzursuzluk hâkim olmuştur çünkü plan Bosna-Hersek topraklarının büyük bir bölümünü Sırp yönetimine bırakmıştır. Bunun dışında ülkesel milliyetçilik savunan Boşnaklar, etnik grupları kantonlar şeklinde ayırmanın çözüm getirmeyeceğini savunmuştur. Boşnakların lideri İzzetbegoviç (2003, s. 209) savaş sonunda yayımladığı *Tarihe Tanıklığım* adlı kitabında Vance-Owen Planı'nı adil olmamasına rağmen onayladıklarını bunun sebebinin savaşı durdurmak olduğunu söylemiş ve Bosna-Hersek'in ilerleyen zamanda yeniden birlik ve beraberlik ruhunu sağlayacağına olan inançlarını vurgulamıştır. Saraybosna ruhu diye adlandırılan bu inanç savaş boyunca yerini ve önemini korumuştur. Zaman içinde Müslümanlar çeşitli operasyonlarda başarı sağlamaya başlamış ve elde edilen başarı moralleri yükseltmiştir. Böylece Müslüman Boşnaklar için de Vance-Owen Planı etkisini yitirmiştir. ABD'nin tam anlamıyla plana destek vermeyişi de planı zayıflatmıştır. ABD'nin daha çok Müslüman kesimi desteklediğini söyleyebiliriz. Bu doğrultuda Sırp tarafına silah ambargosunu ağırlaştırmış ve Müslümanlara insanı yardımı artırmıştır. Fakat Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunu kaldırmamıştır. Bunun yanında Sırp savaş suçluları için bir mahkeme kurulacağını duyurmuştur. ABD'nin müdahale etme ihtimali de Sırbistan'ı az da olsa dizginlemiş fakat bu durum Vance-Owen Planı'nı sonuca ulaştırmaya yetmemiştir. Uzun süren bu gel-gitler sonucu plan askıda kalmıştır. Bunun en önemli sebebi tüm tarafların Vance-Owen Planı'nın masaya koyduğu haritayı kendi lehine değiştirmek istemesidir. Bu yüzden operasyonlar şiddetlenmiştir. Öyle ki, Sırp Srebrenica'da, Hırvatlar Mostar'da haritayı kendi lehlerine çevirmek adına etnik arındırmaya girişmiştir. Tasvir edilen harita ile son durum birbirlerinden oldukça uzaklaşmıştır. Yaşadıkları soykırımların ardından Müslümanlar da misilleme yapmaya başlamış ve birçok Hırvat, Sırp sivil bu harekâtlarda hayatını kaybetmiştir. Her iki

tarafın kayıpları milliyetçilikle gelişen ve oldukça güçlü hissedilen kini giderek şiddetlendirmiştir.

Vance-Owen Planı işlevini yitirince yeni bir plan üzerine odaklanılmıştır. Yeni plana göre Bosna-Hersek üç milli devlete bölünecektir. Müslümanlara yüzde 20'lik bir toprak düşerken, Sırp lar Bosna-Hersek'in yarısına sahip olmaktadır. Cenevre Planı olarak adlandırılan bu plan, oldukça işlevsizdi. Müslümanlara bırakılan topraklar iki bölgeydi ve birbirleriyle bağlantıları yoktu. Saraybosna için bir gelecek projeksiyonu yapılmıyordu. Güvenli bölgelerin bahsi geçmiyordu. Ayrıca Bosna-Hersek'te bulunan Sırp Özerk bölgelerinin ileride Sırbistan'a bağlanmasını mümkün kılan bu plan Müslümanlar için hayal kırıklığı olmuştur. Gerçekleştirilen müzakereler sonucunda Cenevre Planı'nda revizyona gidilmiştir. Müslümanların yüzde 35 oranında toprağa sahip olması ve toprakların koridorlar ile birbirine bağlanması kararlaştırılmıştır. Plana göre Saraybosna açık kent statüsünde olacaktı fakat bu plan da başarıya ulaşmamıştır. Önerilen tüm planlar Bosna-Hersek'in üçe bölünmesi üzerinedir ve çizilen haritalara göre Bosna-Hersek'i tek bir üniter devlet halinde tutmak mümkün değildi (Bora, 1999, ss. 253–257).

Uluslararası sistemde makul bir çözümün bulunamaması ile Sırp lar, Haziran 1995'te harekete geçip NATO'nun güvenli bölge ilan ettiği ve Hollandalı askerlerce korunan Srebrenica'yı ele geçirmiştir (BBC News, 2018). Kadınlara sistematik tecavüzlerin uygulandığı, çocukların deyim yerinde ise köle olarak satıldığı insanlık dışı uygulamalara sahne olan Srebrenica'da 8372 Müslüman katledilmiştir (Alp, 2017, ss. 156–157). Sırp ların bu denli büyük bir saldırıya geçmesinin ardında ABD'nin Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunu kaldırma niyeti yatmaktadır. Sırp lar, silahlanacak Boşnakların güçlenmesi ihtimaline karşı mümkün olduğunca toprak elde etme çabasına girmiştir. Bu saldırıdan sonra Boşnaklar ve Hırvatlar ortak bir harekât için anlaşmıştır. NATO ise Belgrad'ı ve Sırp güçlerini hızlı bir karar alarak bombalamış ve bu son gelişmeler Sırp ları masaya oturmaya mecbur bırakmıştır (Hacıoğlu ve Cüneyt, 2010, ss. 10–12).

Kasım 1995 tarihinde ABD'nin Ohio eyaletinde bulunan Dayton şehri yakınlarındaki Wright-Patterson Hava Üssünde, ABD Dışişleri Bakan Yardımcısı Richard Holbrooke önderliğinde yürütülen görüşmelerde uzlaşmaya varılmıştır (Tekin, 2012, s. 28). Bosna-

Hersek'i Aliya İzzetbegoviç, Hırvatistan'ı Franjo Tudman ve Yugoslavya Federasyonu'nu Slobodan Miloseviç temsil etmiş ve 14 Aralık 1995 tarihinde antlaşma tamamlanarak imzalar atılmıştır. Antlaşmaya göre Bosna-Hersek, Bosna-Hersek Federasyonu'ndan ve Sırp Cumhuriyeti'nden oluşacaktı. Toplamda 10 farklı kantona bölünen Bosna-Hersek'in başkenti Saraybosna ise bir hükümete, meclise, başkanlık sistemi ve anayasal mahkemeye sahip olan birleşik bir yapı ile yönetilecekti (Semercioğlu, 2017, s. 1152). Antlaşmaya göre, başkan ve meclis demokratik seçimler ile belirlenecek, Bosna-Hersek; Hırvat, Sırp ve Boşnak'tan oluşan bir başkanlık konseyi ile yönetilecekti (Hacıoğlu ve Cüneyt, 2010, s. 11). Başkanlığın sekiz ayda bir el değiştirmesi ve karar almak için iki üyenin aynı kararda anlaşması da şart koşulmuştur (Garip, 2017, s. 5). Dayton Antlaşması'nın ardından Bosna-Hersek'in güvenliği BM Barış gücünden NATO'ya verilmiştir. Aliya İzzetbegoviç, Dayton sürecini 'hayatımda yaptığım en zor iş müzakereciliği' sözleri ile tanımlamıştır (İzzetbegoviç, 2003, s. 315). Bosna-Hersek yönetiminin adalet sağlamayan bu anlaşmayı, savaşın durmasından başka çareleri olmadığı için kabul ettiği görülmektedir. Din temelinde ilksel bağlar üzerine kurulu etnik milliyetçilikler Dayton Antlaşması ile kurumsallaştırılmıştır. Bu bağlamda antlaşmanın sorunlara çözüm olmadığını ve ülke toprağını kanton bölgelere ayırarak halkın kendi millet kavramına tutunmasını kolaylaştırdığını söylememiz mümkündür. Acılarla dolu ortak bir hafıza, bağımsızlık sonrası etnik milliyetçiliği güçlendirmiştir. Hırvat kökenliler, kendi ulus-devleti ile birleşme eğilimi gösterirken, Sırlar, Sırbistan'a göre hareket etmeyi benimsemiştir. Uzun vadede Bosna-Hersek'te gerçek bir barış ve güvenlik öngörülememektedir.

Makedonya ise tüm süreç boyunca bağımsızlığını elde etmek ve kansız bir süreç geçirmek için çaba gösterse de esen milliyetçilik rüzgârından nasibini almıştır.⁴⁶ 1989 tarihinde Makedonya Sosyalist Anayasası'nda yapılan değişiklik bunun kanıtı olarak gösterilebilir. "Makedon, Arnavut, Türk ve diğer etnik grupların Cumhuriyeti" şeklinde tanımlanmış olan, Makedonya Cumhuriyeti yeni düzenlemenin ardından "Makedonların ve diğer halk ve etnik grupların Cumhuriyeti" olarak değiştirilmiştir (Kodal, 2014, s. 381). Ülke genelinde yaşanan gelişmeler sonucu parlamento 8 Eylül 1991'de

⁴⁶ Makedonya'nın Devlet Başkanlığı Konseyi'ndeki temsilcisi Tupurovski, şiddetlenen çatışmaları durdurmak için bir Yugoslavya Zirvesi düzenlemek için uzun uğraşlar verdi ve basında Yugoslavya Kissinger'i olarak anıldı (Bora, 1995, s. 233).

referanduma gitme kararı almış (Kut, 2005, s. 7) ve kayıtlı seçmenin yüzde 80'i oy kullanmak için sandığa gitmiştir. Oylama sonunda seçmenin yüzde 90'dan fazlası bağımsızlık için evet demiştir. Makedonya yönetimi referandum sonrasında dahi bunun ayrılık olmadığını esnek bir konfederasyonun devamını savunduklarını vurgulamıştır (Bora, 1995, ss. 235–236). Aslında Makedonya oldukça gerçekçi davranmış ve aceleci kararlar almamaya özen göstermiştir. Hırvatistan, Slovenya ve Bosna-Hersek'in sırasıyla bağımsızlıklarını ilan etmesi ve Avrupalı devletlerce bu durumun tanınması Makedonya'yı cesaretlendirmiş ve gerçekleştirdiği referandum sonucunu resmileştirme kararı almıştır. Kararın ardından 17 Eylül 1991 tarihinde parlamento Makedonya'nın bağımsızlığını onaylamıştır. Böylece ülke Büyük İskender'in Makedonyasının ardından kurulan ilk Makedon Cumhuriyeti olmuştur (Kodal, 2014, s. 384).

Bir devrin sonunu bir dizi çatışma ve savaş getirmiştir. Birden fazla etnik grubun, farklı inançlara mensup insanların bir arada yaşadığı Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, yine bu çok uluslu yapının farklı beklentileri, dini ve kültürel farklılıkları, soydaşları ile bir araya gelme arzusu yüzünden yıkılmıştır. Ekonomik gidişatın olumsuzluğunun da milliyetçiliği tetiklemesi ve ulusların kendini Yugoslavya'ya ait göremeyişi, yıllardır süren mitler ve kahramanlık hikâyeleri sonu hızlandırmıştır. Dağılma sürecinin iyi yönetilememesi, kanlı savaflara sebebiyet vermiş, milyonlarca masum insan işkence görmüş ve hayatını kaybetmiştir. Günümüzde halen toplu mezarlar açılmaktadır. Binlerce insan ise evlerini ve topraklarını terk etmiş ve mülteci olarak yaşama tutunmaya çalışmıştır. Savaş sonunda binlerce insan psikolojik destek almak zorunda kalmıştır. Bu bağlamda savaşın yarattığı tahribatı maddi ve manevi olarak toparlamak hala mümkün değildir. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti milliyetçiliğin yükselmesi ve kontrol edilememesi ile yıllarca süren ve sürececek olan bir trajedi ile tarihe karışmıştır.

3.4. YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ SONRASI KURULAN ULUS-DEVLETLER

Avrupa'nın merkezinde oldukça uzun süren Yugoslavya İç Savaşı sonunda ulus-devletler ortaya çıkmıştır. Balkanizasyonun üçüncü evresi olarak adlandırabileceğimiz Yugoslavya sonrası dönem, beraberinde mikro ulus-devletler getirmiştir. Milliyetçilik bağlamında kurulan bu mikro devletler, savaş sırasında yaşanan göçlere, uygulanan etnik temizlik yöntemlerine rağmen içerisinde hala oldukça güçlü azınlıklar barındırır. İç savaştan sonra da bölge tam anlamıyla durulmamıştır. Karadağ 2006 yılında Sırbistan'dan ayrılırken, Kosova ise 2008 yılında Sırbistan'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan etmiştir. Yurttaşlık bilinci üzerine kurulan Yugoslavya, güdülen milliyetçilik sonucu yeniden şekillenmiş ve yeniden kabileleşmeye evrilmiştir. Yaşanan bölünme sadece ülke sınırlarıyla kalmamış, mahallelere kadar inmiştir. Öyle ki, bölgede en güçlü silah hala milliyetçiliktir. Balkanizasyonun bu son evresinde şunu görüyoruz ki, yerleşen ve feodalizm görüntüsü alan bu yeni sistem ve beraberinde getirdiği farklı kimliklerin varolma savaşı, aslında küreselleşmenin yani ekonominin bütünleşme sürecinin bir aracıdır. Balkanizasyonun bu üçüncü evresinin amacı aslında küresel bir ekonomidir. İkinci evrenin beraberinde getirdiği siyasi istikrarsızlık ve ekonomik bunalım, üçüncü kuşak Balkanizasyon eliyle Balkanları küresel sermayeye bağlamaktadır (Eren, 2012, s. 56). Bu bağlamda Balkanizasyon, Balkan coğrafyasının yanı sıra artık tüm dünyada uygulanılmaya çalışılan ve neoliberalizmi esas olan bir yöntem olarak kabul edilmektedir (Siegel, 2006). Soğuk Savaş'ın ardından Balkanizasyon başta Orta Doğu olmak üzere tüm dünyaya yayılmış ve küresel bir fenomene dönüşmüştür.

Yeni kurulan ulus-devletlerden küresel sisteme ve Avrupa'ya en hızlı adapte olan devlet şüphesiz Slovenya'dır. Yugoslavya Federasyonu'nun içindeyken de ikili devlet ilişkilerinde önemini koruyan bu devlet en başından beri kendini Avrupalı hissederken Yugoslavya'ya aitlik duymamaktaydı. 25 Haziran 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmış ve 2004 yılına gelindiğinde ise Avrupa Birliği'ne kabul edilmiştir. Slovenya, Yugoslavya'dan ayrılan ve AB'ye tam anlamıyla üye olmayı başarmış tek ülke konumundadır (Al Jazeera, 2012). 20 bin kilometre karelik yüz ölçümüne sahip bu

küçük ülke, Balkanlar ve Avrupa için transit konumdadır ve konumu gelişimini oldukça hızlandırmaktadır. Nüfusu ortalama iki milyon olan Slovenya'da nüfusun yüzde 83,1'i Sloven, yüzde 2 Sırp, yüzde 1,8'i Hırvat, yüzde 1,1'i Boşnak, yüzde 12'si ise diğer ve sınıflandırılmamış gruplardan oluşmaktadır. Diğer eski Yugoslavya ülkelerine göre nüfusu daha homojen bir yapıya sahip olan Slovenya'da milliyetçi çatışmalar oldukça düşüktür. Ülke bağımsızlığını kazandığında, tüm Eski Slovenya Sosyalist Cumhuriyeti vatandaşlarına yeni kurulan cumhuriyette de vatandaşlık vermiştir. Bağımsızlık ilanından önce Slovenya'da yaşayan diğer etnik gruplara da vatandaşlık hakkında bulunmaları için fırsat verilse de tam anlamıyla çözüm sağlanamamıştır. Slovenya, azınlıklarına ve azınlık dillerine anayasasında yer veren tek ülkedir (Kalay, 2016, ss. 198–199). İtalyan, Macar ve Roman azınlıkları resmi olarak tanır ve kanunlar ile azınlık haklarını korumaya çalışır. Ülkede yaşayan diğer azınlıklar ise resmi olarak tanınmamaktadır. Resmi olarak tanınmayan bu azınlıklar bazı haklardan mahrum bırakılmaktadır. Öte yandan ülkede siyasi bunalım yok denecek kadar az olsa da Slovenya ve Hırvatistan arasında kara ve deniz sınır sorunları mevcuttur. Deniz sınır sorunu Yugoslavya döneminde sınırların belirsiz olmasından kaynaklıdır. Yugoslavya, İtalya ile imzaladığı Osimo Anlaşması⁴⁷ uyarınca deniz sınırlarını belirlemiştir (Birleşmiş Milletler, 1975). Federasyon dağıldığı zaman deniz sınırları bir problem olarak karşımıza çıkmıştır. İtalya karasularını kullanmadan uluslararası sulara çıkmak için kilit bölge olan Piran Koyu üzerinde her iki devlet de hak talep etmektedir. Kara sınırında ise her iki ülke sınırda bulunan dört köyün kendilerine ait olduğunu savunmaktadır. 2001 yılında Racan-Drnovsek Antlaşması ile konu neredeyse çözüme ulaştırılmıştır. Antlaşma uyarınca Hırvatistan, Piran koyununun neredeyse yüzde 80'ini Slovenya'ya bırakarak karşılığında ise sınırdaki tartışmalı dört köye sahip olmuş fakat Hırvatistan Parlamentosu bu anlaşmayı onaylamamıştır. Bu sebeple anlaşma yürürlüğe girmemiştir. Bunun üzerine Slovenya, Hırvatistan'ın AB üyesi olma sürecini bloke edeceğini açıklayarak Hırvatistan'ı uzlaşmaya zorlamıştır (Vidmayer, 2017). 2009 yılında her iki ülkenin isteği ile sorunun çözümü için AB'nin devreye girmesi kararlaştırılmıştır (Karagöz, 2018). Lahey'de bulunan Uluslararası Tahkim Mahkemesi

⁴⁷ Osimo Anlaşması: 10 Kasım 1975 tarihinde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ve İtalya arasında imzalanan anlaşmadır. Anlaşma ile iki ülkenin deniz sınırları belirlenmiştir. Anlaşmaya göre; bir liman kenti olan Triste ve kuzey batı bölgesinde ki kıyı şeridi İtalya'ya bırakılırken, Istrian Yarımadası'nın kuzey-batı bölgesinin bir kısmı ise Yugoslavya'ya bırakıldı (Ülgül, 2017, s. 284).

2017 yılında Piran Körfezi sınırının büyük bir bölümünün Slovenya'ya ait olduğu kararına varmış ve Hırvatistan'a yüksek bir tepe bırakılmıştır. Kararı adaletsiz bulan Hırvatistan, sonucu tanımama kararı almıştır (Kalay, 2016, ss. 205–208).

Slovenya için olumlu bir tablo çizilse de Hırvatistan ile yaşadığı sınır problemi çözülmesi gereken önemli bir konu olmuştur. Öte yandan, ülke içindeki azınlıklar arası eşitsizliğin, yükselen milliyetçiliğin ve geçmiş deneyimlerin etkisi ile büyük bir probleme dönüşmesi öngörülebilir. Ülkede İtalyan ve Macar azınlık, diğer azınlıklar ile kıyaslandığında görece daha fazla hakka sahiptir. Her ne kadar diğer etnik gruplar *de facto* olarak tanınmış olsa da resmi düzeyde hak talepleri de gündemdedir. Resmi olarak tanınan fakat ülkeye tam anlamıyla uyum sağlayamayan Roman azınlık ise çözülmesi gereken başka bir sorun olmuştur. Askeri harcamalara ağırlık vermek istemeyen Slovenya için Balkanların refahı ve güvenliği oldukça önemlidir bu yüzden kendini milliyetçi tartışmaların ortasında bulmak istemeyen bu ülke, sorunlarını uluslararası arenada çözme çabasıdadır. Ayrıca tüm etnik gruplarla ve komşuları ile iyi ilişkiler kurmak ülkenin stratejik hedefi olmuştur.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nden bağımsızlığını ilk alan bir diğer önemli Balkan ülkesi Hırvatistan, Yugoslavya içinde oldukça önemli bir dinamik olmuştur. Gerçekleştirdiği referandum ile bağımsızlığını ilan etmiş ve federasyondan ayrılmak için bir savaş vermiştir. Savaş sonrası yaralarını sarmaya çalışan Hırvatistan, öncelikli hedefini toprak bütünlüğünü korumak olarak belirlemiştir. Her ne kadar ikinci ve en önemli hedefi ise Avrupa'ya uyum sağlamak olsa da bağımsızlığının ilk yıllarında bu konuda başarılı bir yol izleyememiştir. Milliyetçi bir parti olan HDZ'nin iktidarda oluşu uyum sürecini yavaşlatmıştır. Ayrıca Dayton Barış Anlaşması'nın uygulanmasında yaşanan problemler, ülkede yaşayan Sırp azınlığın dışlanması, evlerini terk eden farklı etnik gruptaki insanların eve dönüşlerinde çıkan sorunlar ve zaman zaman ortaya çıkan aşırı milliyetçi talepler ülkenin saygınlığını oldukça sarsmıştır. Hırvatistan için bağımsızlıktan sonra demokrasiye geçiş tarihini Tucman'ın ölümünden sonra olarak belirlememiz mümkündür. Aralık 1999 tarihinde ülkede neredeyse on yıldır söz sahibi olan Franjo Tucman'ın hayatını kaybetmesi ile Ocak 2000'de Meclis, bir ay sonra ise cumhurbaşkanlığı seçimleri gerçekleştirilmiştir (Yürür, 2001, ss. 4–9). Yeni hükümet milliyetçilikten ve izolasyondan uzaklaşarak kamuoyuna pozitif mesajlar vermiştir.

Ayrıca komşuları ile pozitif ilişkiler kurmak oldukça önemli bir konu olarak AB masasına alınmıştır. Geçilen fasılların ardından 1 Temmuz 2013 tarihinde AB'nin 28. üye ülkesi olan Hırvatistan önemli hedeflerinden birine ulaşmıştır (BBCTürkçe, 2013).

Yugoslavya Sosyalist Federasyonu'nun dağılmasının en acı faturasını şüphesiz Bosna-Hersek ödemiştir. Ülke topraklarında uygulanan etnik temizlik ve gerçekleşen göçler ile ülkenin demografik yapısı bozulmuş ve getirilen yeni sistem ile bütünleşme ihtimali tamamen ortadan kaldırılmıştır. Savaş sonrası bağımsızlığını kazanan Bosna-Hersek imzaladığı Dayton Anlaşması ile iki siyasi birime bölünmüştür. Bunlardan biri Boşnak-Hırvat Federasyonu diğeri ise Bosna-Sırp Cumhuriyeti'dir. Anayasaya göre bir kararın alınması için her iki tarafın da onayı gerekmektedir (Korkut, 2009, ss. 113–117). Bu kural tarafların suiistimaline uğramaktadır. Bu bakımdan anlaşma ülkeye huzur getirmediği gibi, oluşan kantonlar ve Sırp Cumhuriyeti'nin zaman zaman Sırbistan'a bağlanma çağrısı sebebiyle günümüzde de sorunlara sebebiyet verir. Ulus bir devletin eylemine veya sınırlarına bağlı olarak oluşan bir sosyo-politik kategoriyken, etnik grup bu sınırlara bağlı olmaksızın kuşaktan kuşağa aktarılan kültürel bir kategoridir (Wallerstein ve Balibar, 1995, s. 92). Şüphesiz millet, bireyin bağlı bulunduğu ulusu yani tabiiyetini gösterir (Konuralp, 2018, s. 139). Bosna-Hersek'te etnik gruplar yurttaşlık bilincinden oldukça uzaktır ve devlete karşı bir bağlılık ve tabiiyet duygusu hissetmemektedir. Bir bütünleşme ve milli bilinç sağlanamadığı için her geçen gün milliyetçilik yükselmektedir. Savaş sırasında göç eden insanların tamamı yerlerine dönemediğinden ve kültürel yapının da bozulması buna ek olarak savaş vahşetinin insanların hafızalarında yer etmesi de milliyetçiliği artırmaktadır (Mughisuddin, 1992, s. 123). Tüm bunların dışında, savaş suçlusu Sırp lider Miloseviç'in, 2001 yılına kadar devlet başkanlığı görevini yürütmesi ve Boşnak kasabı olarak adlandırılan Radko Mladiç ve Karadziç'in yıllar sonra Sırbistan'da yakalanması da Boşnaklar için huzursuzluğu devam ettirmiştir (Çetinkaya, 2014, s. 13). Üç etnik grubu temsil etmek amacıyla kurulan sistem sürekli tıkanıklıklarla baş başa kalmaktadır. Ekonomik olarak halkın refah içinde olduğunu da söylemek oldukça güçtür. Dayton Antlaşması her ne kadar barışı getirse de bunun sonsuza dek sürmesi beklenmemektedir. Arazilerin ve sınır ihlalleri Bosna-Hersek'in sorun yaşadığı konular arasındadır. Öte yandan, Boşnaklar her ne kadar sorunların siyasal çözümünü hedeflese de etnik milliyetçilik güden ve yeni bir etno-ulus devlet hayali içinde olan Hırvatlar ve Sırp'lar ortak bir

ülkesel kimliği reddederek kurulu olan merkezi sisteme bağlılık göstermemektedir. Ayrıca Bosna-Hersek dendiğinde akla gelen simge şehirlerden biri olan Mostar'da, Boşnak-Hırvat anlaşmazlığı yoğun bir şekilde yaşanmaktadır. Sırbistan ve Kosova'nın yaşadığı sorunlarda Bosna-Hersek için çeşitli bunalımları beraberinde getirmiştir (Dağcı ve Dal, 2016, s. 11). Bosna-Hersek'te etnik milliyetçiliğin soğuk yüzü hala görülmekte ve hissedilmektedir. İkili ilişkiler oldukça kaygan bir zeminde yürütülmektedir. Barışı koruyan unsur tarafların barışı ve huzuru koruma isteği olacaktır.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin bir diğer önemli unsuru Makedonya her ne kadar Federasyon'un devamını savunsa da oluşan şartlar sonucu 8 Eylül 1991 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Bağımsızlık ilanının ardından uzun zamandır rafa kaldırılmış Makedonya sorunu yeniden ortaya çıkmış ve bağımsızlığa ilk tepki Yunanistan'dan gelmiştir. Ülkesinde Makedonya adında bir bölgenin olduğunu ve ileride toprak taleplerinin oluşabileceğini savunan Yunanistan, en büyük tepkisini ülkenin ismine karşı çıkararak göstermiştir (Çolak, 2016, s. 233). Yunanistan'ın Makedonya Cumhuriyeti ismine karşı çıkması üzerine ülke 2019 yılına kadar uluslararası arenada Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti (*Former Yugoslav Republic Of Macedonia, FYROM*) ismi ile tanınmış ve ülkenin NATO ve AB'ye yaptığı üyelik başvuruları Yunanistan'ın veto etmesi sebebiyle sürekli askıya alınmıştır (Şahin, 2018). İki ülkenin de milliyetçi duygularla konuya yaklaşması çözüm sürecini oldukça uzun tutsa da geçen çekişmeli sürecin sonunda taraflar 13 Şubat 2019 tarihinde uzlaşmayı başarmış ve Makedonya'nın adı Kuzey Makedonya olarak değiştirilmiştir (Konuralp ve Adaş, 2020, s. 333). Değişikliğin ardından Makedonya'nın beklentisi uluslararası arenada Yunanistan'ın baskısından kurtulmaktır. Fakat bu değişiklik her iki ülkenin aşırı milliyetçi kesimleri tarafından protesto edilmiş ve kınanmıştır.

Makedonya'nın bağımsızlıktan günümüze maruz kaldığı bir diğer sorun ise Arnavut azınlıkla yaşadığı problemdir. 2017 verilerine göre yaklaşık iki milyon nüfusa sahip olan Makedonya'da nüfusun yüzde 64'ü Ortodoks Makedon, yüzde 25 Müslüman Arnavut, yüzde 4'ü Müslüman Türk, yüzde 2,5'i Yunan yüzde 1,5'i Ortodoks Sırp'tır. Çok düşük bir oran Boşnak ve Ulah da bu topraklarda yaşamına devam etmektedir (Yenigün, 2006, s. 23). Ülkedeki en büyük azınlık grup olan Arnavutlar ve çoğunluktaki Makedonlar arasında yaşanan gerilim oldukça yüksek düzeyde seyretmektedir. Ortak

soy miti, tarihsel anılar, ayırt edici ortak kültür, bir toprak parçası ile özel bağ, dayanışma duygusu (Smith, 1986) milleti tanımlayan unsurlardır. Bir topluluk bu unsurlara ne kadar sahipse o kadar ideal etni tipine yaklaşmaktadır (Konuralp, 2018, s. 137). Bu doğrultuda Makedonya ideal etni tipinden uzaktır. Bağımsızlık sonrası ülkesel milliyetçiliğin gereğince bütünleştirici bir milliyetçilik izlenip yurttaşlık bilinci oluşturulmak ve etnik farklılıkları siyasal yollarla bütünleştirmek istenmiştir. Fakat 1991 yılında bağımsızlığın hemen ardından yayımlanan anayasa metninde Makedonya'nın tarihsel olarak Makedonların ulusal devleti olduğu belirtilse de kurucu halklar olarak Türklere ve Arnavutlara yer verilmeyişi ve ortak Makedon kimliğinin altının çizilmesi durumu kolaylaştırmamıştır. Kurucu millet statülerini kaybeden Türkler ve Arnavutlar anayasanın kabul edilebilir olmadığını savunsa da anayasa meclisten geçmiştir. Bu ilk kıvılcım aslında yıllar sürecektir Makedon-Arnavut çatışmalarının başı durumundadır. Anayasa'nın kabulünden sonra birkaç hükümet kurma girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve bunun üzerine Arnavut ve Makedon milliyetçi partiler koalisyon hükümeti kurmuştur. Bu durum ikili ilişkileri daha da gerginleştirmiştir (Koyuncu ve Yılmaz, 2018, s. 161). Yunanistan'ın isim krizi yüzünden uyguladığı baskı da ülkedeki milliyetçiliği giderek etkilemiştir. Makedon milliyetçiliği giderek yükselmiş ve diğer kimlikler ötekileştirilmeye başlanmıştır (Zahariadis, 2003, s. 260). Bunun sonucunda Arnavutlar ve Makedonlar arasında gerilim giderek büyümüştür (Gülboy, 2012, s. 107). Bağımsızlık öncesi etnik milliyetçilik güden Makedonya Arnavutları, 1993 yılında İllirida bölgesinde özerkliklerini ilan etse de Arnavutluk'un, Sırbistan çekincesi ile destek vermemesi ve süreci yönetecek bir lider bulunmayışı ile hareket başarısız olmuştur. İlerleyen zamanlarda her ne kadar Arnavutlar mecliste yer alsa da yeterince temsil edilmedikleri düşüncesi toplumda yer bulmuş ve daha sert milliyetçi partiler ortaya çıkmıştır. Arnavutça eğitimin kısıtlı olması, Arnavut üniversitesine izin verilmemesi, nüfuslarına oranla temsil oranlarının düşük olması ve sorunlarının geçiştirilmesi iki topluluk arasındaki sorunları çözümden uzaklaştırarak silahlı çatışmaları beraberinde getirmiştir (Koyuncu ve Yılmaz, 2018, s. 163). 2001 yılı bu çatışmalar için dönüm noktasıdır. Arnavutlar için daha fazla hak talebinde bulunan Arnavut Ulusal Kurtuluş Ordusu (NLA) gerilla faaliyetlerine başlamıştır. Çatışmalar sonucu 100 binden fazla kişi göç etmek zorunda kalmış ve 200'den fazla sivil hayatını kaybetmiştir (Brunnbauer, 2002, s.

2). Ülkede tansiyonun giderek artması iç savaş senaryolarını güçlendirmiş ve giderek endişelenen Batı ülkeleri olaya müdahil olarak tarafları masaya oturtmuştur. İki hafta süren görüşmelerde Arnavutların yarı ortak olacağı bir yapı tasarlanmıştır (Nazif, 2007, ss. 205–224).

Antlaşmanın ardından sular bir süre durulsa da sorunlar çözüme tam anlamıyla ulaşmamıştır. Arnavutların taleplerinin oldukça yavaş gerçekleşmesi ve isteklerin çözümünün çeşitli şartlara bağlanması Arnavutları endişelendirirken, Makedon milliyetçiler ise Arnavutların devlet kademelerinde kendilerine daha çok yer bulmalarından ve verilen haklardan rahatsız olmuştur. Bu durum Makedon milliyetçiliğini tetiklemiştir.⁴⁸ Makedon milliyetçiliği hem Yunanistan'ın baskıları hem de ülke içi huzursuzluklara karşı tek bir vücut olmak ve ortak kimlik oluşturmak içinde alevlendirilmiştir. Ülkeyi yönetenlerin amacı halkın tek bir kimlik altında toplanması ve çatışmaların son bulmasıdır. Fakat Makedon kimliğini oluşturmak için girişilen projeler azınlıklar üzerinde başarılı olmamış ve beklenenin aksi sonuçlar doğurmuştur. Makedonya hükümeti ve Arnavut azınlık temsilcileri arasında imzalanan Ohrid Antlaşması ile resmi bir güç paylaşımı gerçekleştirilmiştir. Bu paylaşım iki grup arasında bütünleşme yaratmadığı gibi ayrılıkları derinleştirir. Her iki etnik grup da sadece kendi gündemleri ile ilgilenmektedir (Ekinci, 2015). Sorun sadece resmi kurumlar nezdinde çözülmüş ve deyim yerinde ise sorunun üstü örtülmüştür. Bu sebeple, Makedonya toprakları uzun bir aradan sonra yine Arnavut gerillalar ve Makedon polisi arasında şiddetli çatışmalara sahne olmuştur. 2015 yılında Kumanova'da güvenlik güçlerinin bir grup Arnavut üzerinde gerçekleştirdiği operasyon iki gün süren bir silahlı çatışmaya dönmüş ve 22 kişi hayatını kaybetmiştir (Hürriyet, 2015). Makedonlar ve Arnavutlar arasında meydana gelecek bir iç çatışmanın Balkanlar'da domino etkisi yaratmasından korkulmaktadır. Genel olarak bakıldığında, Makedonya hem iç hem de dış siyasette istikrarı sağlamış değildir. Ekonomik açıdan geleceği çok parlak görünmeyen ülkede milliyetçi düşünceler hala etkisini sürdürmektedir. Halkın bir bütün olarak hareket etmesi, sorunlar kökünden çözülmeye kadar ve ortak bir ruh yaratılmadıkça oldukça güç görünmektedir.

⁴⁸ Makedonya Hükümeti'nin başlattığı Üsküp 2014 Projesi Üsküp'ün çehresini tamamen değiştirdi. Ortalama maliyeti 500 milyon avro proje Makedonya tarihini vurguladığı için ülkede yaşayan azınlıklar tarafından tepkiyle karşılandı. Aslında Makedonya Hükümeti'nin amacı da hem iç hem de uluslararası baskılara karşı Makedon milliyetçiliğini harekete geçirmektir (Türbedar, 2011).

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti dağıldıktan sonra ülkenin bir arada kalan son parçaları olan Sırbistan ve Karadağ, Yugoslavya'yı sürdürme isteğini sürdürmüş ve ülkenin ismini Yugoslavya Federal Cumhuriyeti olarak değiştirmiştir. 1992 tarihinde kuruluşunu ilan eden ülkenin içinde, Karadağ ve Sırbistan Cumhuriyetleri dışında, Voyvodina ve Kosova özerk bölgeleri de bulunmaktaydı (TASAM, 2006).

Tarihin her döneminde bunalım merkezi olan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'nin özerk bölgesi Kosova'nın kaderini Dayton Antlaşması da değiştirememiş aksine antlaşma sonrası bölgede uygulanan Sırplastırma politikası artırılmıştır. Yaşanan gelişmeler Kosovalı Arnavutları silahlanma yoluna itmiş ve Kosova Kurtuluş Ordusu (UÇK)⁴⁹ kurulmuştur. 1999 tarihine gelindiğinde Sırp güçler ve UÇK arasında gerçekleşen çatışmaların boyutu artırmıştır. Sırbistan, Bosna-Hersek'te uyguladığı toplu katliamlar sonrası yeterli yaptırım görmemesinden de cesaretleterek aynı kıyımları Kosova'da gerçekleştirmeye başlamıştır (Hacıoğlu, 2009, ss. 12–14). Avrupa'nın ortasında yeni bir yangın istemeyen Batı ülkeleri ve NATO bu kez uzun süren bir sessizlik yerine hızlı müdahale kararı almıştır. 28 Eylül 1998'de Sırbistan'a ultimatoma verilmiş ve 30 Ocak 1999'da müdahale ihtimali dinlendirilmiştir. ABD-İngiltere-Almanya ve Fransa, Sırbistan'a Güvenlik Konseyi dışında bir görüşme önermiştir. Sırbistan'ın kabul etmesi üzerine 6 Şubat 1999 tarihinde Fransa'nın başkenti Paris yakınlarında Rambouillet Kalesi'nde görüşmelere başlanmıştır. Görüşmeler sonunda Rambouillet Sözleşmesi imzalanmıştır. Sözleşme siyasi ve askeri olmak üzere iki bölümden oluşmaktaydı. Sözleşmenin siyasi kısmında Kosova'nın özerkliğinin tanınması huzurun sağlanması ve üç yılın sonunda Kosova'nın nihai statüsünün halkın kararları doğrultusunda belirlenmesi maddeleri vardı. Sözleşmenin askeri kısmı ise bağımsız bir devlet tarafından kabul edilebilir değildi.⁵⁰ Beklendiği üzere Sırbistan bu sözleşmeyi kabul etmemiş ve tarihler 24 Mart 1999'u gösterdiğinde NATO, Kosova'ya

⁴⁹ Kosova Kurtuluş Örgütü (UÇK): Artan baskılara verilen barışçıl tepkilerin işe yaramaması ve Dayton Barış Anlaşması'nda Kosova'ya yer verilmemesi üzerine Arnavutlar barışçıl yaklaşımı terk etti. 1996 yılında Sırp güvenlik güçlerine ve işbirlikçi Arnavutlara' saldırılar başladı. UÇK ilk kez 1997 tarihinde Sırp tarafından öldürülen Arnavut bir öğretmenin cenaze töreninde kamuoyuna çıktı (Demirtaş, 2010, s. 58).

⁵⁰ Sözleşmenin askeri kısmında: Kosova'ya 30 bin kişilik NATO gücü yerleşecek, bölgenin güvenliğini NATO sağlayacak, NATO birliklerine Yugoslavya Federal Cumhuriyeti topraklarından tam (engelsiz) geçiş hakkı verilecek, NATO ve NATO mensupları Yugoslavya Federal Cumhuriyeti yasalarından muaf tutulacak gibi bağımsız bir devletin kabul etmesi mümkün olmayan şartlar eklenmiştir (Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi, 1999).

operasyon düzenlemiştir. Yetmiş sekiz gün süren bombardıman BM Güvenlik Konseyi'nin 1244 sayılı kararı ile son bulmuştur. Karara göre, Sırbistan'ın askeri ve tüm silahlı güçleri Kosova'dan çekilmiştir. Kosova güvenliğini yeni kurulan Kosova Barış Gücü (KFOR) tarafından sağlamıştır. Kosova'nın yönetimi ise geçici bir süre BM Kosova Misyonu (UNMIK) tarafından gerçekleştirilmiştir.

Sırbistan-Karadağ ilişkileri ise her ne kadar sorunsuz görünse de birlik ayrılığa doğru savrulmaktaydı. 2003 yılında imzaladıkları Belgrad Antlaşması'na göre her iki federal devletten biri istediği takdirde bağımsız bir devlet kurabilirdi. Aslında antlaşma Avrupa Birliği'nin baskısı ile imzalanmıştı. Antlaşmaya göre birlik ülkeleri üç yıl sonra bağımsızlıkları için referanduma gidebilecekti. Antlaşma ile beraber ülke Yugoslavya Federal Cumhuriyeti adını bırakıp Sırbistan-Karadağ Federal Cumhuriyeti adını almıştır (TASAM, 2006).

Karadağ'ın bağımsızlık talepleri duyulmaya başlandığında Sırbistan-Karadağ içinde büyük bir kesim buna sıcak bakmamıştır. Bunun sebebi, Karadağ'ın bağımsızlığının Kosova'yı cesaretlendireceği görüşünün hâkim olmasıdır (Slavkovic, 2005). Fakat Karadağ hükümeti bağımsızlık için referanduma gitmiş ve 21 Mayıs 2006'da düzenlenen referandumunda sandıktan yüzde 55,5 oranında evet oyu çıkmıştır (Al Jazeera, 2013). Referandum sonrası Karadağ, 3 Haziran 2006'da bağımsızlığını ilan etmiştir ve ardından Sırbistan-Karadağ Federal Devleti lağvedilmiştir. Geriye kalan Sırbistan ise 5 Haziran 2006 tarihinde bağımsızlığını duyurmuş ve ilanının ardından iki ülkenin sınırları yeniden çizilmiştir. Sancak bölgesi iki ülke arasında bölünmüştür. Bu tarihten sonra Sırbistan'ın deniz ile bağlantısı kesilmiştir. Bilinen o ki, Birinci Yugoslavya'nın kuruluşundan bu yana iki ülke ilişkileri oldukça güçlüdür öyle ki bağımsızlık ilanının ardından da bu durum değişmemiştir (TASAM, 2006).

Karadağ'ın bağımsızlık ilanı beklenildiği üzere Kosovalı Arnavutları cesaretlendirmiştir. 2004 yılına kadar UNMIK, Kosova'ya destek vererek muhtemel çatışmaları önlese de bu tarihe kadar Kosova'nın nihai statüsü netleştirmemiştir (Ülger, 2016, s. 49). Bu durum Kosovalı Arnavutların BM'ye olan güvenini azaltarak şüphe oluşturmuştur. Kosova halkı, çeşitli eylemler ile tepkilerini göstermiştir fakat Kosova her ne kadar BM ve NATO'nun bir parçası olsa da Sırbistan'dan ayrılmayı başaramamıştır. Kosova'nın geleceği adına yapılan görüşmelerin ilki 2006 yılında

Viyana’da başlatılmış ve temel sorunlar ele alınmıştır. Görüşmelerde Kosova’nın nihai statüsü üzerine uzlaşma sağlanamamış ve yaklaşık 14 ay süren müzakereler başarıya ulaşamamıştır. Görüşmeleri yöneten Finlandiya Cumhurbaşkanı Martti Ahtisaari hazırladığı uzlaşma planında Kosova’nın bağımsızlığını açıkça savunmuştur (Ülger, 2016, ss. 49–51).

Gelişmelerin ardından Kosova, 1244 sayılı BM kararına ve Ahtisaari’nin hazırladığı plana dayanarak 17 Şubat 2008 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiştir. Sırbistan bu bağımsızlığın hukuksuz olduğunun altını çizse de engel olamamıştır (TASAM, 2008). Bağımsızlık öncesi ayrılıkçı etnik milliyetçi hareketler ile süreci yöneten Kosova, etnik ve ayrıştırıcı bir ulus anlayışı benimsemiş ve bu durum devam etmiştir. Bağımsızlığın ardından, ülkesel bir milliyetçilik oluşturup ortak bir kimlik yaratamamıştır. Ülkede bölünmüşlük barizdir: Kosovalı Sırlar ve Kosovalı Arnavutlar arasında tıpkı Mitroviçe’de olduğu gibi *de facto* sınırlar bulunmaktadır. Günümüzde Kosova, her ne kadar, 97 ülke tarafından tanınan, uluslararası arenada yerini almış bir ülke olsa da bağımsızlık, içinde bulunduğu sorunların çözümüne yardımcı olmamıştır. Sırbistan’ın bağımsızlığı tanımayışı ile ülke sürekli siyasi bunalımın içindedir ve etnik gruplar arasındaki anlaşmazlıklar zaman zaman tırmanışa geçmektedir. Ülkenin ekonomik gücünün oldukça zayıf olması sebebiyle halk çareyi başka ülkelere göç etmekte aramaktadır. Arnavutluk liderlerinin verdiği demeçler ise ülke içi huzursuzluğu giderek artırmaktadır. Milliyetçilik hem çözülemeyen ekonomik sorunlar ile hem iç ve dış siyasi baskı ile giderek yükseliştir. Halkın çoğunluğu kendini Kosovalı olarak değil Arnavut olarak tanıtmaktadır. Öyle ki, ülke bayrağı sorulduğunda dahi Arnavutluk bayrağı gösterilmektedir. Ortak bir Kosovalı kimliği oluşturulamamıştır.

Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, 255.804 kilometre kareye kurulmuş, altı cumhuriyet ve iki özerk bölgeye sahip, birden fazla dilin konuşulduğu ve farklı inançlara sahip insanların bir arada yaşadığı bir devlettir. İki kutuplu sistemin çökmesi ve milliyetçiliğin yükselişe geçmesi ile çeşitli sorunlar ile yüzleşmiştir. Ekonominin yetersizliği ve kaynakların cumhuriyetler arası adil dağıtılamaması başlı başına bir sorun olmuştur. Birleştirici bir güç olan Josip Broz Tito’nun ölümü de devletin sonunu hızlandırmıştır. Yükselen milliyetçiliğin etkisi ile her milletin kendi çıkarlarını düşünerek hareket etmesi düzeni bozan unsurlardandır. Bir araya gelen devletlerin karşı

karşıya geldikleri savaşlardan kalan olumsuz hatıralar güven ilişkisinin kurulmasını etkilemekteydi. Kendinden olmayanı ötekileştiren zihniyetin giderek yaygınlaşması, daha homojen ulus-devlet hayallii ve cumhuriyetlerin yıllardır hedeflediği bağımsızlık, kanlı bir savaş ile ülkenin sonunu getirmiştir. Savaşın ardından kurulan ulus-devletler ise tam bir milliyetçi bütünleşme sağlayamamıştır. Kurulan mikro devletlerin içerisinde bulunan azınlıklar ve azınlık grupların yaşadığı sorunlar zaman zaman tansiyonu yükseltmektedir. Kurulan ulus-devletler kendi aralarında çeşitli problemler yaşamaktadır. Kısaca Yugoslavya sorununun çözümü ulaştığını söylemek oldukça zordur. Yugoslavya'nın dağılması ile ortaya çıkan yıkım, gerek AB gerekse Türkiye gerekse bölgedeki ülkelerce yeniden inşa edilmeye çalışılmaktadır. Bölge günümüzde önemini korumakta ve artırmaktadır.

Bu ereve işığında dördüncü bölümüde eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde yükselen milliyetçiliğin Türk Dış Politikasına etkileri incelenecektir.

4. ESKİ YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL CUMHURİYETİ'NDE YÜKSELEN MİLLİYETÇİLİĞİN TÜRK DIŞ POLİTİKASINA ETKİLERİ

Birinci Dünya Savaşı sonunda başlattığı ulusal kurtuluş mücadelesi ile Osmanlı İmparatorluğu'nun küllerinden doğan laik Türkiye Cumhuriyeti, güçlü tarihsel bağlara sahip olduğu Balkan coğrafyasına olan ilgisini kaybetmemiştir. Her ne kadar yayılcı bir politika gütmeyip, statükonun devamını savunsa da bölgedeki sorunlarla ilgilenmeyi görev bilmiş ve zaman zaman bölgeden gelen insanlara kucak açarak uluslararası arenada onların haklarını savunmuştur. Bu doğrultuda Balkan bölgesi, Türk Dış Politikası (TDP) için her dönem önemini korumuştur. Öyle ki, Balkanlar, Türkiye için Avrupa'ya açılan kapı vazifesi görmektedir. Bölge, TDP'yi anlamak ve çözümlmek için oluşturulan beş bölgesel güvenlik çemberinden biri olmuştur (Oran, 2009, s. 25). Türkiye için bölge devletleri ile iyi ilişkiler içinde olmak ve dünyanın en sorunlu üç bölgesinden biri sayılan bu yerde, diplomatik kriz zamanlarında güveneceği devlet bulmak oldukça önemlidir (Oran, 2009, s. 37).

Tezin bu bölümünde Türkiye Cumhuriyeti ile Birinci Yugoslavya ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti arasındaki ikili ilişkiler iki döneme ayrılarak milliyetçilik çerçevesinde incelenecektir.

4.1. BİRİNCİ DÖNEM: 1923 – 1945 ARASI İKİ SAVAŞ SIRASI VE ARASINDA İKİLİ İLİŞKİLER

TDP'yi oluşturan unsurları dört farklı başlık altında toplayabiliriz. Bunlardan biri şüphesiz kültürel boyuttur. Türkiye Cumhuriyeti çok farklı kültürleri bir arada barındırmaktadır. Bu durumu dış politikaya yansıtmak neredeyse zaruridir. Kültürel boyutu, Asya, Ortadoğu/İslam ve Batı kültürü olarak üç alt gruba ayırmamız mümkündür. TDP'yi oluşturan ikinci boyut ise tarihi boyuttur.

Uzun yıllar Avrupa'nın hasta adamı olarak anılan Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli mirasçısı olan Türkiye, dış politikasında Osmanlı mirasını devam ettirerek önemli bir devlet rolü oynamaktadır. Dış politikanın dengeli ve statükocu anlayışının altında da bu durum yatmaktadır. Üçüncü boyut ise stratejik boyuttur. Türkiye'nin coğrafyası, bölgesel güvenlik çemberleri ve ikilemleri ile Türkiye'den geçen dünya güç eksenleri olmak üzere üç alt kategoriye ayırmamız mümkündür. Dördüncü ve son boyut olan iç yapısal boyut ise üç farklı başlık ile açıklanabilir. İlki genel-tarihsel açıdır. Dış politikanın yönünün Batıya dönük oluşu yine Osmanlı'dan gelen bir anlayışa bağlanmaktadır. Öte yandan Anadolu'nun farklı kültürel yapısı da TDP'yi Batıya itmektedir. Özel ve aktüel açıdan ise Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından etnik azınlıkların bir bölümünü devralmıştır. Azınlıkların isyan etme ihtimali dış politikayı yönlendiren unsurlardandır. İç yapısal boyutun son unsuru ise ideolojik açıdır. Ülkenin giriştiği ekonomik kalkınma modeli, ülkenin müttefik seçimini etkileyerek dış politikayı yönlendirmektedir (Oran, 2009, ss. 18–28). Tüm bu unsurlar Türkiye'nin dış politika manevralarını anlamamızda yardımcı olacaktır. Şüphesiz I. Yugoslavya ve Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne karşı yürütülen dış politika yöntemlerinde bu dört unsur etkili olmuştur.

Bilinen o ki, Birinci Dünya Savaşı sonunda Balkanlar'da ortaya çıkan tablo, bölgenin huzura kavuşamayacağını açıkça göstermekteydi. Bölgede söz sahibi olan üç büyük imparatorluk çökmüş bunun sonucunda ulus-devlet sayısı artmıştır. Öte yandan Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile Yunanistan topraklarını komşularının aleyhine genişletmişti. Bölgede önemli bir unsur olarak gösterebileceğimiz Macaristan ve Bulgaristan ise toprak kaybı yaşamıştır. Bölge için yeni savaş senaryolarının ortaya çıkması güçlü bir ihtimaldi. Öte yandan bölgede yeni kurulan statükonun kabulü pek mümkün olmamıştır (Sönmezoğlu, 2011, ss. 287–288). Kurulan yeni ulus-devletler Anthony D. Smith'in tipolojisine göre etnik milliyetçi düşünceye sahiplerdi ve komşu topraklarda yaşayan soydaşlarını yaşadıkları topraklarla birlikte kendilerine bağlamak niyetindeydi. Türkiye ise yeni kurulan bu ulus-devletlerden farklı olarak hem bağımsızlık öncesi hem de bağımsızlık sonrası ülkesel milliyetçilik anlayışını benimsemiştir. Bütünleştirici bir yurttaşlık anlayışına sahip olan Türkiye, farklı etnik gruptan insanları siyasal yollarla birleştirmek adına milliyetçi politikalarını yönlendirmiştir (Ultan ve Önal, 2012, s. 66). Bu zemin üzerinde oldukça makul

politikalar uygulayarak imzaladığı Lozan Barış Antlaşması'yla bölge ülkeleri ile sorunlarının büyük bir kısmını çözen ve dostane bir dış politika benimseyen Türkiye, bu durumu güçlendirmek adına Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı ile 28 Ekim 1925 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır (Sönmezoğlu, 2011, s. 288). İki ülkede düzenin korunmasından yana olmuş ve bu durum ilişkileri güçlendirmiştir. Bilindiği üzere, her iki ülke de, ortak bir üst kimlik oluşturarak düzen sağlamak istemekteydi.

Öte yandan, oldukça uzun bir savaş döneminden çıkan ve kendi rüşünü ispatlamaya çalışan Türkiye, barışçıl politikaları doğrultusunda bölgede huzur ve güvenlikten emin olmak adına Balkan Antantı'na da öncülük etmiştir. Antlaşma hazırlıkları sürerken Yugoslavya Kralı Alexandre, Ekim 1933'te Türkiye'ye dostluk ziyareti düzenlemiştir. Ziyaretin hemen ardından 28 Kasım 1933 tarihinde iki ülke arasında saldırmazlık, yargısal çözüm ve hakemlik antlaşması imzalanarak ilişkiler taçlandırılmıştır (Yürür, 1998, s. 9). Öte yandan Yugoslavya ile sürdürülen ilişkilerin diğer Balkan devletlerini telaşlandırmaması adına Türk diplomatlar çeşitli ziyaretler gerçekleştirmiştir (Yürür, 1998, s. 10). Yugoslavya içinde etnik milliyetçiliğin ateşi sönmeyişi, ülke içinde süregelen Sırp-Hırvat çatışmasının devam etmesi ülke yetkililerini barış antlaşmalarına yönlendirmiştir. Ayrıca iki ülkenin sınır komşusu olmayışı barış ortamını kolaylaştırmıştır. Bu doğrultuda Türkiye, Yugoslavya, Yunanistan ve Romanya bir araya gelerek Balkan Paktını imzalamıştır. Bu pakt aynı zamanda İtalya'nın yayılcılığına karşı anti-revizyonist bir adım olmuştur (Kelkitli, 2017, s. 436). Pakt, 9 Şubat 1934 tarihinde Türkiye, Yunanistan, Yugoslavya, Romanya arasında imzalanmıştır. Antlaşmaya göre Türkiye, Yunanistan, Romanya ve Yugoslavya, Balkan sınırlarının güvenliğini ortaklaşa garanti edecekti. Protokolün ikinci maddesinin başında diğer devletlerin telaşlanmasını engellemek için "Balkan Antantı hiçbir devlete karşı yöneltilmiş değildir" ifadesine yer verilmiştir. Yine aynı maddede Paktın Balkan devletlerince girişilecek herhangi bir saldırıya karşı olduğu da bildirilmiştir (Sönmezoğlu, 2011, s. 357). Yalnızca sınır güvenliği değil Boğazların güvenliği için de bölge devletleri ile iyi ilişkiler içinde olmak Türkiye için oldukça önemliydi (Önal, 2011, s. 315). Yugoslavya için de Türkiye oldukça önemli bir müttefikti. Üzerinde Sovyet baskısını hisseden ülke, Türkiye ve Yunanistan ile işbirliği içine girmişti. Antlaşmayı İtalya ve Bulgaristan'a karşı imzalayan Yugoslavya, 1937 yılına

gelindiğinde Bulgaristan ile bir ‘Daimi Dostluk Antlaşması’ imzalamıştır. Bu durumda Balkan Antantı amacını kaybetmiştir (İrge, 2011, s. 286).

Savaşın ayak sesleri yavaş yavaş duyulurken Yugoslavya ve Türkiye arasında Yugoslavya’da yaşayan Müslümanların göçü hakkında bir mutabakat imzalanmıştır (Erken, 2018, s. 939). Temmuz 1938 tarihinde iki ülke, 200 bin Müslümanın Türkiye’ye göçü hakkında anlaşmıştır. Aslında bu durum Türkiye için olağan bir durum olmuştur çünkü Yunanistan ile gerçekleştirdiği nüfus mübadelesi dışında Bulgaristan ve Romanya’dan da göç almıştır (Geray, 1970). İki ülke arasında imzalanan göçmen anlaşması zaten var olan göçlere son şeklini vermiş olsa da (Schad, 2016, ss. 437–440) 10 Kasım 1938 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün vefatı ve İkinci Dünya Savaşı’nın patlak vermesi mutabakatın gerçekleşmesini engellemiştir.

Türkiye, İkinci Dünya Savaşı’na oldukça başarılı bir diplomasi süreci yöneterek katılmamıştır. Fakat Yugoslavya, kendini adeta savaşın içinde bulmuştur. Yugoslavya toprakları İtalyan Faşistlere ve Alman Nazilere karşı bir savaşa sahne olmasının dışında, güçlü bir iç savaşa da ev sahipliği yapmıştır (Özçelik, 2010, s. 267). Türkiye, Yugoslavya’nın işgalini endişe ile karşılama da bu konuda bir tepki gösterememiş, yürüttüğü denge politikasını sürdürmüştür. Öte yandan savaş sırasında Yugoslavya’dan Türkiye’ye gelen Müslüman Yugoslavyalıların sayısında ciddi bir artış görülmüştür (Geray, 1970). İkinci Dünya Savaşı’nın Almanların yenilgisi ile sonuçlanmasının ardından hâkimiyeti ele geçiren Josip Broz Tito ile İkinci Yugoslavya yani Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulmuş ve böylece Türkiye ve Yugoslavya arasında yeni bir sayfa açılmıştır.

4.2. İKİNCİ DÖNEM: İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDAN DAĞILMAYA GİDEN SÜREÇTE ve DAĞILMANIN ARDINDAN İKİLİ İLİŞKİLER

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesi ile uluslararası sistem dinamikleri tam anlamıyla değişmiştir. İki süper gücün liderliğinde iki rakip blok oluşmuş ve birbirlerini çevrelemek adına politikalar üretilmeye başlanmıştır. Savaş topyekûn bir cephe karşılaşması olmanın dışına çıkmış ve Soğuk Savaş şeklinde devam etmiştir. Sovyetler Birliği ve ABD arasında kendini göstermeye başlayan kutuplaşma ABD'nin Truman Doktrini'ni ilan etmesi ile beraber tam anlamıyla gün yüzüne çıkmıştır. Yaklaşık 15 yıl süren bu sıkı iki kutuplu sistem, nükleer silahlanma yarışını ve ülkelerin bloklaşmasını beraberinde getirmiştir. Sovyetler kendi sosyalist sistemlerini yaymaya çalışırken ABD liberalizmin ve kapitalizmin dünyayı sarması için uğraş vermiştir. Öyle ki, uluslararası sistemde güç dağılımı ve güç dengesi tamamen değişmiştir. Bu doğrultuda değişen güç dengesi, ülkelerin dış politikalarını yeniden yönlendirmelerine sebep olmuştur. Türkiye'nin dış politikasını yeniden düzenlenme sebebi şüphesiz Sovyetlerin savaş sırasında ve sonrasında ülkeye uyguladığı baskı sonucudur. Öyle ki, Birinci Dünya Savaşı'nın ardından sahip olunan ikili iyi ilişkiler dönemi son bulmuş (Sönmezoğlu, 2006a, ss. 15–17) ve Türkiye, Sovyetlere karşı müttefik arayışına yönelmiştir.

Tito önderliğinde dizleri üzerinden kalkıp yeniden ayağa dikilen Yugoslavya ise savaş sonrası Sovyetler ile beklenmedik ikili ilişkilere sahip olmuştur. Gerilen ipler sonucu Sovyetler Birliği, Yugoslavya üzerine askeri birliklerini göndermeyi planlamış fakat Kore Savaşı'nın patlak vermesi ile beklenen müdahale gerçekleştirilememiştir (Banac, 1988, ss. 131–132). Kore Savaşı ile Sovyetlerin dikkati farklı bölgeye çekilmiş ve ABD'nin olası çatışmalara oldukça hızlı müdahil olabileceği bir kez daha gözler önüne serilmiştir. Beklendiği üzere iki ülke arasında yaşanan tatsız olaylar karşısında Tito yeni bir yol arayışına girmiştir (Erken, 2018, s. 941). Öte yandan, ABD'de Yugoslavya'yı müttefiki olan Türkiye ve Yunanistan aracılığı ile Batı Bloğuna yakınlaştırmak istemiştir. Şüphesiz bunun sebebi Sovyetlerin NATO ile çevrelenmek istenmesi ve bölgedeki tek boşluğun Yugoslavya coğrafyası olmasıdır (Oran, 2009, s. 588). Batı Bloğunda kendine kalıcı ve güçlü bir yer açmak isteyen Türkiye, Yugoslavya'nın bloğa çekilmesinde görev almaktan hoşnut kalmıştır. Fakat sosyalist bir yönetim benimseyen

ve Tito önderliğinde olan Yugoslavya'nın NATO'ya girmesi oldukça uzak bir ihtimal olduğundan ABD bölgede güçlü işbirliği sağlamak adına Balkan Paketi'nı desteklemiş ve Yugoslavya'ya diğer Batılı devletlerle birlikte askeri kredi açmıştır. Yunanistan, Türkiye ve Yugoslavya kurdukları dostluğu Şubat 1953 tarihinde Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalayarak taçlandırmıştır. Bu antlaşmayı Ağustos 1954 tarihinde imzalanan Bled Antlaşması izlemiştir (İrge, 2011, s. 287). Bu dönemde Türkiye ve Yugoslavya'nın güvenlik kaygıları aynı paraleldeydi. İki ülke için de Sovyetler bir tehdit unsuru olmuştur ve her iki ülke de uluslararası arenada güvenilir müttefik arayışı içine girmiştir (Bağcı, 2001, s. 53). Aynı zamanda iki ülkenin benimsedikleri tipoloji ve kimlik oluşturma çabası da aynıydı. Bu bağlamda iki ülke ilk iş olarak 1938 yılında imzaladıkları fakat uluslararası konjonktür sebebi ile uygulayamadıkları 'göç' antlaşmasını yenilemiştir. Türk-Yugoslav Centilmenlik Antlaşması olarak kayda geçen metinde göçe dair bir madde bulunmasa da Yugoslavya'dan Türkiye'ye göçen vatandaşlara serbest göçmen statüsü verilmesi kabul edilmiştir. Bilinen o ki, göçler oldukça muallâk kalmıştır. Süreci bir tür güven tazeleme çalışmaları olarak nitelendirmiş olsak da, çizilen bu olumlu tabloya rağmen antlaşmalardan beklenen verim alınamamıştır. Şüphesiz bu durumda Stalin'in ölümü ile beraber Sovyetler ve Yugoslavya'nın ilişkilerinin düzelmesinin payı büyüktür. Stalin'in ölümünün ardından Sovyetler, Yugoslavya'ya uyguladığı ekonomik ambargoya son vermiş ve diplomatik ilişkileri düzeltme yoluna giderek onun Batı'ya yakınlaşmasını engellemek istemiştir (Oran, 2009, s. 591). Üstelik Yugoslav lider Tito, Batı ya da Doğu bloğunda olmayı reddederek Bağlantısızlar Hareketi'ni seçmiş ve kendine üçüncü bir yol açmıştır. Bu gelişmeler karşısında Balkan Paketi işlevini tam anlamıyla yitirmiştir. Her ne kadar 1958 yılında Balkan Paketi'nın tekrar canlandırılması gündeme gelmiş olsa da gerek Yunanistan-Türkiye arasında yaşanan krizler gerekse Yugoslavya'nın isteksiz oluşu bunu mümkün kılmamış ve Pakt feshedilmiştir (Oran, 2009, ss. 591–592).

1960 ve 1970'lı yıllar Türkiye için görece özerklik yılları olmuştur. Her ne kadar iki kutuplu sistem devam etse de uluslararası ortam yumuşamış bununla beraber Türkiye, çok boyutlu bir dış politika anlayışına yönelmiştir. Özellikle komşu ülkelere ve bölgesel gereklere önem vermiştir. Balkan Paketi'nın beklenen gelişmeyi gösterememesi sonucu Yugoslavya ve Türkiye ilişkileri soğumuştur. Bu durumun sebebi şüphesiz her iki ülkenin farklı dış politika anlayışlarıdır. Daha fazla Batı Bloğu'nda olmak ve ABD

desteğini hissetmek isteyen Türkiye ve Bağlantısızlar Hareketi ile önderlik yakalamaya çalışan Yugoslavya bu dönem aynı noktada buluşmasa da yaklaşık on yıl süren bu durum 1960 sonlarında gelen yumuşama dönemi ile son bulmuştur. 1967 yılında iki ülkenin karşılıklı gerçekleştirdiği dostluk ziyaretleri durumu pekiştirir. Sovyetler Birliği'nin 1968 yılında Çekoslovakya'yı işgal etmesi, Yugoslavya'yı endişelendirmiş ve Türkiye ile ilişkilerine daha fazla önem vermeye itmiştir. Gerçekleştirilen diplomatik görüşmeler sonucu iki ülke arasında sorun olmadığı, Türk kökenli Yugoslavya vatandaşlarının ve Müslümanların yaşamlarında kayda değer bir sıkıntı yaşanmadığı görülmüş, iki ülkenin bölgenin çıkarları doğrultusunda birbirlerine bağlı olduğu teyit edilmiştir (Sönmezoğlu, 2006b, ss. 360–361).

Öte yandan bu dönemde Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde temelden çatlaklar ve ayrılıklar baş göstermiştir. Artan milliyetçi unsurlar ve milliyetçi ayaklanmalar kötü ekonomi ve başarısız yönetim ile alevlenmiştir. Milliyetçi unsurların Tito'nun yönetimi ile ertelenmiş olsa da Yugoslav liderin ölümü ile yeniden dirilmiştir. Balkanizasyonun hızla sahnelendiği bu süreçte Türkiye, huzursuzlukların yakın takipçisi olmuştur. Yugoslavya ile sahip olduğu tarihsel bağları zedelemek istemeyen Türkiye, akraba toplulukların, bölgede yaşayan ve Türkiye'yi hami olarak gören tüm Müslümanların haklarının korunması ve tabii ki güvenliklerinin sağlanması için çaba göstermiştir (Bozkurt, 2010, s. 57). Türkiye savaş boyunca tepkilerini diplomatik yollarla iletmiş ve uluslararası örgütlerle sergilemiştir (Yıldırım, 2015, s. 428). Statükonun korunmasından yana olan ve ülkesel milliyetçiliği savunan Türkiye, sürecin başında Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü savunmuştur. Bu politika Boşnak lider Aliya İzzetbegoviç'in başlangıçtaki politikası ile de paraleldir (Tatar, 1995, s. 168). Fakat parçalanma kaçınılmaz hale gelince uluslararası hukukun bağımsızlık ve ayrılan ülkelerin toprak bütünlüğü ve birliği gibi iki ana maddesini desteklemek zorunda kalmıştır (Oran, 1989, s. 272). Bağımsızlık ilan eden Slovenya, Hırvatistan'ın AT tarafından tanınmasının akabinde Sırp Lider Slobodan Milošević, Ankara'ya gelerek Yugoslavya'dan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden devletlerin tanınmaması yönünde isteklerini belirtmişse de Türkiye bağımsızlık ilan eden Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Makedonya'yı 6 Şubat 1992 tarihinde tanımış fakat Sancak, Voyvodina ve Kosova'nın taleplerini desteklememiştir (Yıldırım, 2015, s. 429). Kendi içinde bölücülükle mücadele ediyor olması da bu konudaki tavrını belirleyen başat

unsurlardandır. Öte yandan Yugoslavya ile sınır paylaşmayan Türkiye, savaşın etkilerini doğrudan hissetmemiş ve büyük bir tehlike altında kalmamıştır. Türkiye'yi ilgilendiren konular daha çok kimlik ve göç konuları olmuştur (Demirtaş, 2010, s. 65). Bu bağlamda Türkiye'nin bölgede daha çok Bosna-Hersek, Makedonya ve Kosova ile ilgilendiğini söylememiz mümkündür. Bu durumu ortak güçlü geçmiş ve karşılıklı kurulan bağlar ile ilişkilendirebiliriz. Özellikle Bosna-Hersek ile ikili ilişkilere oldukça fazla önem verilmiş, bölgede yaşanan gelişmeler her anlamda takip edilmiştir. Öyle ki, Bosna-Hersek, bağımsızlık ilanının ardından oldukça yakın bir tarihte Türkiye'nin desteği ile 29 Nisan'da AGİT'e, 22 Mayıs 1992'de ise BM'ye üye olmuştur. Bu durum iki ülkeye hoşnutlukla karşılanmış ve iki ülke arasında ekonomik ve teknolojik yardımlaşma anlaşması imzalanarak Türkiye'nin Bosna-Hersek'e desteği tam anlamıyla resmiyete dökülmüştür (Ramet, 2008, ss. 216–217). Türkiye ortak bir Bosna-Hersek kimliğinin oluşması için ülkeye desteklerini sunmuştur.

Türkiye'nin gelişmelere tepkisinin diplomatik yollarla gerçekleştiğini söylemiştik. Bu doğrultuda ilk çalışması Kasım 1992 yılında İstanbul'da bir Balkan Konferansı toplaması olmuştur. Türkiye, katılımcı ülkelere Balkanlar'da yanan ateşin yayılabileceğini göstermeyi hedeflemiş ve başarılı bir sonuç elde etmiştir. ABD'nin rızası olmadan düzenlenen bu konferans, Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunun kaldırılması için hem ABD'nin hem de İslam Konferans Örgütü'nün dikkatini çekmeye çalışmıştır (Demirtaş, 2007, s. 68; Yıldırım, 2015, s. 428). Türkiye, uluslararası arenanın bu trajediye sessiz kaldığını savunmaktaydı. Bu sebeple kendi başına inisiyatif almaktan çekinmeyeceğini düzenlediği bu konferansla da belirtmiştir. Her alanda askeri destekten kaçınmayacağını altını çizen Türkiye, Sırbistan'a yönelik uygulanan ambargoyu denetleyen Adriyatik'te bulunan uluslararası deniz ve hava kuvvetlerine 13 Temmuz 1992'de destek için asker göndermiştir. Aynı zamanda, silah ambargosunun Sırları güçsüzleştirmediğini aksine uygulanan ambargonun Boşnaklara zarar verdiğini ve etnik temizliğe yola açtığını savunan Türkiye, ambargonun kaldırılması için uluslararası örgütleri harekete geçirmeye çalışmıştır. Öte yandan ülkenin Bosna-Hersek'e uygulanan silah ambargosunu delmek için yasadışı silah gönderimi gerçekleştirdiği dönemin en önemli iddialarından biri olmuştur (Demirtaş, 2007, s. 69). Her ne kadar bu iddia Türk yetkilerce kabul edilmese de Amerikan İstihbarat Raporları'nda Türkiye'nin Bosna'ya düzenli gönderdiği silah

yardımı yerini bulmuştur. İddiaları eski Genel Kurmay Başkanı Doğan Güneş görevden ayrılmasının ardından kabul etmiş fakat silahların neredeyse yüzde 90'nın Hırvat güçlerinin eline geçtiğini belirtmiştir (Demirtaş, 2007, ss. 68–67; Sağır, y.y., ss. 1–12). Bu dönem Ankara, “Türkiye'nin güvenlik çıkarları Bosna'da başlar” şiarını benimsemiş ve uzun yıllar aynı söylemi sürdürmüştür. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin, Bosna konusunda yoğun temaslarda bulunmuş, konunun özellikle Batı platformlarında yer alması için büyük çaba göstermiştir. Bu doğrultuda 1992 yılında gerçekleştirilen AGİT zirvesine Boşnak lider İzzetbegoviç ile beraber katılmıştır. Dönemin Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel ise aynı zirvede dönemin ABD Başkanı George Bush'u, Irak benzeri bir müdahaleye ikna etmeye çalışmıştır (Akman, 2015, s. 148; Turan ve Ertuğrul, 2005, s. 199).

Diğer taraftan, Türkiye'de muhalefetin Türk hükümetini SSCB'nin ve Yugoslavya'nın dağılması konularına hazırlıksız yakalanmakla itham ettiğini de görmekteyiz. Örneğin, bu konudaki duyarlılığıyla bilinen eski başbakan Bülent Ecevit, Yugoslavya olayında, hükümeti müdahil olmak ve dağılmayı engellemek konusunda uyardığını; orada Türkler dışında milyonlarca Müslüman yaşadığını; oradan gelen Boşnakların ve Arnavutların Türkiye'ye göçtükten sonra kendilerini Boşnak veya Arnavut kökenli Türk olarak gördüklerini anımsatarak bir anlamda, etnik bağın ötesinde geçen bir ülkesel milliyetçilikle konuya dikkat çeker (Konuralp, 2009; Yağız, 1997, s. 80). 1991'de Meclis'te yaptığı bir konuşmada koalisyon ortaklarını Yugoslavya'nın adından bile hükümet programında bahsetmedikleri için eleştirir. Makedonya, Bosna-Hersek, Kosova ve Arnavutluk'un Türkiye'ye güvendiğini ve Türkiye'nin bu ülkelere karşı tarihten ve coğrafyasından kaynaklanan sorumlulukları olduğunu anımsatır (TBMM, 1991, s. 212). Hükümete, Yugoslavya'ya ilgisiz kalınmaya devam edilmesi durumunda Türkiye'nin büyük bir göç dalgasıyla karşılaşabileceği uyarısını yapar (TBMM, 1991, s. 212). 1995'te de 1991'de DYP-SHP Hükümeti'nin 1991'deki programında Yugoslavya'ya değinilmediğini hatırlatarak bunun Türkiye'nin konu için ne kadar ilgisiz ve bilgisiz olduğunu gösterdiğini savunur (TBMM, 1995, s. 457). Sırp militanların Bosna-Hersek'teki saldırılarına ‘etnik temizlik’ adını verdiklerini ve bir ulusu, dini, Osmanlı-Türk tarihinin Balkanlar'da yaşayan ve yaşamayan hatıralarını silmeyi amaçladıkları için bunun bir soykırım ilanı olduğunun altını çizer (TBMM, 1995, s. 455) Sırpların Boşnaklara yönelik kıyımının bir Haçlı seferine dönüşeceğini

vurgular (TBMM, 1992, s. 107). Ecevit'e göre Batılı ülkeler ihmalkâr kaldıkça bilinçli suç ortaklığı yapmaktadır (TBMM, 1995, s. 455). Eğer militanlar Müslüman ve saldırıya uğrayanlar Hıristiyan olsaydı, Batı dünyasının çoktan tepkisini ortaya koymuş olacağını savunur (TBMM, 1995, s. 456). Ecevit, Hırvatları da Boşnak soykırımına yeltendikleri ve Osmanlı'dan kalma Mostar Köprüsü'nü havaya uçurdıkları için eleştirerek "eğer Sırlar şeytansa, Hırvatlar da melek değildir" der (TBMM, 1995, s. 425). 1930'larda ve 40'larda Hırvat aşırı milliyetçisi ve ırkçısı Ustaşe Hareketi'nin Nazilerle işbirliği yaparak Sırp ve Yahudi soykırımını yaptığını anımsatır (TBMM, 1995, s. 425). Yeryüzünden silinmeye çalışılan ve Türk ulusunun akrabası olan Boşnakların Bosna-Hersek'teki nüfuslarının 2 milyon olduğunu ve Türkiye'de 4 milyon kadar Boşnak kökenli göçmenin yaşadığını kaydeder (TBMM, 1995, s. 456). 'Boşnak Türkleri'nin Türk ulusunun ayrılmaz parçası olduğunu dile getiren Ecevit, kız ve erkek kardeşleri, anneleri, babaları, kuzenleri Bosna-Hersek'te yaşadığı için bu ülkenin Türkiye'nin dostu olmanın ötesinde akrabası da olduğunu bildirir (TBMM, 1995, s. 456). Ayrıca Boşnaklar, Arnavutlar ve çoğu Makedon için Türkiye 'ikinci vatan'dır der (TBMM, 1995, s. 457).

Her ne kadar Yugoslavya Savaşı'nda Türk Dış Politikası, Bosna-Hersek'e yoğunlaşsa da Türkiye, bölgedeki diğer topluluklarla da iletişimini sürdürmüştür. Savaşın başlarında ortaya çıkan Boşnak ve Hırvat anlaşmazlığında arabulucu rol üstlenmiş ve ikili görüşmelere dışişleri düzeyinde katılmıştır. Aliya İzzetbegoviç'in Hırvatlarla ortak olup Sırlara karşı durmasının arkasınca Türkiye'nin ikna çalışmaları bulunmaktadır (Keskin, 2012, s. 159). Böylece sadece Müslümanların koruyucusu imajından sıyrılmayı başarmıştır. Bosna-Hırvat Federasyonu'nun kurulmasında Türkiye'nin katkıları yadsınamaz bir gerçektir (Demirtaş, 2007, ss. 69–70).

Bölgede yaşanan vahşetin, dökülen kanın giderek artması ve son yaşanan katliamlar ile bölgeye müdahale kararı alınmıştır. Böylece savaşın başladığı andan itibaren uluslararası örgütlerce düzenlenecek bir askeri operasyonu destekleyen Türkiye'nin uyguladığı dış politikanın haklılığı ortaya çıkmıştır. İlk olarak Mayıs 1993 tarihinde alınan karar ile Birleşmiş Milletler Koruma Gücü'nün yetkileri genişletilmiş ve güvenli bölgeler artırılmıştır. Sivil ölümler durulmaya çalışılmıştır. Savaş boyunca NATO, Bosna-Hersek üzerindeki uçuşa yasak bölgenin gözetimi ve BM yaptırımlarının

Adriyatik'teki uygulamasının denetiminde sorumluluk sahibi olmuştur. Bunun dışında NATO hava kuvvetleri kara yolu üzerinden de desteklemiş ve Saraybosna kuşatmasının kaldırılması için hava saldırıları gerçekleştirmiştir (Yapıcı, 2007, s. 7). Bilindiği üzere NATO, BM anlaşmasının 51. maddesine kurulan bir bölgesel savunma örgütüdür ve bu doğrultuda uluslararası barışın sağlanmasında ve korunmasında etkin bir rol oynama görevini üstlenmektedir. Öte yandan bölgede güç dengesini korumakta amaçları arasındadır (Kazaz, 2019, s. 72). Yugoslavya'da başlayan çatışmalar ilk etapta iç savaş olarak nitelendirilse de zaman içinde bölgeyi tehdit etmiştir. Bu doğrultuda NATO görev ve ilkeleri doğrultusunda müdahalelere başlamıştır. Fakat müdahale için oldukça geç kalınmıştır. Tarihler Şubat 1994'u gösterdiğinde uçuşa yasak olan Bosna-Hersek hava sahasını ihlal eden dört savaş uçağı NATO güçlerince düşürülmüş ve bu müdahaleye Sırp güvencü bölge ilan edilen Goradze'yi bombalayarak karşılık vermiştir. NATO bu saldırıya karşı saldırı başlatmış olsa da Sırpların büyük zarar gördüğünü söylememiz mümkün değildir. Aksine Sırp güçleri, 150 Fransız Barış Gücü askerini esir alarak Goradze'ye girmiş ve Drina nehrinin sağ kıyısını işgal ederek cevap vermiştir. (Yapıcı, 2007, s. 7).

Bu dönem TDP'nin bölgeye olan ilgisi beklendiği üzere iç politikayı da etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının ardından kurulan Türkiye, Misak-ı Milli sınırları içine çekilmiştir. 1994 tarihinde Bosna-Hersek'teki bir mekanize Türk taburu, Bosna-Hersek Türk Tabur Görev Kuvveti Komutanlığı adı altında 844 personeliyle Zenica'ya gönderilmiş ve bu durum bazı kesimlerce eleştirilmiştir. Bosna-Hersek'in Misak-ı Milli sınırları içinde olmayışını vurgulayarak, farklı coğrafyalarda varlık göstermenin ülkenin güvenliğini ve bekasını tehlikeye atacağı savunulmuştur. BM'nin de bölgede Türk askeri görmek için istekli olduğunu söylememiz mümkün değildir. Fakat Türkiye bu konuda ısrarcı davranmıştır. Bunun sebebi daha aktif bir dış politikaya geçiş yapmasıdır. Küreselleşen dünyaya ayak uydurmaya çalışarak sadece sınır komşuları ile ilgilenmenin dışında adım atmayı uygun bulmuştur. Zaman zaman söylemleri ve eylemleri birbiri ile uyumda da Türkiye, Yugoslavya'nın dağılma sürecinde yürüttüğü dış politika ile oldukça aktif bir rol oynamıştır. Bu doğrultuda kurulması planlanan Bosna-Hırvat Federasyonu için görüşmelere öncülük etmiş ve önce Hırvatistan'a daha sonra ise Bosna-Hersek'e kaydırılan Uluslararası Barış Gücü'ne askeri destek vermiştir. Bosnalı Müslümanların da bu dönemde Türkiye'den büyük beklentileri olduğu

yadsınamaz bir gerçektir. Türkiye her fırsatta bölgeye iâşe ve ilaç yardımında bulunmuştur (Emgili, 2012, ss. 69–72).

1995 yılına gelindiğinde çatışmaların şiddeti iyice artmış ve uçuşun yasaklandığı Bosna-Hersek hava sahasında Sırp uçakları bölgedeki bazı hedeflere hassas vuruşlar gerçekleştirmiştir. Verilen ultiimatolar ve gerçekleştirilen hava operasyonuna rağmen Sırp tarafı durmamış ve çatışmalar şiddetlenmiştir. Sırp saldırılarına gereken karşılığın verilmiyor oluşu, Sırp'ların cesaretini artırmış ve kazanma hırslarını tetikleyerek daha fazla saldırıya düzenlemelerine sebep olmuştur. NATO'nun saldırılarına karşı misilleme yaparak yüzlerce BM Barış Gücü askerini rehin alan Sırp'lar askerlerinin görüntülerini paylaşarak uluslararası güçleri tehdit etmiş ve NATO'nun hava saldırılarını durdurmayı başarmıştır. Sırp'lar rehinelere canlı kalkan olarak adlandırmış ve BM askerlerini ağaçlara, elektrik direklerine ve NATO'nun hedef alabileceği stratejik noktalara kelepçelemekle görüntüleri Sırp televizyonlarında yayınlamıştır. BM'ye asker gönderen devletler vatandaşlarının can güvenliğini korumak adına anlaşmaya yanaşmış ve rehinelere serbest bırakılmasının ardından Saraybosna civarındaki BM Barış Kuvvetleri geri çekilmiştir. Rehine krizi BM'nin güçsüzlüğünü görmek açısından önemli bir gelişme olmuştur. Bu durumdan cesaret alan ve hiçbir müdahaleye maruz kalmayacaklarına emin olan Sırp'lar, Temmuz 1995 tarihinde BM koruması altında olan ve güvenli bölge ilan edilen Srebrenica'ya girmiş ve 400 Hollandalı Barış Gücünü ele geçirerek karşılığında Srebrenica'yı almıştır. Sırp güçleri yaklaşık sekiz bin Müslüman erkeği kurşuna dizmiştir (Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, 2014, s. 231). Tarihin kara lekelerinden biri olarak görülen bu olayın ardından Sırp tarafı durmamış ve ABD müdahalesini beraberinde getirecek Pazar yeri saldırısını düzenlemiştir (Kaplan, 2003, ss. 74–78). Pazar yerine atılan bombanın ardından 37 sivil hayatını kaybetmiştir. Markale katliamı olarak anılacak olan bu saldırıyı son damla olarak gören ABD, Sırp tarafına bir ultiimatol göndermiştir. Bu ultiimatolun tıpkı diğlerleri gibi gelip geçici olacağını düşünen Sırp tarafı ultiimatolu reddetmiştir (Yapıcı, 2007, ss. 7–9). Bunun üzerine NATO bölgedeki ilk yoğun hava hareketi olan *Deliberate Force Operation* yani Kararlı Güç Harekâtı için bayrağı kaldırmıştır. Ortalama iki buçuk hafta süren bu harekât Bosnalı Sırp'ların iletişim hatlarını yok etmiş ve sorgulanan NATO'nun işlevini taraflara yeniden hatırlatmayı başarmıştır. Bu harekât NATO'nun Soğuk Savaş sonrası

dönüşü içinde oldukça önemlidir. Harekât Bosna-Hersek için oldukça yararlı ve akıllıca sonuçlanmıştır (Hendrickson, 2005).

Konuya yönelik görevlendirilen özel temsilci Richard Holbrooke'un girişimleri ile 21 Kasım 1995 tarihinde Bosna-Hersek adına Aliya İzzetbegoviç, Hırvatlar adına Franco Tujman ve Sırpları temsilen Slobodan Miloseviç'in katılımı ile Dayton Barış Antlaşması imzalanmış ve barış sağlanmıştır. Oldukça karmaşık, uygulanması zor ve hassas bir denge getiren Dayton Antlaşması sonucunda 'Barışı Uygulama Konferansı' oluşturulmuştur. 55 devletin bulunduğu Barış İzleme Konferansının Yürütme Kurulu'nda Türkiye yerini almıştır (Tatar, 1995, s. 172). Türkiye bu antlaşmanın imzalanması için ABD ile beraber çalışmış ve yeni kurulan Bosna-Hersek Devleti'ni güçlendirmek adına özellikle askeri donanım ve askeri eğitim yardımı sağlamıştır. Makedonya'ya da askeri yardım gönderen Türkiye'nin konumu Eski Yugoslavya topraklarında güçlenmiştir (Sönmezoğlu, 2006a, s. 594). Türkiye askeri gücün yanı sıra milliyetçilik kasırgasının ardından tarumar olmuş bölgeye insani yardımda da bulunmuş ve kamu diplomasisini sonuna kadar kullanmıştır.

Türkiye'de iki kutuplu dünyanın sona ermesinden sonra yeniden şekillenecek dengelerde bölgesel güç olma hedefindeki özellikle milliyetçi söylemlerde Balkanlar, önemli bir nüfuz bölgesi olarak görülmekteydi (Akman, 2015, s. 146). Dağılma sürecinde Sırp saldırılarına karşı uluslararası müdahalenin gerekliliği Türkiye'nin süreç boyunca temel tezi olmuştur. Bu doğrultuda kamuoyu bilinci oluşturmuş ve uluslararası arenanın gözünün bölgede kalmasını sağlamayı amaçlamıştır. Bölgede yükselen milliyetçiliğin tezahürü olarak ortaya çıkan bu kanlı savaş TDP'yi etkilemiş ve yönlendirmiştir. Gerek Osmanlı İmparatorluğu'ndan kalma tarihi bağlar, gerekse Türkiye'nin sahip olduğu Boşnak nüfus Türkiye'nin gelişmelerin dışında kalmasının önüne geçmiştir. Ayrıca bu durum Türkiye'nin aktif dış politika anlayışını test etmesi içinde bir şans olarak görülmüştür. Savaşın ayak seslerinin duyulduğu ilk yıllar ülkesel milliyetçilik çerçevesinde Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü savunan Türkiye, savaşın başlamasının ardından oyun kuruculardan biri olmak için çaba göstermiştir. Ülkesel milliyetçiliği ve sorunların siyasal yollarla çözümünü savunan Türkiye, içinde barındırdığı etnik gruplara cesaret vermemek adına yurttaşlık bilincini uzun süre savunsa da Balkanizasyonun hızla ilerlemesi ile politikasını değiştirmiştir. Uygulanan

hamlelere göre strateji geliştiren Türkiye, kurulacak yeni devletlerde kendisine müttefik gördüğü, güçlü Müslüman nüfusa sahip olan cumhuriyetlere destek olmuştur. Bu bağlamda çatışmaları sonlandırmak için masaya konulan çözüm planlarının Bosna-Hersek için olumsuzluklarını yüksek sesle dillendirmiştir.⁵¹ Bu durumda iç dinamiklerin etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Hatırı sayılır bir Balkan nüfusuna sahip olan Türkiye, yeni bir göç dalgasına maruz kalacağını ön görmüştür. Dini hassasiyeti olan tabana sahip partiler ve liderler, din kardeşlerinin çaresiz kalmasına tepki göstermiş, yardımlar ve mitingler düzenleyerek, yönetimi gereken müdahaleyi yapmadıkları için suçlamışlardır. Siyasal İslam'ın yükselişi, Milli Güvenlik Kurumu'nun bu konudaki uyarısı, terör tehditleri ve tabanın tepkisi verilen reaksiyonu etkilemiş ve Türkiye, dış politikada tek başına hareket etmekten çekinmiştir. Yugoslavya stratejisini ABD ile şekillendiren Türkiye böylelikle diğer devletlerin tepkisini de en aza indirmeyi başarmıştır (Akman, 2015, ss. 147–153). Yugoslavya dönemi boyunca sosyalizmle yönetilen cumhuriyetlerle ilişkiler beklenildiği üzere kısıtlı kalmıştır. Bağımsızlık ilanlarının ardından Türkiye, bölge devletleri ile sürdürülen kısıtlı ilişkileri üst seviyeye taşımayı amaçlamış, politikalarını bu doğrultuda yönlendirmiştir. Bu doğrultuda savaşın ve milliyetçiliğin yorgun düşürdüğü bu topraklarda 'yumuşak güç' stratejisini izlemeyi tercih etmiştir. Savaşın ardından Sırbistan ile de ikili ilişkiler içine giren Türkiye, eski Yugoslavya toprakları üzerinde yeni var olan tüm aktörlerle iyi ilişkiler yürütmek istemektedir. İkili ilişkiler, ekonomik anlamda da kuvvetlendirilmiştir.

Öte yandan her ne kadar çalışmanın ilgilendiği dönemin dışında kalsa da, konunun daha iyi anlaşılması açısından Kosova'nın bağımsızlığı ve bu bağımsızlığın Türk Dış Politikası'na etkilerinden kısaca bahsedilecektir. Bilindiği üzere, Kosova toprakları her dönem Sırp halkı için kutsal olmuştur. Sırp milliyetçiliği, etnik bir milliyetçiliktir. Etnik milliyetçiliğin önemli unsurları din, dil, örf, adet, gelenek, görenek ve mitlerdir. Özkırımlı (2008, s. 18), dışlayıcı olarak nitelediği etnik milliyetçiliğin ana unsurlarını kan bağı ve kültürel benzerlik olarak tanımlar. Bu bağlamda, Ortodoksluk ve Slavlık, Sırp milliyetçiliğini biçimlendirmektedir. Sırp, tarihin her döneminde tüm Ortodoks Slavları bir çatı altında toplamayı yani Büyük Sırbistan'ı amaçlamıştır. 1878 Berlin Antlaşması ile bağımsızlığına kavuşan Sırbistan, tarihini yeniden yazmaya girişmiş ve Kosova için ayrı bir başlık açmıştır (Çaputlu, 2019). Kosova, Sırp tarihi için oldukça

⁵¹ Vance-Owen Planı, Güvenli Bölgeler Planı, Owen-Stoltenberg Planı ve Temas gurubu planı.

önemlidir çünkü, Ortaçağ Sırp Krallığı'nın kurulduğu yerdir ve krallığın çöktüğü yer de Kosova olmuştur. Birinci Kosova Savaşı ile bölgeyi kaybeden Sırp, bir süre sonra tamamen Osmanlı egemenliğine girmiş ve yüzyıllarca imparatorluğun yönetiminde kalmıştır. Her ne kadar giriştikleri isyan sonucu önce özerklik daha sonra da bağımsızlık kazansalar da Kosova'ya yeniden sahip olmaları ancak Balkan Savaşları sonunda mümkün olmuştur (TASAM, 2008). Sırp tarihçileri Balkan Savaşları'nı, reform uygulayamayan ve Balkanlar'da huzuru sağlayamayan Osmanlı'yı bu topraklardan çıkarmak için zaruri bir savaş olarak anlatmaktadır.

Sırp topraklarına katılan Kosova; Birinci Dünya Savaşı'nın ardından kurulan Sırp, Hırvat, Sloven Krallığı yani Yugoslavya Krallığı'na da ve İkinci Dünya Savaşı sonrası ilan edilen Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'ne de bağlılığını sürdürmüştür. Açıkça söyleyebiliriz ki, her iki devlet yönetiminde de Kosova, gerek ekonomik gerekse idari yönetim açısından huzura kavuşmamıştır. Kendine özgü bir sosyalizm benimseyen Yugoslavya Federasyonu, Kosova'ya özerklik tanımış ve hatta kendini ilgilendiren konularda ona veto hakkı vermiştir. Fakat kurucu uluslara tanınan self-determinasyon yani kendi kaderini tayin hakkı Kosova'ya tanınmamıştır. Sırbistan'a bağlı bir özerk yönetim olan Kosova'da Arnavut nüfus oldukça fazlaydı ve Arnavutlar sosyo-ekonomik haklarını korumak istemekteydi. Kosova'da dengelerin her dönem pamuk ipliğine bağlı olduğu oldukça açıktır. Lider Tito, beklenen bir isyani engellemek ve Kosovalıların, Yugoslav kimliğine aidiyet hissetmesi açısından onlara birçok hak tanımıştır. Bunu düpedüz bir Sırbistan'ı zayıflatma hamlesi olarak algılayan Sırp, Tito'nun ölümünün ardından ilk iş bu hakları geri almış ve Kosova üzerindeki baskı fark edilir ölçüde arttırılmıştır (Savaş, 2001, s. 101). Uzun zamandır tırmanan milliyetçi hareketler giderek önü alınmaz bir hal almış ve Kosova deyim yerinde ise kaynayan kazana dönmüştür. Öyle ki, yeniden masaya konan Büyük Sırbistan haritası kapsamında şovenist lider Miloseviç, Kosova'nın özerkliğini kaldırmıştır. Anayasaya aykırı olan bu karar her ne kadar büyük tepki çekse de Federasyon, Sırbistan'ı cezalandırmamış ve buna karşılık Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir. Bu bağımsızlığı sadece Kosova'da oldukça fazla soydaşa sahip olan Arnavutluk tanımıştır. Bağımsızlık girişimi askeri güçler tarafından bastırılmış ve girişimin sonunda Kosova'ya uygulanan baskı her anlamda arttırılmıştır. Taleplerini demokratik yollarla arayamayan Kosovalılar bu tarihten sonra silahlı mücadele yolunu seçmiştir. Bu gelişmeler her ne kadar dünyanın

gözü önünde yaşansada siyasi çalkantının fazla nedeniyle önemsenmemiş ve bu gelişmelere müdahale edilmemiştir.

Sırbistan yönetiminin büyük bir hızla Sırplaştırmaya çalıştığı bölge, yaşanan Yugoslavya İç Savaşı'nın ardından, Karadağ ve Sırbistan'dan oluşan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti topraklarında kalmıştır. Bölgede 1990'dan itibaren süre gelen gerilim giderek tırmanmış ve dünya kamuoyunun dikkatini çekmiştir. Bosna Savaşı'ndan ders çıkaran Batılı devletler, 1998 yılına gelindiğinde konuyu BM Güvenlik Konseyi'ne taşınmış ve çözüm için ilk olarak, tıpkı Bosna Savaşı'nda olduğu gibi silah ambargosu yöntemine başvurmuştur. Öte yandan Kosova Kurtuluş Ordusu'nun (*Ushtria Çlirimtare e Kosovës*, UÇK) silahlandırıldığı ve eğitildiği iddiaları oldukça güçlüdür. Özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Kosova'nın bağımsızlık için attığı her adımın destekçisi olmuştur (Sancaktar, 1991, ss. 135–139).

Çatışmaların arttığı ve bölgenin kaosa sürüklenmeye başladığı 1998 yılı, Türkiye'nin, Bosna Savaşı'nın ardından Sırbistan ile ikili ilişkilerini normalleştirmeye çalıştığı bir dönemdir. Bahsettiğimiz üzere Balkan ülkeleri ile her dönem iyi ilişkiler kurmak isteyen ve Balkanları güvenlik çemberlerinden biri ilan eden Türkiye, dış politikada istikrarı sağlamak açısından Sırbistan ile normalleşme sürecine girmiştir. Fakat Kosova'dan yükselen seslere daha fazla kulak tıkayamayan Ankara yönetimi, ikili ilişkilerini yeniden gözden geçirmek ve taraf belirlemek durumunda kalınca bir NATO müttefiki olarak, Bosna Savaşı boyunca olduğu gibi dış politika çizgisini oldukça keskin bir şekilde belirtmiş ve bu çizginin büyük ölçüde dışına çıkmamıştır. Süreç boyu, Bosna-Hersek'in bağımsızlığı için çaba gösteren Türkiye, bağımsızlığın ardından ülkeyi tanıyan ilk devletlerden biri olmuştur. Fakat Türkiye'nin Kosova politikası, Bosna-Hersek politikasından farklıdır. Bunun ana sebeplerinden biri Yugoslavya Anayasasının Bosna-Hersek'e kendi kaderini tayin tanıması fakat Kosova'nın bu haktan mahrum olmasıdır. Bu durumda ülkesel milliyetçilik güden Türkiye, Kosova sorununa iç mesele gözüyle yaklaşmıştır. Öte yandan, siyasi perspektifin dışında, Kosovalıların anavatan olarak Arnavutluk'u görmesi de Türkiye'nin eğilimini belirlemiştir. Bosnalıların, anavatan olarak Türkiye'yi görmesi ve Türkiye'nin de bu durumu kabullenmesi Bosna Savaşı'nda güçlü bir dış politika anlayışını beraberinde getirirken, Kosovalıların, Arnavutluk'a sahip olmaları ve zaman zaman Arnavutluk'ta gelişen Osmanlı karşıtlığı

bu durumu şekillendirmiştir. Öyle ki, Kosova’da yaşayan Türk azınlığın korunmaya çalışması Türk-Arnavut ilişkilerini zaman zaman germiştir. Son olarak Türkiye’nin Kosova sorununda net bir tutum sergileyememe sebebi olarak UÇK gösterilebilir. İlk etapta ABD’nin bile terör örgütü olarak kabul ettiği bu yapılanma, terörle mücadele eden Türkiye için kabul edilebilir değildir (Ermağan ve Satıcı, 2013, ss. 456–459). Tüm bunlar göz önüne alındığında Türkiye ilk etapta yalnızca her iki tarafı uzlaşmaya davet etmiştir. Öyle ki, 15 Temmuz 1998 tarihinde Arnavutluk’u ziyaret eden Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel, sorunun çözümü için Türkiye’nin önerdiği planı açıklamıştır. Planda Kosova’nın bağımsızlığına yer verilmemiş, Kosovalı Arnavutların 1974 yılında sahip olduğu haklara kavuşması önerilmiştir (Demirtaş, 2010, ss. 58–60). Öte yandan Sırbistan ile ilişkileri korumak amacıyla diplomatik ilişkiler oldukça dengeli yürütülmüştür. Dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem, Demirel’in mesajını iletmek için Belgrad’a gitmiş ve oldukça hoş karşılanmıştır (Cumhuriyet, 1998). Uluslararası kamuoyunun desteğini almak amacıyla İsmail Cem, görüşmeden önce ve sonra BM Genel Sekreteri Kofi Annan’la, ziyaretin ardından ise İngiltere Dışişleri Bakanı ile görüşerek çok taraflı olduğunu vurgulamıştır. Kosovalı Arnavutların bağımsızlık taleplerine destek veriyor görüntüsünden sakınıldığı için Priştine’ye uğramadan geziyi bitirmiştir (Demirtaş, 2010, s. 61).

Öte yandan bölge ülkeleri ile, ortak bir tutum sergilemek adına toplantılara ev sahipliği yapan Türkiye, ilk olarak Haziran 1998’de Yunanistan, Yugoslavya, Arnavutluk, Makedonya, Romanya ve Bulgaristan dışişleri dakanlarını İstanbul’da ağırlamış ve Kosova’yla ilgili ortak bir tutum belirlemeye çalışılmıştır. Fakat toplantı sonuç vermemiş yalnızca yaşanan şiddet kınanmıştır. Ekim 1998 tarihinde ise Antalya’da düzenlenen Güney Doğu Avrupa Zirvesi’nde sürpriz bir gelişme yaşanmış ve Arnavutluk ile Yugoslavya uzlaşısı sağlamıştır (Milliyet, 1998). Yugoslavya BM Güvenlik Konseyi’nin, uzlaşısı ve ateşkes sağlanmasını bildiren 1199 nolu kararına uyacağını duyurmuş buna karşılık Arnavutluk, Yugoslavya’yı kınamaktan vazgeçmiştir.

Görünen o ki , Türkiye, Kosova sorununda aktif fakat temkinli bir dış politika anlayışı belirlemiştir. Koruyuculuğa soyunmadan attığı adımlarla, barış ve güvenliği sağlamaya çalışmıştır. Yürüttüğü politikanın iki unsuru bulunmaktaydı. Birincisi Yugoslavya Federal Cumhuriyeti’nin toprak bütünlüğünün korunması iken diğeri Kosova’ya çeşitli

imtiyazların verilmesi, hak ve özgürlüklerin genişletilmesi olmuştur. Bu bağlamda Kosova sorunu Türkiye için uzun yıllar iç savaş niteliği taşımıştır. Bu sebeple uçlarda tepki vermeyerek her iki tarafa da ılımlı yaklaşmıştır. Bu durum zaman zaman iç politikada tepkilere yol açmıştır. Tarihsel bağlara vurgu yapan muhalefet partileri, Yugoslavya'nın değil Kosova'nın desteklenmesi gerektiğini savunarak hükümeti hareketsizlikle eleştirmiştir (Demirtaş, 2010, s. 64).

Şiddetin tırmanması üzerine ABD ve Avrupa ülkeleri, Sırbistan'a Kosova'dan askeri gücünü geri çekmesi yönünde ultimatoluk vermiş ve Sırp tarafı bunu kabul etmemiştir. Ultimatolukun rededilmesi sonucu NATO, Mart 1999'dan itibaren Kosova'ya askeri operasyon düzenlemeye başlamıştır (TASAM, 2008). Bu saldırı her ne kadar BM Güvenlik Konseyi'nin onayını almamış olsa da Türkiye, NATO'ya her anlamda destek sunmuş ve fiili olarak da operasyona katılmıştır (Demirtaş, 2010, s. 65). Bu durum Türkiye'nin Kosova'da yaşananlardan Sırları sorumlu tuttuğunun açık bir göstergesidir. Bu doğrultuda Türkiye, Sırbistan'a karşı politikalarını sertleştirmiş ve tamamen yüzünü Kosova'ya dönmüştür.

NATO müdahalesinin ardından Kosova, uluslararası toplumun yönetimine geçmiştir. Harita üzerinde Sırbistan'ın parçası sayılsa da, Belgrad yönetiminin fiili bir etkisi kalmamıştır. Bölgenin statüsü ile ilgili görüşmeler 2006 yılında yeniden başlamıştır. Gerçekleştirilen görüşmeler sonucu beklediğini alamayan Kosova 17 Şubat 2008 tarihinde tek taraflı bağımsızlığını ilan etmiştir. Türkiye bağımsızlık ilanını ilk tanıyan ülkelerden biri olmuştur. Yaşanan gelişmeler Türkiye'yi savunduğu Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünün korunması görüşünden ayırmıştır. Ülkesel milliyetçilik güden ve kendi topraklarındaki ayrılıkçı hareketle karşı karşıya olan Türkiye'nin bağımsızlığı desteklemesinin en önemli sebeplerinden biri, Kosova yönetiminin artık Sırbistan'a verilmesini imkansız görmesidir. Bir diğer önemli unsur ise bölgede uyguladığı aktif ve etkin dış politika anlayışıdır. Tıpkı Bosna-Hersek ve Makedonya'da olduğu gibi Kosova'da da TİKA (Türkiye İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) aracılığı ile yumuşak diplomasi yolları uygulanmıştır (Demirtaş, 2010).

Uzun ve sancılı bir sürecin ardından bağımsızlığını kazanan Kosova, bağımsızlık ilanı ile huzura kavuşmamıştır. Bağımsızlığı kabul etmeyen Sırbistan ile arasında gerginlikler meydana gelmektedir. Bunun yanında ekonominin kötü durumu halkın farklı ülkelere

göç etmesine sebep olmaktadır. Ülkede Sırp ve Arnavutlar arasında Mitroviçe’de olduğu gibi görünür duvarlar dahi mevcuttur (Adaş, 2019). Üstelik bir Kosovalı kimliğinin oluşması uzun vadede neredeyse imkansız görünmektedir.

1990’lı yıllar Türkiye’nin Balkan politikasını tam anlamıyla şekillendirmiş ve yaşanan gelişmeler ülkenin dikkatini tamamen bölgeye çekmiştir. Gerek Bosna-Hersek Savaşı’nda gerekse Kosova Müdahalesinde oldukça aktif bir politika izleyen Türkiye, uluslararası kamuoyunu barışın tesisi için yönlendirmiş ve askeri destekten de kaçınmamıştır. Güvenlik çıkarlarının bu bölge ile kesiştiğinin farkında olan Türkiye, müzakere süreçlerinde ve barış antlaşmalarında oyun kurucu olmak için çaba göstermiştir. Gerek tarihsel bağlar gerekse uluslararası toplumun tepkileri Türkiye’yi cesaretlendirmiştir. Bosna-Hersek’in bağımsızlığından farklı olarak Kosova’nın bağımsızlığına temkinli yaklaşan Türk Dış Politikası şartların değişmesi sonucu 2008’de ilan edilen ikinci bağımsızlığı tanımış ve bölgede kendine yeni bir müttefik edinmiştir. Öte yandan tüm bu sürecin sonunda Sırbistan ile ikili ilişkilerini yeniden tesis etmiş ve bu ilişkileri gerek diplomatik gerekse ticari yollarla güçlendirmeye çalışmıştır. Görünen odur ki, Türkiye’nin Balkan bölgesine olan ilgisinin kaybetmesi söz konusu değildir ve Türkiye bölgede her zaman aktif dış politika izleyecektir.

SONUÇ

Millet ve milliyetçilik kavramları üzerinde uzlaşa sağlamak oldukça güçtür. Millet nedir sorusuna verilen klasik cevaplara göre millet ortak bir geçmişe sahip olan, aynı dili konuşan, aynı dine inanan insan topluluğudur. Fakat en önemli unsur, bir arada yaşama arzusudur. Toplulukları bir arada tutan şüphesiz bu arzudur. Milliyetçilik ise dönemin verilerine göre şekillenen bir ideolojidir ve 1789 Fransız Devrimi'nden günümüze değin çok etkilidir. 19. yüzyılda Balkan toplumlarında ortaya çıkan ve yaygınlaşan bu ideoloji ve yaratılan ulusal kimlik modelleri bölgeyi şekillendiren en önemli unsur olmuştur ve bölgenin kaderini tayin etmiştir.

Tarihi boyunca hâkimiyeti altında kaldığı yönetimlerin etkisi ile şekillenen bölge halkı, elitlerin öncülüğünde Fransız Devrimi ile birlikte kendi etnik kimliğinin farkına varmış ve onu koruyup yüceltme amacını gütmüştür. Devrim öncesi milli kimlikler din merkezli iken devrimin ardından durum değişmiştir. Osmanlı millet sistemi altında yönetilen bölge halkı, kendi ulusal öğelerini yaşatmakta ve tanımlamakta zorluk çekmemiştir. Herkesin bağlı olduğu cemaate sıkı sıkıya sadık kalmasını sağlayan ve halklar arası ilişkilere duvar ören bu sistem, din ve dile dayalı birçok cemaat oluşturmuştur. Şüphesiz bu cemaatlerin devrimin ardından millet olarak tanımlanması oldukça kolay olmuştur.

Oluşan ulusal bilincin ardından beklenildiği üzere çok uluslu imparatorluklar zayıflamış ve kendi ulus bayrağı altında yaşamak isteyen topluluklar isyanlara başlamıştır. Ekonomik düzenin bozulması ve yaşanan gelişmelerin gerisinde kalınması da isyanların önü açmıştır. Başlangıçta küçük çaplı olan bu eylemler, Avrupalı devletlerin açık desteği ile güçlenmiş ve kitlesel bir hal almıştır. Bölgede bağımsızlığa ilk kavuşan, yarattığı kamuoyu sonucu büyük destek gören Yunanistan olmuştur. Sırp ve Bulgarlar ise gerek giriştikleri eylemler gerekse yürüttükleri politikalar sonucu geniş çaplı özerklik kazanmayı başarmışlardır. Öyle ki özerkliklerinin sadece kâğıt üzerinde kaldığını ve tıpkı bağımsız bir devletmişçesine hareket ettiklerini söylememiz mümkündür.

Toprak kaybını önlemek ve halkın geri kalan kısmını bir arada tutmak için bölgede söz sahibi olan iki imparatorluk – Habsburg ve Osmanlı- çeşitli düzenlemelere girişerek yurttaşlık bilinci oluşturmak istese de başarılı olamamıştır. Ülkesel milliyetçilik güderek tek bir kimlik oluşturmaya çalışan yönetimleri işgalci ve sömürgeci gören bölge halkı, yüzyıllardır prangalandıkları düşüncesi ile ayrılmak için çaba göstermiştir. Dönemin büyük güçleri gerçekleşen bu isyanları desteklemiştir çünkü güçsüz imparatorlukları ve yeni kurulacak devletleri yönetmek ve yönlendirmek oldukça kolay olmuştur. Nihayet 1878 Berlin Anlaşması ile Balkan coğrafyası hemen hemen günümüz sınırlarına kavuşmuştur.

Din ve dil çevresinde şekillenen etnik Balkan milliyetçilikleri sadece yönetimi altında kaldıkları devletlere karşı değil birbirlerine karşı da oldukça hızlı yükselmiştir. Bu durum beraberinde Balkan Savaşlarını getirmiştir. Balkan Savaşları ile bölgede öze dönüş başlamıştır. Yeniden kabileleşmeye evirilen milliyetçi girişimler sonucu Balkanizasyon hız kazanmıştır. Küreselleşirken gerçekleşen yerelleşme süreci ile kendi kimliklerine sıkı sıkıya sarılan etnik gruplar, bağlı oldukları merkezi yönetimlerden ayrılarak yeni ulus-devlet kurma yoluna girişmiştir. Gerçekleşen bir dizi savaş sonucu, milliyetçilik bölgede giderek yükselmiş ve bir Sırp milliyetçisinin Saraybosna’da Avusturya-Macaristan Veliht Prensine düzenlediği suikast sonucu Birinci Dünya Savaşı başlamıştır. Yaklaşık dört yıl süren bu savaş sonucu bölgede dengeler tam anlamıyla değiştirmiş, çok uluslu imparatorluklar tamamen yıkılmış ve ulus devletler kurulmuştur.

Tarihte Güney Slavları bir araya getiren ilk devlet olma özelliği taşıyan, Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı da Birinci Dünya Savaşı’nın ardından kurulmuştur. Uluslararası sistemde kendilerini göstermek isteyen Yugoslavya ve Türkiye, savaşın ardından ilk iş, Dostluk ve İşbirliği Antlaşması imzalamıştır. Ortak bir sınırı paylaşmayan, olası bir sorunda birbirini direkt etkilemeyecek olan bu iki devlet ilişkilerini mümkün mertebe pozitif tutmuştur. Yugoslavya topraklarında yaşayan Türk ve Müslüman azınlığın hakları ve isteyenlerin Türkiye’ye göç etmesi diplomatik kanallar üzerinden sağlanmıştır. Büyük güçlerin desteklediği ve bölgede barışı sağlayacağı düşünülen bu devlet, beklenenin aksine milliyetçi düşüncelerin yükseldiği bir bölge haline gelmiştir. Balkanlar’da milliyetçiliğin din ve dil ekseninde şekillendiğinin altını çizmiştik. Katolik

olan ve Hırvatça konuşan Hırvatlar, Ortodoks inancına mensup Sırpça konuşan Sırlar, Müslüman olan ve uzun bir dönem yönetici konumunda kalan Boşnaklar ve diğer etnik gruplar. Her ne kadar, bağımsızlık sonrası ülkesel milliyetçiliğin gereği olarak farklılıkların siyasal yollarla çözümü beklense de beklenenin aksine farklılıklar siyasal ellerce derinleştirilmiş ve etnik bir milliyetçilik güdülmüştür. Yönetimde esas söze sahip olmayı isteyen farklı etnik gruplar, ortak bir kimlik benimseyememiştir. Yönetimde daha çok söz hakkına sahip olan Sırların, diğer etnik grupları asimile etme çabası da bu durumu derinleştirmiştir. Yönetime eşit bir katımlın sağlanamaması, ikinci sınıf vatandaş muamelesi huzursuzlukları beraberinde getirmiştir. Sırp bir kral tarafından ilan edilen dikta rejimi de durumu zorlaştırmış ve giderek etnik farklılıkların ayrıştırıldığı bir yönetime geçilmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın ayak seslerinin duyulması Yugoslavya yönetimini yumuşatmış olsa da beklenen son gerçekleşmiş ve Yugoslavya Krallığı, Nazi güçlerinin işgaline uğramıştır. Şüphesiz, İkinci Dünya Savaşı, Yugoslavya Krallığı için birçok cephede savaş anlamına gelmekteydi. Hem işgalci güçlere karşı hem de içeride halk birbirine karşı savaş halindeydi. Etnik gruplar birbirine üstünlük kurmak için sivil can kaybına yönelmişti. Bu durum silinmeyecek savaş hafızalarına yol açmıştır ve halkın birbirine olan güvenini tamamen yok etmiştir.

İşgale karşı ilk direniş Sırp milliyetçilerin örgütü Çetniklerden gelmiştir. Çetnikler hem işgal güçlerine hem de Hırvatlara karşıydı. Çetniklerin hedefi homojen yapıda Büyük Sırbistan'dı. Bir diğer önemli hareket ise Josip Broz Tito önderliğindeki Partizan Hareketi olmuştur. Partizanlar direniş için Çetnikler ile işbirliği amaçlasa da Hırvat asıllı Tito'nun çağrısı beklenildiği üzere Çetniklerden olumlu cevap bulmamıştır. Tito'ya destek Hırvat Faşistlerin örgütlenmesi olan Ustaşa yönetimi altındaki Sırp halkından gelmiştir. Yaşanan tüm bu çekişmelerin ardından savaş son bulmuş ve Partizan güçleri ülke yönetimini tam anlamıyla ele geçirmiştir. Tito önderliğinde altı cumhuriyetten oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulmuştur. Tito'nun hedefinin ortak bir Yugoslav kimliği oluşturmak olduğu oldukça nettir. Bu bağlamda, asimilasyon hedefi güden Sırları biraz olsun törpülemek için adımlar atmıştır fakat bu durum Sırp milliyetçiliğini körüklemiştir. Oluşturulan konfederasyonda teorik olarak tüm cumhuriyetler eşit olsa da aslında durum böyle değildi. Yugoslavya ordusunun neredeyse yüzde 80'i Sırp'tı. Bu durum Sırlar için bir güven unsuru olmuştur. Öte yandan, ülke ekonomisinin büyük birçoğu Hırvatistan ve Slovenya merkezli idi.

Cumhuriyetler arası makas ekonomik anlamda oldukça açıktı. Halk üzerinde kurulan kimlik oluşturma baskısı ise tam olarak karşılığını bulmamaktaydı. Arnavut, Türk ve diğer azınlıklar huzursuzken, Kosova'da tam bir bunalım hâkimdi. Tito'nun Kosova ve Voyvodina'ya verdiği yeni haklar Sırp için açık bir tehditti. Ülkede dengeler pamuk ipliğine bağlıydı ve dengenin dengeleyicisi olan lider Tito'nun ölümü tam anlamıyla ülkeyi alt üst etmiştir. İlk etapta beklenen kargaşa yaşanmasa da zaman içinde şovenist liderlerin halkı milliyetçi söylevleri ile yönlendirmesi, yaşanan ekonomik sorunların çözülememesi krizi beraberinde getirdi. Milliyetçilik oldukça güçlü bir silah olarak masada yerini aldı. Öyle ki komünist partiler dahi milliyetçilikten yana yer almışlardı. Çizilen bu tabloda ülkenin yükünü çektiklerini düşünen iki cumhuriyet, Slovenya ve Hırvatistan bu yükten kurtulmak ve homojen bir ulus devlet yönetimine kavuşmak için bağımsızlık ilan etti ve bu ilanı gerçekleştirdikleri referandum ile resmi bir temele oturttu. Slovenya'nın Yugoslavya'dan ayrılması Hırvatistan'a kıyasla önemli değildi çünkü Slovenya toprakları tasvir edilen Büyük Sırbistan haritalarında yer almamaktaydı. Fakat Hırvatistan toprakları için durum aynı değildi. Büyük bir kısmı büyük Sırbistan haritalarında yerini almaktaydı ve oldukça büyük bir Sırp nüfusa da sahipti. Her iki ülkenin bağımsızlıklarının da uluslararası arenada tanınması Sırp güçlerine savaş kararı aldırıştır ve Yugoslav ordusu bu iki cumhuriyete savaş ilan etmiştir. Böylece Yugoslav iç savaşı başlamıştır.

Bağımsızlık ilanları diğer cumhuriyetleri de cesaretlendirmiştir. Başta statükonun korunmasını savunan Bosna-Hersek ve Makedonya da gerçekleştirdikleri referandumun ardından bağımsızlıklarını ilan etmiş ve hem diğer devletler Balkan devletleri hem de uluslararası devletler tarafından tanınmıştır. Bu iki bağımsızlık ilanı ardından ülke topyekûn savaşa sürüklenmiştir. Özellikle Bosna-Hersek toprakları oldukça kanlı bir savaşa sahne olmuştur. Sırp güçlerinin soykırıma giriştiği bu savaş, ABD ve NATO güçlerinin müdahalesi sonucu durdurulmuştur.

Savaş sonu Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti yerini beş farklı ülkeye bırakmıştır. Bunlar; Slovenya, Hırvatistan, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'dir. Yugoslavya Federal Cumhuriyeti ismi eski Yugoslavya topraklarında miras hakkı doğurabilir endişesi ile uluslararası arena baskı uygulamış ve ülkenin ismi 2003 yılında Sırbistan-Karadağ

olarak değiştirilmiş yaklaşık üç yıl sonra ise ayrılarak iki bağımsız devlet haline gelmiştir. Tarihler şubat 2008'i gosterdiğinde ise Kosova bağımsızlığını ilan etmiş ve eski Yugoslavya topraklarında tam bağımsız yedi ulus devlet kurulmuştur.

Sürekli çekişmenin, savaşın hâkim olduğu, etnik milliyetçiliğin kanlı nefesinin her daim hissedildiği bu topraklarda Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu tarihten günümüze etkin bir dış politika gütmüştür. Gerek Yugoslavya'nın konum itibari ile oldukça önemli olması gerekse bu ülkeyi Osmanlı'dan kalma kültürel bir miras görmesi politikalarını etkilemiştir. Çok sayıda akaraba topluluğun Yugoslavya'da yaşaması sebebiyle onların haklarını korumak için de Türkiye aktif çalışmalar yürütmüştür. Bu coğrafyayı Avrupa'ya açılan bir kapı olarak gören Türkiye, iyi ikili ilişkilerin öneminin farkında olmuş ve sürekliliğini sağlamak için çalışmıştır. Her iki ülkenin ülkesel milliyetçilik gütmesi ve yayılmacı olmayışı ilişkilerde adım atmayı kolaylaştırmıştır.

Uluslararası sisteme adlarını yeni yazdıran Birinci Yugoslavya ve Türkiye Cumhuriyeti ilk olarak 1925 tarihinde imzaladıkları Dostluk ve Güven Antlaşması ile birbirlerine güvenileceklerini teyit etmiştir. Sınır komşusu olmamaları bu süreçte olabilecek gerginlikleri engellemiştir. 1931 yılına gelindiğinde ise iki ülke saldırmazlık anlaşmasına imza atmıştır. Her iki ülke dış politikası da çeşitli sorunlara sahipti ve birbirlerine verdikleri güven oldukça önemlidir. Saldırmazlık Antlaşmasından bir yıl sonra gerçekteştirilen bir dizi görüşmenin ardından Balkan Paktı imzalanmıştır. Pakt aynı zamanda İtalya'nın yayılmacılığına karşı anti-revizyonist bir tutum içermektedir. Diğer devletlerin tepkisini çekmemek için çeşitli güven maddeleri eklenen pakt, hem sınır güvenliği hem de Türkiye için boğazların güvenliği açısından oldukça önemlidir. Her iki devletin de Sovyet baskısını hissettiği bu dönemde, birbirlerine yakınlaşması ve güvenli müttelik araması oldukça doğal karşılanmıştır. Suların ısınmasının ardından İkinci Dünya Savaşı başlamış ve Yugoslavya toprakları işgale uğramıştır. Türkiye ise akıllı diplomasi hamleleri ile savaşın dışında kalmayı başarmıştır.

İkinci Dünya Savaşında hem işgalci güçlerle hem de birbirleriyle savaşan Yugoslavya güçleri, Josip Broz Tito önderliğinde bir araya gelmiş ve altı cumhuriyetten oluşan bir konfederasyon kurmuştur. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti ile Türkiye oldukça iyi bir müttelik kazanmıştır. İki kutuplu sistemin hâkim olduğu bu dönemde, Sovyet baskısını hisseden iki ülke yeniden yakınlaşmıştır. 1953 yılında Dostluk ve

İşbirliği Antlaşması hemen ardından 1954 yılında Bled Antlaşması imzalanmış ve iki ülke birbirine yardım sözü vermiştir. Ayrıca iki ülke 1938 yılında imzaladıkları fakat tam anlamıyla eyleme dökülmeyen serbest göç antlaşmasını yenilemiştir. Böylece Yugoslavya'da bulunan Türkler, göç edip serbest göçmen statüsü kazanabilecekti. Bu antlaşmanın ardından çok fazla göç yaşandığını söylemek zordur. İki bloklu sistemde henüz bloğunu seçmemiş olan Yugoslavya, Türkiye'nin yardımı ile Batı Bloğuna çekilmek istense de Yugoslavya kendi yolunu açmayı tercih ederek üçüncü yol olan Bağlantısızlar Hareketini seçmiştir. Bu dönemde ikili ilişkiler zayıflamıştır. Bunun sebebini TDP'nin başka konulara odaklanmasına ve Yugoslavya'nın da farklı ülkelerle ikili ilişkiler kurmasına bağlamamız mümkündür. Fakat Sovyetlerin 1968 yılında Çekoslovakya'yı işgal etmesi ile Yugoslavya yüzünü yeniden Türkiye'ye dönmüştür.

Öte yandan bu dönemde Yugoslavya içinde çatlaklar başlamış ve yaşanan gelişmeler sonunda iç savaş patlak vermiştir. Türkiye'nin süreç başındaki tutumu tam anlamıyla Yugoslavya'nın toprak bütünlüğünü ve statükonun korunması iken, Avrupa devletlerinin ve uluslararası örgütlerin bağımsızlıklarını ilan eden devletleri tanınması üzerine Türkiye'de yeni kurulan devletleri tanımıştır. Fakat benimsediği ülkesel milliyetçilik gereği özerk bölgelerin bağımsızlık taleplerini ilk etapta desteklememiştir. Savaşın giderek alevlenmesi sonucu Türkiye, nispeten yavaş kalan uluslararası unsurları harekete geçirmek için oldukça aktif bir dış politika izlemiştir. Özellikle uygulanan silah ambargosunun Bosna-Hersek için adaletsizlik yarattığını anlatmak için çaba göstermiştir. Uluslararası örgütlerle hareket etmiş ve NATO'ya asker göndermekten çekinmemiştir. Bu durum benimsemeye çalıştığı aktif dış politika anlayışına oldukça uygundur. Birçok uluslararası toplantıya ev sahipliği yapmış ve ülkeleri sivil halka yardıma çağırmıştır. Sadece Müslüman kesimin savunuculuğunu üstleniyormuş görüntüsünden çekinen Türkiye, Hırvatlarla da arasını iyi tutmaya çalışmış ve bölgede oyun kurucu olmayı hedeflemiştir. Çizilen bu kusursuz tabloyu gölgeleyen ise silah ambargosunu usulsüz yollarla delmeye çalıştığı iddialarıdır. Fakat resmi bir ağızdan bu durum kabul edilmemiştir. Savaşı sonlandıran Dayton Barış Antlaşması için oldukça emek veren Türkiye, savaşın sonlanması ve Bosna-Hersek'te federasyonun kurulması için gerekli adımları diğer güçlerle beraber atmıştır. Savaş sonrası gerekli askeri eğitimleri hem Bosna-Hersek hem de Makedonya için sağlamış. Bu iki devletin güçlenmesi için yardım ve yatırımlarda bulunmuştur. Ayrıca suların durulmasının

ardından Sırbistan ile de olumlu ikili ilişkilere girişmiştir. Bölgede adından söz ettirmek isteyen Türkiye, aktif dış politikası gereğince kurduğu Türkiye İş Birliği Ajansı (TİKA) aracılığı ile yumuşak diplomasi yolu ile Balkanlar'da etkisini sürdürmeyi hedeflemektedir. TİKA bünyesinde gerçekleştirilen restorasyonlarla ve kurulan Türkçe kursları ile Türkiye'nin varlığının bölgede hissedilmesi hedefler arasındadır.

Türkiye ve Eski Yugoslavya toprakları arasında yüzyıllardır süre gelen ilişki, devletlerin dış politikalarında benimsedikleri yöntemler ile şekillenmektedir. Bölge devletlerinin konumu ve Türk kökenli vatandaşlara sahip olmaları sebebi ile bölgeyi kendine kültürel anlamda yakın gören Türkiye'nin bölgede yaşanan gelişmelerden uzak kalması beklenemez. Öte yandan gelişmeye çalışan bölge devletlerinin Türkiye'nin uzak kalmasını beklemesi de oldukça düşük bir ihtimaldir. Özellikle hala rüştünü ispatlayamayan ve çeşitli sorunlarla boğuşan Bosna-Hersek, Kuzey Makedonya ve Sırbistan ve 2008'de bağımsızlığını kazanan Kosova için bu durum oldukça güçtür. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki, eski Yugoslavya topraklarında yükselen milliyetçilikler her dönem ve her daim TDP'yi etkileyecek ve harekete geçmeye sürükleyecektir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Ahrens, G.H. (2007). *Diplomacy on the Edge: Containment of Ethnic Conflict and the Minorities Working Group of the Conferences on Yugoslavia*. Woodrow Wilson Center Press.
- Akyol, T. (2000). *Hariciler ve Hizbullah*. İstanbul: Doğan Kitapçılık.
- Allcock, J. B., Milivojević, M. ve Horton, J. J. (1998). *Conflict in The Former Yugoslavia: an Encyclopedia*. ABC-CLIO.
- Anderson, B. (2017). *Hayali Cemaatler* (9. bs.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Bağcı, H. (2001). *Türk dış politikasında 1950'li yıllar*. Metu Press.
- Banac, I. (1988). *With Stalin Against Tito: Cominformist Splits in Yugoslav Communism*. Cornell University Press.
- Bartlett, W. (2003). *Croatia*. London and New York: Routledge.
- Bartulin, N. (2013). *The Racial Idea in the Independent State of Croatia: Origins and Theory*. New York: Brill.
- Billig, M. (2003). Banal Milliyetçilik. *Banal milliyetçilik içinde* (1. bs., ss. 1–6). Gaye Yayınevi.
- Bora, T. (1999). *Bölgeler, Sorunlar, Bosna; Yeni Dünya Düzeninin Av Sahası* (2. bs.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Bora, T. (1995). *Bölgeler, Sorunlar; Yugoslavya Milliyetçiliğinin Provakasyonu* (2. bs.). İstanbul: Birikim Yayınları.
- Brass, P. R. (1996). In Ethnicity. J. Hutchinson ve D. S. Anthony (Ed.), *Ethnic Groups and Ethnic Identity Formation* içinde . Oxford: Oxford University Press.
- Butiaiva, V. (2017). “Birinci Dünya Savaşı” Birinci Dünya Savaşı'nın Ana Nedenlerinden Biri Olarak Emperyalizm. B. Gülboy ve B. Akkuş (Ed.), *Birinci*

- Dünya Savaşı'nı Anlamak* içinde (1. bs., ss. 167–189). İstanbul: Milenyum Yayınları.
- Crampton, R. J. (2013). *The Balkans since the Second World War*. London and New York: Routledge.
- Dragnich, A. (1983). *The First Yugoslavia: Search for a Viable Political System*. Hoover Press.
- Eren, E. (2016). *Balkanizasyon, Çözülme ve Matruşka Devletler*. Alibi Yayıncılık.
- Eryılmaz, B. (1992). *Osmanlı Devletinde Millet Sistemi*. Ağaç Yayınları.
- Faroqhi, S. (2005). *Osmanlı Kültürü ve Gündelik Yaşam: Ortaçağdan Yirminci Yüzyıla* (5. bs.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Gagnon, JR, V. P. (2006). *The Myth of Ethnic War: Serbia and Croatia in the 1990s*. New York: Cornell University Press.
- Gellner, E. (2006). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: Hil Yayınları.
- Gellner, E. (1992). *Uluslar ve Ulusçuluk*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Glover, J. (1997). 'Nations, Identity and Conflict'. In *The Morality of Nationalism*. (R. McKi ve J. McMahan, Ed.). New York: Oxford University Press.
- Gülboy, B. S. (2012). *Avrupa Ahenginin İşleyişi Çerçevesinde Macar Ayaklanmasının Analizi*. (Y. Okay, Ed.). İstanbul: Doğu Batı.
- Gülboy, P. (2012). *Makedonya'da Arnavut - Makedon Çatışması ve Ohrid Anlaşması*. İstanbul: Doğu Kitapevi.
- Gündüz, T. (2016). *Alahimanet Bosna; Boşnakların Osmanlı Topraklarına Göçü* (2. bs.). İstanbul: Yeditepe Yayınevi.
- Hacıoğlu, Ü. ve Cüneyt, Y. (2010). Bosna-Hersek : Batı' nın Güvenini Kaybettiği Medeniyet. K. İnat (Ed.), *Dünya Çatışma Bölgeleri* içinde (2. bs., ss. 671–691). Ankara: Nobel Yayınları.
- Hall, C. R. (2003). *Balkan Savaşları; 1912-1913 I. Dünya Savaşı'nın Provası*. İstanbul: Homer Kitabevi.
- Hall, C. R. (2000). *The Balkan Wars 1912-1913*. New York: Routledge.

- Hobsbawm, E. J. (2010). *Milletler ve Milliyetçilik* (4. bs.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Hroch, M. (1995). *National Self-Determination from a Historical Perspective*.
Budapeşte: Central European University.
- İzzetbegoviç, A. (2015). *Tarihe Tanıklığım*. İstanbul: Klasik Yayınlar.
- İzzetbegoviç, A. (2003). *Tarihe Tanıklığım* (2. bs.). İstanbul: Klasik Yayınları.
- Jelavich, B. (2017). *Balkan Tarihi 2 20. Yüzyıl* (5. bs.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Jelavich, B. (2016). *Balkan Tarihi 1, 18. ve 19. yüzyıllar* (5. bs.). İstanbul: Küre Yayınları.
- Jones, P. (2013). *The 1848 Revolutions*. Routledge.
- Karpat, K. (2014). *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Karpat, K. H. ve Boztemur, R. (2012). Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Milliyetçilik. *Timaş yayınları Tarih İnceleme Araştırma Dizisi*, (Nisan 2017), 365.
- Kenar, N. (2000). *Yugoslavya-Bir Dönemin Perde Arkası; Yugoslavya Sorununun Ulusal ve Uluslararası Boyutu*. Palme Yayınları.
- Keskin, H. (2012). Bosna-Hersek Cumhuriyeti. M. N. Arman ve M. Nazif (Ed.), *Çağdaş Balkan Siyaseti* içinde (1. bs.). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Klemenčić, M. ve Schofield, C. H. (2001). *War and Peace on the Danube: The Evolution of the Croatia-Serbia Boundary*. Durham: International Boundaries Research Unit.
- Konuralp, E. (2013). *Ecevit ve Milliyetçilik*. İstanbul: Togan Yayıncılık.
- Koyuncu, A. (2006). Yunanistan'da Bağımsız Devlet. B. Gökdağ ve O. Karatay (Ed.), *Balkanlar El Kitabı* içinde (2. bs., ss. 488–514). Akçağ.
- Kut, Ş. (2005). *Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kutlu, S. (2007). *Milliyetçilik ve Emperyalizm Yüzyılında Balkanlar ve Osmanlı Devleti*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Macar, E. (2012). *Cumhuriyet Döneminde İstanbul Rum Patrikhanesi* (3.). İstanbul:

İletişim Yayınları.

- Marshall, T. (2018). *Coğrafya Mahkumları*. İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Mazower, M. (2017). *Bizans'ın çöküşünden günümüze Balkanlar* (2. bs.). İstanbul: Alfa Yayınları.
- Nazif, M. (2007). Makedonya. *Çağdaş Balkan Siyaseti İçinde* (ss. 205–235). Ankara: Gazi Kitapevi.
- Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası I: 1919-1980*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Oran, B. (1989). Balkan ve Kafka Politikası. *Institut de Relations Internationales et Strategiques* içinde . Paris.
- Özkırmı, U. (2017). *Milliyetçilik Kuramları ; Eleştirel Bir Bakış* (7. bs.). Ankara: Doğu Batı
- Özkırmı, U. (2008). *Milliyetçilik ve Türkiye-AB İlişkileri*. İstanbul: Tesev Yayınları.
- Ramet, P. S. (2008). Balkan Babel, The Disintegration of Yugoslavia From The Death Of Tito to The Fall of Milosevic. *Animal Genetics* içinde (Routledge.). London.
- Ramet, P. S. (2010). *Central and Southeast European Politics since 1989* (1. bs.). Cambridge: Cambridge University Press.
- Sander, O. (2014). *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü; Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme* (8. bs.). Ankara: İmge Kitapevi.
- Sell, L. (2003). *Slobodan Milosevic and the Destruction of Yugoslavia*. Duke University Press.
- Silber, Laura, L. A. (1995). *The Death of Yugoslavia* (1. bs.). Newyork: BBC Book.
- Smith, A. D. (2017). *Milli Kimlik* (9. bs.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Smith, A. D. (1994). *Milli Kimlik* (1. bs.). İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Smith, D. A. (1986). *The Ethnic Origins of Nations*. Oxford: Basil Blackwell.
- Sönmezoğlu, F. (2011). *İki Savaş Sırasında ve Arasında Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Sönmezoğlu, F. (2006a). *II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.

- Sönmezoğlu, F. (2006b). *II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*. İstanbul: Der Yayınları.
- Taştan, Y. K. (2006). *Balkanlar'da Ulusçuluk Hareketleri*. (O. Karatay ve A. G. Bilgehan, Ed.). Ankara: Karam ve Vadi Yayınları.
- Tekin, C. H. (2012). *Bosna-Hersek Devleti 1991-1992* (3. bs.). Konya: Çizgi Yayınevi.
- Todorova, M. (2003). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*. İstanbul: İletişim Yayıncılık.
- Todorova, M. (2010). *Balkanlar'ı Tahayyül Etmek*. (T. Güney, Ed.) (3. bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Turkestan, B. F. (2016). *Türkistan'dan Balkanlara ; Balkanlar'da İslam*. (M. S. Kafkasyalı, Ed.) (2. bs.). Ankara: Tika.
- Ülger, İ. K. (2002). *Avrupa Birliğinde Siyasal Bütünleşme (Ortak Dış Politika ve Güvenlik Politikasının Oluşumu)* (1. bs.). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Ülger, İ. K. (2003). *Yugoslavya Neden Parçalandı?: Balkan Dramının Perde Arkası*. Ankara: Seçkin Kitapevi.
- Ülgül, M. (2017). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Siyaseti İçinde. P. Yürür ve A. Özkan (Ed.), *Soğuk Savaş Sonrası Türkiye'nin Balkanlar Siyaseti* (ss. 275–317). Detay Yayıncılık.
- Yağız, S. (1997). *Ecevit Hep Haklı Çıktı*. İstanbul: Fast Yayıncılık.
- Wallerstein, I. M. ve Balibar, E. (1995). *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*. İstanbul: Metis Yayınları.

Sürelî Yayınlar

- Ahbab, Y. (2015). Amerikan ve İngiliz Basınında İllinden İsyanı (1903). *Karadeniz Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 119–151.
- Akıncı, A. (2014). Milliyetçilik Kuramları. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 131–151.
- Akman, H. (2015). Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Türkiye'nin İç Siyasi Durumu ve Dağılmaya Yaklaşımı. *The Journal of Academic Social Science*, (16), 139–156.
- Akova, S. (2012). Balkan Savaşları'ndan Günümüze Batı Balkanlar ve Kültürlerarası İletişim Bağlamında Türkiye ile İlişkiler. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 2, 170–201.
- Alp, İ. (2017). Srebrenitsa Soykırımı (Temmuz 1995). *Avrasya Etüdüleri*, 52(2), 127–171. <http://dergipark.gov.tr/avrasya/issue/35354/392512> adresinden erişildi.
- Arap, E. ve Bayün, S. (2014). Josip Broz Tito. *Hukuk Gündemi*, (2), 80–88.
- Arısoy, İ. A. (2013). Balkan Paradoksu: Bir Parçalanma ve Bütünleşme Alanı Olarak Güneydoğu Avrupa Balkan Paradox: Fragmentation and Integration in Southeast Europe, 1, 79–104.
- Aslantaş, S. (2009). Sırp İsyânının Uluslararası Boyutu (1804-1813). *Uluslararası İlişkiler / International Relations*, 6(21), 109-136.
- Azarkan, E. (2011). Slovenya, Hırvatistan ve Bosna'nın Bağımsızlık Mücadeleleri ve Yugoslavya'nın Dağılışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 8(2), 52–91.
- Banac, I. (1992). Historiography of the Countries of Eastern Europe: Yugoslavia. *The American Historical Review*, 97(4), 1084–1104. doi:10.2307/2165492
- Başaran, D. (2018). Pax-Amerikana Kavramı ve Soğuk Savaş Sonrasında Abd'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 37–52.
- Biondich, M. (2005). Religion and Nation in Wartime Croatia: Reflections on the Ustaşa Policy of Forced Religious Conversions, 1941-1942. *The Slavonic and East European Review*, 83(1), 71–116.

- Bozkurt, G. S. (2010). Tito Sonrası Dönemde Eski Yugoslavya Bölgesindeki Türkler ve Müslümanlar. *Ege Üniversitesi Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, 10(2), 51–95. <http://dergipark.gov.tr/egetdid/issue/34443/380499> adresinden erişildi.
- Brunnbauer, U. (2002). The Implementation of the Ohrid Agreement: Ethnic Macedonian Resentments. *Journal on Ethnopolitics and Minortiy Issues in Europe*, 12(1), 1–24.
- Burg, S. L. (1986). Elite Conflict in Post-Tito Yugoslavia. *Soviet Studies*, 38(2).
- Burma, M. (2012). Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan Ayrılış Sürecinde Bulgar Ayaklanmaları, 67–90.
- Çağlar, M. T. (2018). Tito Sonrası Dönemdeki Ekonomik Sorunların Yugoslavya'nın Parçalanmasına Etkileri. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 80–98.
- Çaputlu, Ö. (2019). Sırp Milliyetçiliğinin Fikirsal Arka Planı Ve Sırp Resmî Tarih Yazımında Temel Vurgular. *Bariş Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, 7(1), 69–91.
- Çilliler, Y. (2015). Modern Milliyetçilik Kuramları Açısından 19. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu Fikir Akımları. *Akademik İncelemeler*, 10(2), 45–65.
- Çoban, M. (2012). Milliyetçilik Teorileri. *Türk Yurdu*, (295), 345–351.
- Çolak, Y. (2016). Makedonya 'nın İsim Sorunu : Sebepleri ve Türkiye 'nin Balkanlar Politikasına Olan Etkileri Bakımından Bir İnceleme. *International Turkic World Educational Sciences and Social Sciences Congress* içinde (ss. 229–239). Ankara.
- Çolak, M. (2011). Macar Kaynaklarına Göre Gyula Andrassy ve Osmanlı-Macar İlişkileri. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 26(1), 51–65. <http://dergipark.gov.tr/egetid/issue/5062/69045> adresinden erişildi.
- Dağcı, G. T. ve Dal, A. (2016). Soğuk Savaş Sonrası Bosna-Hersek Bağımsızlık Süreci ve Aliya İzzetbegoviç. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 107–129.
- Demir, H. (2017a). Yugoslavya Krallığı Siyasal Yaşamında Hırvat Sorunu (1929-1941). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 57–77.
- Demir, H. (2017b). II. Dünya Savaşı'nda Yugoslavya (1939-1945): “ Hırvat Ustaşalar, Sırp Çetnikler ve Komünist Partizanlar ”. *Karadeniz Araştırmaları*, 14(55), 147–

168.

- Demir, H. (2017c). “Slovenya”da XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Milli Hareket. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6(2), 289–317.
- Demirağ, Y. (2002). Osmanlı İmparatorluğu ’nda Yaşayan Azınlıkların Sosyal ve Ekonomik Durumları. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM*, 13, 15–33.
- Demirtaş, B. (2010). Kosova’nın Bağımsızlığı ve Türk Dış Politikası. *Uluslararası İlişkiler*, 7(27), 51–86.
- Demirtaş, B. (2007). Ankara ve Berlin’in Bosna Savaşı’na Yönelik Politikaları: Karşılaştırmalı Bir İnceleme. *Uluslararası İlişkiler*, 4(13).
- Emgili, F. (2012). Bosna-Hersek Trajedisinde (1992-1995) Türk Birliği. *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, (21), 57–87.
- Emiroğlu, H. ve Çakır, F. M. (2008). Yugoslavya’ nın Dağılması Sürecinde Trans-Atlantik Dış Politika Parametreleri (1990-1995). *Avrasya Etüdüleri*, 1(33), 83–112.
- Eren, E. (2012). *Balkanizasyon Sürecinde Devletleşme*. Ankara Üniversitesi.
- Erken, A. (2018). Demokrat Parti Dönemi Türkiye- Yugoslavya İlişkileri ve “ Serbest Göç ” Mutabakatı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(2), 937–954.
- Ermağan, İ., ve Satıcı, G. (2013). Uluslararası Siyasette Kosova’nın Bağımsızlığına Dair Temel Meseleler Ve Türkiye’nin Genel Balkanlar Politikası. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 22(1), 445–464.
- Garip, M. M. (2017). *Dayton Antlaşması ve Sonrası* (No: 08). İstanbul.
- Geiger, V. (2012). Human losses of Croats in World War II and the immediate post-war period caused by the Chetniks (Yugoslav Army in the Fatherland) and the Partizans (People’s Liberation Army and the partizan detachment of Yugoslavia/Yugoslav Army) and the Yugoslav Communi. *Review of Croatian History*, 4, 77–121.
- Geniş, K. C. (2010). 1848 Macar İhtilali ve Macar Mültecileri Meselesi. *İnternational Journal of Humanities and Education*, 4(8), 113–124.

- Geray, C. (1970). Türkiye'de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi. *Amme İdaresi Dergisi*, 1(1-4 Aralık).
- Hacıoğlu, Ü. (2009). Tanıdık Tehlike Çanlarının Yeni Adresi : Kosova Bosna Eksenini. *Straatejik Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 47.
- Hacısalihoglu, M. (2008). Jön Türklerin Balkan Politikası (1908-1913). *Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 13(24), 99–127.
- Irvine, J. (1997). "Ultranationalist İdeology and State-Building in Croatia, 1990-1996." *Problems of Post-Communism*, 44(4), 8–27.
- İrge, N. F. (2011). Balkanlar'da Jeopolitik Bölünmeler ve Türkiye. C. Sancaktar ve H. Çomak (Ed.), *21'inci Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanların Güvenliği içinde* (ss. 275–297). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Jakupi, A. (2017). Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti İçindeki Kosova Özerk Bölgesi Sorunu (1980-1989). *Trakya Üniversitesi Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 189–215. <http://dergipark.gov.tr/baed/issue/34543/381638> adresinden erişildi.
- Kahramanyol, M. ve Emgili, F. (2016). Tito ve Balkan Siyaseti. *Avrasya Etüdüleri*, 2(50), 315–349.
- Kalay, E. (2016). Ülke İncelemesi : Slovenya. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 191–211.
- Kapıcı, Ö. (2013). Şark Meselesinden Bir Kesit: Osmanlı-Rus İlişkilerinde Eflâk-Boğdan Meselesi (1864-1865). *Hacettepe Üniversitesi- Türkiye Araştırmaları Enstitüsü*, (18), 83–117.
- Kaplan, R. M. (2003). Dr Radovan Karadzic: Psychiatrist, Poet, Soccer Coach And Genocidal Leader. *Australasian Psychiatry*, 11(1), 74–78.
- Kazaz, M. (2019). Nato'nun Balkanlar Üzerindeki Rolü. *Akademik Bakış*, (72), 69–89.
- Kelkitli, F. A. (2017). İki Savaş Arası Dönemde İtalya' ya Karşı Balkanlar 'da Bir Dengeleme Politikası Denemesi : Balkan Antantı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 72(2), 423–443.
- Kılınc, Z. A. (2017). Çokkültürlülük ve Millet sistemi. *Pesa International Journal of*

Social Studies, 3(2), 44–55.

Kodal, T. (2014). Makedonya'nin Bağımsızlığı'nı Kazanması ve Türkiye. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 14(29), 377–396.

Konuralp, E. ve Adaş, S. (2020). Makedonya'da İsim Sorunu : Yunan ve Makedon Milliyetçiliklerinin Kıskaçında Kimlik İnşası. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (21), 311–343.

Konuralp, E. (2018). Kimliğin Etni ve Ulus Arasında Salınımı: Çokkültürcülük mü Yeniden Kabilecilik mi? *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 13(2), 133–146

Konuralp, E. (2009). *Ecevit's Conception of Nationalism: Middle East Technical University*.

Korkut, H. (y.y.). Implications of Dayton Peace Agreement on Current Political Issues in Bosnia-Herzegovina.

Koyuncu, Ç. ve Yılmaz, S. (2018). Makedonya'da ki İstikrarın Sürdürülebilirliğinin Ohrid Çerçeve Anlaşması Bağlamında Analizi. *International Journal of Social Inquiry*, 11(1), 155–181.

Kök, E. (2016). Rus Kaynaklarında Ayastefanos Anıtı 'yla İlgili Yeni Bulgular. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, (14), 180–190.

Maden, F. (2011). *Arnavutluk ' un Bağımsızlık Süreci (1877-1913)* (No: 38). Avrasya Etüdüleri (C. 1). Ankara.

Mughisuddin, O. (1992). Bosna-Hersek'te Güvenilmez Barış ve Dayton Anlaşması Sonrası Gerçek Barış Süreci Mi, Geçici Bir Ateşkes Mi? *Bilig*, 96(1), 116–124.

Önal, B. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri. C. Sancaktar ve H. Çomak (Ed.), *21'inci Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar'ın Güvenliği* içinde (ss. 1–38). Kocaeli.

Öngüner, E. (2016). Ustaşa Örgütü ve Dr . Ante Paveliç : II . Dünya Savaşı'nda Hırvatistan ' daki Nazi Yanlısı Rejim. *Düşünce ve Tarih Dergisi*, (8), 1–10.

Örmeci, O. (2010). Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. *Tarih Okulu*, (8), 95–109.

Özçelik, M. (2010). İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası. *Gazi Üniversitesi*

Sosyal Bilimler Dergisi, 2(29), 253–269.

- Özdemir Üstündağ, N. (2014). 18. Yüzyıl Osmanlı Yönetim Anlayışında “Sorun Çözme” Süreci ve Pazvantoğlu Osman. *Hacettepe Üniversitesi- Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü*, (20), 237–260.
- Özsürer, E. (2016). 19. Yüzyıl Avrupa Romantiklerinin 1821 Mora İsyanı Üzerindeki Siyasi ve Kültürel Etkileri. *Türkiyat Mecmuası*, 262(2), 325–344.
- Peker, Ş. (2018). Sultan Abdülaziz’in Tahttan İndirilmesinin Ekonomik ve Siyasi Sebepleri. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(14), 625–635.
- Sağır, G. (y.y.). Türkiye’nin Bosna Hersek Savaşı’ndaki Politikası.
- Sancaktar, C. (2018). Political and Economic Reconstruction in Bosnia-Herzegovina. *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 211–237. doi:10.30903/Balkan.444817
- Sancaktar, C. (2011). Balkanlar ’ da Osmanlı Hâkimiyeti ve Siyasal Mirası. *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 2(2), 27–49.
- Sancaktar, C. (1991). Nato’nun Kosova Müdahalesi, 134–154.
- Savaş, H. (2001). Dünü Ve Bugünüyle Kosova Sorunu-II. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 101–111.
- Saylak, S. (2016). Osmanlı-Rus ilişkilerinde Makedonya Sorunu (1885-1908). *Gazi Akademik Bakış*, 10(19), 107–141.
- Schad, T. (2016). From Muslims into Turks? Consensual demographic engineering between interwar Yugoslavia and Turkey. *Journal of Genocide Research*, 18(4), 427–446.
- Selen, S. H. (1955). Bizans Devleti. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 10(3), 64–77.
- Semercioğlu, H. (2017). Bosna-Hersek’te Yaşanan Boşnak-Sırp Çatışmasının Analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(63), 1339–1360.
- Siegel, N. S. (2006). The Balkanization. *Duke Law Journal*, 56(3), 781–860.
- Sönmezoğlu, F. (2009). Bağlantısız Üçüncü Dünya’dan Çevre Ülkelerine. *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, (41), 1–8.
- Şahin, V. N. (2018). “Kuzey Makedonya” Sorunu Çözer Mi? *Avrasya İncelemeleri*

Dergisi, (49), 1–4.

Tanyerli, İ. (1990). Yugoslav Ekonomisinde Bunalım ve Ekonomik Reform Programı. *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 1–16.

Tatar, V. (1995). Eski Balkanlar Yeni Sınırlar: Eski Yugoslavya'nın Dağılma Sürecinde Türkiye - Bosna-Hersek İlişkileri. *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 164–175.

Tekşan, M. (2018). Balkanlar'da Yaşanan Trajedi: Yedinci Bayrak Urumeli'den İzmir'e. *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 8, 117–129.

Turan, S. ve Ertuğrul, S. (2005). *A Study for Turkey's Bosnia&Herzegovina Policy in the Post Cold War Period", International Symposium BosniaHerzegovina from Past to the Present, Canakkale Onsekiz Mart University*. Ankara: Pozitif Printing House.

Ulan, M. O. ve Önal, B. (2012). Balkan Paktı (1934) Ve Dışarıdaki Yansımaları. *U.Ü Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(22).

Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi. (2014). Bm Ve Nato'nun Göz Yumduğu Bosna-Hersek İşgali Ve Srebrenica Soykırımı. H. Türkan (Ed.), *Yirminci Yüzyılda Soykırım ve Katliamlar* içinde (2. bs., ss. 220–239). İstanbul: Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi.

Ulutaş, S. (2015). 1821 Mora İsyanı ve Dramalı Mahmut Paşa. *Yeni Türkiye Dergisi*, 3(2873).

Ural, S. (2014). Balkanlarda Aşırı Milliyetçiliğin Gölgesinde Kosova ve Bağımsızlık. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 149–180.

Urhan, V. C. (2016). Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Sürecinde Karadağ'ın Bağımsızlığını Kazanması. *Avrasya Etüdları*, 50(2), 235–258.

Urhan, V. C. (2015). Karadağ'da Osmanlı Hâkimiyetinin Zayıflaması (17. Ve 18. Yüzyıllar). *Balkan Araştırma Enstitüsü Dergisi*, 4(2), 113–135.

Uyanık, E. (2015). İttihat ve Terakki ' nin Gelişiminde Osmanlı Balkanları ' nın Rolü : “ İhtilal Makedonya ' da Başlar ”. *Yeni Türkiye Dergisi*, 66(June).

Uzgel, İ. (2000). Sosyalizimden Ulusçuluğa: Yugoslavya'da Ulusçuluğun Yeniden

- Canlanışı, 217.
- Ülger, İ. K. (2016). Kosova ' nın Bağımsızlığının Self Determinasyon Çerçevesinde Analizi. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 31, 39–64.
- Yahşi, F. (2017). Modernleşme Kavramı Çerçevesinde Ernest Gellner ' in Milliyetçilik Kuramına Bakış. *21.yüzyılda eğitim ve toplum*, 6(18), 699–709.
- Yapıcı, M. İ. (2007). Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, 2(8), 1–24.
- Yavuz, M. (2017). İstanbul 'un Fethi ve Akşemseddin. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(26), 185–200.
- Yavuzcan, G. (1990). Realiteden Mite: Kosova Savaşı (1389) ve Efsanesi. *Studies*, 5(3), 103–118.
- Yenigün Cüneyt. (2015). Makedonya ' da Mikro-Milliyetçilik. *Mostar*, (18), 5.
- Yılmazçelik, İ. ve Özdem, G. (2013). Düvel-i Muazzama'nın Karadağ Üzerinden Osmanlı Devleti ile Mücadeleleri ve Bunun Günümüze Yansımaları. *Bitlis Eren Üniversitesi*, 1(2), 1–34.
- Yıldırımıdal, İ. (2015). *Yugoslavya'nın Dağılması Sürecinde Türkiye'nin Uluslararası Örgütleri Krize Yönlendirme Çabaları*. İnönü Üniversitesi.
- Yiğit, Y. (2009). Milliyetçilik Çağında Prızren İttihat Cemiyeti. *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 4(8), 2462–2491. doi:10.7827/TurkishStudies.12022.
- Yürür, P. (2001). Tarihi Süreç İçerisinde Hırvatistan Dış Politikası. *ASAM*, (3), 1–10.
- Yürür, P. (1998). Atatürk Döneminde Türkiye'nin Balkan Politikası (1923-1938). *Gazi Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayınları*, (3), 1–18.
- Zahariadis, N. (2003). External Interventions and Domestic Ethnic Conflict in Yugoslav Macedonia. *Political Science Quarterly*, 2(118), 259–279.

Diğer Yayınlar

- Adaş, S. (2019). Bir De Facto Sınır Mitroviçe. *Mozartcultures*. 22 Mayıs 2020 tarihinde <http://mozartcultures.com/bir-de-facto-sinir-mitrovice/> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2015). Çetnik lider Mihailovic'e iade-i itibar. *Al Jazeera*. 19 Aralık 2018 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/haber/cetnik-lider-mihailovice-iade-i-itibar> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2013). Karadağ Ülke Profili. *Al Jazeera*. 10 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-karadag> adresinden erişildi.
- Al Jazeera. (2012). Ülke profili: Slovenya. *Al Jazeera*. 2 Mart 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-slovenya> adresinden erişildi.
- BBC News. (2018). Srebrenitsa Katliamı: 2. Dünya Savaşı'ndan bu yana Avrupa'daki en büyük insanlık trajedisi. *BBC Türkiye*. 30 Nisan 2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42074470> adresinden erişildi.
- BBC Türkçe. (2013). Hırvatistan AB'nin 28'inci üyesi oldu. *BBC News*. 3 Mayıs 2019 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2013/07/130701_hrvatistan_ab adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. (1999). Rambouillet Antlaşması. *Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi*. 10 Mayıs 2019 tarihinde https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/990123_RambouilletAccord.pdf adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi. (1991). *Resolution 713 (1991)*. <https://www.nato.int/for/un/u910925a.htm> adresinden erişildi.
- Birleşmiş Milletler. Treaty on the delimitation of the frontier for the part not indicated as such in the Peace Treaty of 10 February 1947 (with annexes, exchanges of letters and final act). Signed at Osimo, Ancona, on 10 November 1975 (1975). doi:24848
- Butturini, P. (1987, 29 Ekim). Big Bank Scandal Stuns Yugoslavia. *Chicago Tribune*, s. 1. Chicago. <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1987-10-29-8703210439-story.html> adresinden erişildi.

- Cumhuriyet. (1998, 9 Mart). Cem ziyaretten memnun döndü. *Cumhuriyet*, s. 1.
- Ekinci, M. U. (2015). İstikrarsızlaşan Makedonya ve Arnavut faktörü. *Al Jazeera*. 7 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/istikrarsizlasan-makedonya-ve-arnavut-faktoru> adresinden erişildi.
- Hendrickson, R. C. (2005). Dönüşü Olmayan Karar. *NATO Dergisi*. 25 Kasım 2019 tarihinde <https://www.nato.int/docu/review/2005/issue3/turkish/history.html> adresinden erişildi.
- Hürriyet. (2015). Makedonya'da UÇK çatışması. *Hürriyet Gazetesi*. 7 Mayıs 2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/makedonya-da-uck-catismasi-28969481> adresinden erişildi.
- Kamm, H. (1987, 10 Eylül). Financial Scandal Shakes Yugoslav Leaders. *The Newyork Times*, s. 1. New York. <https://www.nytimes.com/1987/09/10/world/financial-scandal-shakes-yugoslav-leaders.html> adresinden erişildi.
- Karagöz, N. (2018). Hırvatistan-Slovenya Sınır Anlaşmazlığı. *Türkiye Uluslararası Çalışmalar Derneği-TUIÇ*. 2 Mart 2019 tarihinde <http://www.tuicakademi.org/hirvatistan-slovenya-sinir-anlasmazligi/> adresinden erişildi.
- Milliyet. (1998, 14 Ekim). Uzlaşma Antalya zirvesine de yansıdı. *Milliyet*, s. 1.
- Office of the Historian. (y.y.). Marshall Plan. *USA, Deparment of State*. 24 Aralık 2018 tarihinde <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/marshall-plan> adresinden erişildi.
- Slavkovic, F. (2005). Karadağ Bağımsızlık İstiyor. *Deutsche Welle*. 10 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.dw.com/tr/karadağ-bağımsızlık-istiyor/a-2525263> adresinden erişildi.
- TASAM. (2008). Kosova'nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Analizi. *Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi*. 11 Mayıs 2019 tarihinde http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi adresinden erişildi
- TASAM. (2006). Karadağ'ın Doğuşu. *Türk Asya Stratejik Araştırmaları Merkezi*. 9 Mayıs 2019 tarihinde http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/405/karadagin_dogusu adresinden erişildi.

- TBMM. (1995). *TBMM* (19 Temmuz.). Ankara: Tutanak Dergisi.
- TBMM. (1992). *TBMM* (25 Ağustos.). Ankara: Tutanak Dergisi.
- TBMM. (1991). *TBMM* (28 Kasım.). Ankara: Tutanak Dergisi.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2010). Revolution and counterrevolution, 1848–59. *Encyclopaedia Britannica*. 16 Ocak 2019 tarihinde <https://www.britannica.com/place/Austria/Revolution-and-counterrevolution-1848-59> adresinden erişildi.
- The Editors of Encyclopaedia Britannica. (2016). Pax Romana. *Encyclopaedia Britannica*. 28 Aralık 2018 tarihinde <https://www.britannica.com/event/Pax-Romana> adresinden erişildi.
- Türbedar, E. (2011). Üsküp 2014: Makedon Kimliğinin Uyanışı. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. 7 Mayıs 2019 tarihinde <https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/2288> adresinden erişildi.
- United Nations. Treaty on the delimitation of the frontier for the part not indicated as such in the Peace Treaty of 10 February 1947 (with annexes, exchanges of letters and final act). Signed at Osimo, Ancona, on 10 November 1975 (1975). doi:24848
- Van Winkle, R. D. (2005). The Rise of Ethnic Nationalism in the Former Socialist Federation of Yugoslavia: An Examination of the Use of History, (June), 1–52. <http://www.wou.edu/history/files/2015/08/Daniel-Van-Winkle.pdf> adresinden erişildi.
- Vidmayer, S. (2017). Ve Hırvatistan'ı Tahkim Kararına Uyması İçin Kim Zorlayacak? *Delo*. 2 Mart 2019 tarihinde <https://www.delo.si/mnenja/komentarji/vozel.html> adresinden erişildi.
- Womack, H. (1993). Stalin “planned to kill Tito by infecting him with the plague”. *Independent*. 24 Aralık 2018 tarihinde <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/stalin-planned-to-kill-tito-by-infecting-him-with-the-plague-1491079.html> adresinden erişildi.